REVISTA ISTORICĂ

Anul al XIX-lea, N-le 4-6. April-Iunie 1933.

SUPT
CONDUCEREA
LUI
N. IORGA

SUMARIUL:

Francisc Pall: Acte suspecte şi false în colecţia „Documentele lui Ştefan-cel-Mare“ a lui Ioan Bogdan.
N. Iorga: Un ordin al Caimacamului Ştefan Vogoridi (1821).
„ „ Ducele Ramunc.
„ „ Un adaus la raporturile Domnilor români cu Patriarhia de Constantinopol
„ „ Încă un călător german la noi.
„ „ Păreri englese despre Romîni.
Valeriu Papahagi: Contribuţii la istoria relaţiilor comerciale ale Munteniei cu Peninsula Balcanică şi cu Veneţia în secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea.
Gheorghe Potra: Călătoria unui boier moldovean în Europa la mijlocul secolului al XIX-lea.
V. Mihordea: Un medic francez la Curtea lui Constantin-Vodă Mavrocordat: doctorul Bertin (1741-1743).
Emilian Stoica: Informaţii nouă privitoare la „protectorii Unirii“ din Transilvania.
N. Iorga: O menţiune neobservată a Romînilor la Bizantini.
„ „ Noi scrisori ale lui Tudor Vladimirescu.
„ „ Un oaspe elveţian în Basarabia.
D. Theodorescu: O mai veche confederaţie dunăreană.
Traian Ionescu: Note de Istorie literară cehoslovacă.
Dări de samă, Cronică şi Notiţe de *N. Iorga* şi alţii.

TIPOGRAFIA „DATINA ROMÂNEASCĂ“, VĂLENII-DE-MUNTE (PRAHOVA)

Preţul 45 Lei.

www.dacoromanica.ro

DIRECTOR:

N. IORGA

BUCUREŞTI, 6, ŞOSEAUA BONAPARTE

SECRETARĂ DE REDACŢIE:

VIRGINIA SACERDOŢEANU

FACULTATEA DE LITERE, BUCUREŞTI

---

www.dacoromanica.ro

REVISTA ISTORICĂ
– DĂRI DE SAMĂ, DOCUMENTE ŞI NOTIŢE –
SUPT CONDUCEREA LUI N. IORGA.

Anul al XIX-lea, n-le 4-6. April-Iunie 1933.

Acte suspecte şi false în colecţia „Documentele lui Ştefan-cel-Mare" a lui Ioan Bogdan[1]

În anul 1915, I. Bogdan a publicat, în vol. I al „Buletinului Comisiei Istorice a României", de supt conducerea sa, studiul: *Documente false atribuite lui Ştefan-cel-Mare* (pp. 103-161), ca un adaus la cele două volume de documente ale marelui Domn, pe care le publicase în anul 1913. La începutul acestui studiu el spune: „În aceste volume au intrat numai trei documente ce în parte mi s'au părut suspecte: *a)* documentul de la 30 Octombre 1458 (no. XII din vol. I) asupra hotarelor mănăstirii Bistriţa, cunoscut numai în traducere românească; *b)* documentul de la 26 Octombre 1491 (no. CCXLIII din vol. I) asupra hotarelor mănăstirii Humorului (no. 4 de la p. 104: cf. adausul de mai jos, pp. 160-161, şi planşa no. 6); *c)* documentul de la 23 Ianuar 1502 (no. XCIV din vol. II) asupra unei donaţii din târgul Huşilor, cunoscut iarăşi numai în traducere. La tustrele documentele listele de martori nu sînt autentice; la toate trei însă numai forma, nu şi cuprinsul lor, mi s'a părut supusă îndoielii. Cu alte cuvinte o falsificare cu un anumit scop nu am putut-o constata în ele cu siguranţă (nota 5 de la p. 104: „vezi şi cele spuse asupra lor în «Îndreptări şi adause la Documentele lui Ştefan-cel-Mare», vol. II, pp. 499-500")[2]. Afară de aceste trei acte pe care I. Bogdan le considera, în parte, suspecte şi asupra cărora vom reveni, ni se pare că în volumele amintite se mai găsesc alte două documente a căror autenticitate nu poate fi admisă: *a)* documentul de la 9 Mart 1479 (no. CXXI din vol. I), prin care Ştefan-Vodă dăruieşte lui Avram Frîncul un sat în ţinutul Neamţului, cu iezer şi cu mori pe Bistriţa; *b)*

[1] Lucrare pregătită în Seminariul de Istoria veche a Romînilor de la Universitatea din Cluj de supt direcţia d-lui prof. Al. Lăpedatu.

[2] I. Bogdan, *Documente false atribuite lui Ştefan-cel-Mare*, în „Buletinul Comisiei Istorice a României", Bucureşti 1915, vol. I, p. 104.

www.dacoromanica.ro

documentul de la 13 Novembre 1498 (no. LXXI din vol. II), prin care Domnul donează mănăstirii Bistriţa o vie în ţinutul Bacăului şi în privinţa căruia Bogdan nu era sigur [1].

Ne vom ocupa cu patru din aceste cinci acte, încercînd să completăm observaţiile lui Bogdan asupra documentelor de la 30 Octombre 1458, 26 Octombre 1491 şi 13 Novembre 1498, citate mai sus, şi să arătăm acele indicii care ne fac să negăm autenticitatea documentului de la 9 Mart 1479, pomenit mai sus. Nu ne vom ocupa de documentul de la 23 Ianuar 1502, citat şi acesta mai înainte, despre care nu putem spune mai mult decît Bogdan [2].

1. Să începem cu documentul de la *30 Octombre 1458*, prin care Ştefan-Vodă confirmă mănăstirii Bistriţa, la rugămintea egumenului *Eustatie*, hotarele braniştii sale (no. XII din vol. I). Acest act e cunoscut numai în traducere românească [3]. Bogdan spune următoarele despre el: „Documentul acesta este suspect; boierii de la Duma Braevici până la Goian Vornicul inclusiv corespund celor din an. 1459 (cf. d. p. doc. din 13 Ian. 1459), iar de la Ştefu! până la Petrică Comisul celor din an. 1499, cu oarecare lipsuri; Logofătul şi diacul corespund iarăşi anului 1457 şi 1462. Evident, partea aceasta din document nu este autentică. Neposedînd originalul, nu putem şti cum s'a făcut această mistificare; ea este în tot casul anterioară anului 1846, cînd documentul s'a tradus în Iaşi „din sîrbeşte", cuvînt de cuvînt" [4]. După toate probabilităţile, se pare că e vorba de un act plăsmuit anume în vederea unui proces, ca atîtea alte falsificate făcute nu numai la noi, dar, mai mult chiar, şi în Apus, pentru justificarea unor pretinse drepturi de proprietate prin acte domneşti. În adevăr, această „tălmăcire de pe uricul sîrbesc" a fost înaintată tribunalului la 1849 de epitropia Sf. Mormînt [5].

Spre completare sau mai bine zis, spre a precisa afirmaţiile lui Bogdan şi pentru a face şi mai evidentă lipsa de autenticitate

---

[1] *Idem, Documentele lui Ştefan-cel-Mare*, Bucureşti 1913, vol. II, Indicele de persoane (supt cuvântul: Teoctist II).

[2] *Idem, Documente false atribuite lui Ştefan-cel-Mare*, p. 104; *Documentele lui Ştefan-cel-Mare*, II, p. 500.

[3] Se găseşte în Arhivele Statului din Iaşi, dosarul no. 244, tr. 1765, fol. 25=, op. 2014, ap. I. Bogdan, *Doc. lui Ştefan-cel-Mare*, I, p. 23.

[4] *Ibid.*, p. 24.

[5] *Ibid.*, p. 23.

www.dacoromanica.ro

a listei boierilor martori, adăugăm următoarele: de fapt, boieri ca *Ștefu l, Luca Arbore, Cîlnău, Isac, Dumșa* și *Petrică*, citați în acest document, apar mai tărziu. Ștefu l, făcînd abstracție de documentul de la 9 Martie 1479, act neautentic, precum vom vedea mai la vale, e menționat ca pîrcălab de Hotin în documentele de la 11 August 1479 [1] și 27 Maiu 1480 [2] și este citat ca martor în aceiași funcție de la 1-iu Februar 1481 [3] până la 1491 singur, iar după aceia tot în aceiași funcțiune, dar în tovărășia altor boieri [4]. Luca Arbore „portarul de Suceava" apare în documente începînd numai de la 14 Septembre 1486 [5], ca și „Cîlnău Spătar", neținînd samă de pomenitul act fals de la 9 Mart 1479. Cît privește pe „Isac Vistiernicul", el apare în documente de la 15 Mart 1490 și este

[1] Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, XVIII, p. 158.

[2] I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan-cel-Mare*, I, p. 241.

[3] O. *c.*, p. 249.

[4] Țin să mai adaug că I. Ursu *(Ștefan-cel-Mare*, București 1925, p. 257) greșește cînd afirmă că acest Ștefu l se constată în Sfatul boieresc prin documentul de la 7 Maiu 1470 (I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan-cel-Mare*, I, p. 148). De fapt, acest Ștefu l nu e pîrcălabul, ci un boier oarecare, Ștefu l Cernat, căruia Ștefan-Vodă-i confirmă satul Motișeștii (la 15 Aprii 1463, *o. c.*, p. 74) și alte posesiuni (la 24 Septembre 1468, *o. c.*, p. 130) și e citat între martori de la 2 Octombre 1468 până la 3 Septembre 1473 *(o. c.*, pp. 133, 182). La 14 Maiu 1484 avem încă o mențione despre el, cînd Domnul confirmă unor boieri niște posesiuni cumpărate de la Ștefu l Cernat *(o. c.*, p. 282). De altfel, Ursu mai face asemenea greșeli. Astfel cînd vorbește despre solia a doi boieri ai lui Ștefan-Vodă în Polonia (la anul 1470), spune că aceștia erau: Stanciul și Pascu (Ursu, *o. c.*, p. 59, 314). De fapt, nu e vorba de Pașcu, ci sau despre Postelnicul Iuga, menționat in această demnitate între 5 Iunie 1469 și 22 Maiu 1476 (Bogdan, *o c.*, pp. 136, 209) sau despre boierul Iațco Hudici, cum crede d. I. Minea. Pașcu e pomenit în documente la 1470 ca pîrcălab de Chilia, după ce a fost mai înainte Postelnic (amintit în această funcție pentru ultima dată la 9 Februar 1469 *(o. c.*, p. 134). În această demnitate îi urmează Iuga. În adevăr, Dlugosz spune că cei doi soli ai lui Ștefan-Vodă, de cari e vorba, erau: „Stanciul și Iuszko Postelnicul" (prioribus nunciis Stanczulone videlicet et Iuszko Pusthelnik; *Historia Polonica*, Leipzig, 1712, t. II, lib. XIII, col. 458). D. I. Minea crede că acest „Iuszko Pusthelnik" e Iațco Hudici *(Informațiile românești ale cronicii lui Ian Dlugosz*, Iași, 1926, p. 51), dar adaugă: „În documentele anului 1470 (I. Bogdan, *o. c.*, I, p. 151, etc.) se găsesc boierii Stanciul, Iațco Hudici, dar ca Postelnic e arătat Iuga. Să fie oare lectură greșită de editor în textul în care utilisăm cronica lui Dlugosz?"; *ibid.*, no. 6). Prin urmare chestia nu e lămurită încă, dar un lucru e sigur: de Pașcu, în casul acesta, nu poate fi vorba.

[5] Bogdan, *o. c.*, I, p. 290.

www.dacoromanica.ro

citat ca martor între ceilalți membri ai Sfatului începînd cu documentul datat de Bogdan din Mart 1491 [1]. Pe „Dumșa Postelnicul" îl găsim citat ca martor în documente numai de la 20 Ianuar 1497, iar pe „Petrică comisul" de la 17 Februar 1492 [2].

În ce privește lista de boieri citați în acest document (de la 30 Octombre 1458) ca membri ai Sfatului domnesc, avem impresia că scribul acestui act ar fi încercat un compromis, grosolan de altfel, între boierii citați în Sfat în documentele dintre anii 1457-1462 și aceia din documentele începînd de la anul 1480. Pe altă parte, nici chiar „intitulația" acestui document nu se potrivește cu cea din documentele autentice contemporane, căci în acestea din urmă Domnul nu-și cuprinde în titlu, după „Cu mila lui Dumnezeu noi Ștefan Voevod, Domn al Țerii Moldovei", și atributul: „fiul lui Bogdan Voevod celui Bătrân", ca în casul acestui act suspect.

2. Supt no. CXXI din vol. I al „Documentelor lui Ștefan-cel-Mare", Bogdan publică un act din Suceava, prin care Ștefan-Vodă dăruiește unui oarecare *Avram Frîncul* satul *Podolenii* din Ținutul Neamțului, cu iezer și mori pe Bistrița, cumpărat de la Bogdan Stolnicul. Documentul poartă data de 9 Mart 6987 (1479). În primul rînd Sfatul domnesc pe care-l citează arată că avem înaintea noastră un act neautentic. În adevăr, boierii pomeniți ca martori în acest document nu apar cu titlurile menționate aici decât după o întrerupere mai mult sau mai puțin lungă. Astfel Postelnicul *Ieremia*, amintit în acest act, e pomenit în documentele autentice numai de la 15 Octombre 1481 [1]. *Săcară*, menționat aici ca pîrcălab de Cetatea-Nouă, e citat între boierii martori începînd cu documentul de la 14 Septembre 1486 [4]. *Cîlnău*, citat, după cum am văzut, în documentul de la 30 Octombre 1458, un act suspect, ca Spătar, în documentul de față e pomenit tot cu acest titlu, de și documentele autentice îl amîntesc și pe el numai de la 14 Septembre 1486. Tot așa stau lucrurile și cu boierii *Andreico*, *Boldur*, *Micotă*, *Reațeș* și *Șandru*. *„Dragoș Vornic"* din acest document este amintit și el numai de la 14 Septembre 1486. Între timp sînt pomeniți însă doi boieri martori cu numele de Dragoș: unul ca

[1] *Ibid.*, p, 462.
[2] *Ibid.*, II, p. 96; I, p. 495.
[3] Bogdan, *Documentele lui Ștefan-cel-Mare*, I, p. 259.
[4] O. *c.*, p. 290.

www.dacoromanica.ro

pîrcălab de Cetatea-Nouă, amintit între 11 Februar 1478 şi 29 Maiu 1484 [1], celălalt ca Spătar, menţionat între 17 August 1483 şi 8 Iunie 1484 [2]. Nu ştim cu care dintre aceşti doi Dragoş l-am putea identifica pe al nostru, pe Dragoş Vornicul, fiind citaţi ambii aproape în acelaş timp [3].

Se ştie că boierii citaţi ca martori în actele domneşti, de obiceiu sînt pomeniţi într'o ordine oarecare, potrivit demnităţilor lor. În frunte, în documentele interne, este citat boierul cel mai cu vază în Sfat; după el vin pârcălabii, apoi, sau chiar înaintea acestora, Vornicul, apoi Spătarul, Vistiernicul, Postelnicul, Păharnicul, Stolnicul şi Comisul (ordine ce se poate constata şi la documentul de faţă). Să vedem deci Sfatul boieresc din acest act, de la 9 Martie 1479. El se compune din boierii următori: Zbiera, Neagu, Duma, Gangur, Dragoş Vornic, Hărman, Iaţco Hudici, Dajbog, Ştefuł pîrcălab de Hotin, Andreico, Grozea, Săcară pîrcălab de Cetatea-Nouă, Cîlnău Spătar, Boldur Vistiernic, Ieremia Postelnic, Andreico Păharnic şi Şandru Comis. Să comparăm acest „Sfat" cu acela al documentului imediat precedent (de la 11 Februar 1478) [4]: Stanciul, Vlaicul, Duma pîrcălab de Cetatea-Albă, Hrană Vornic, Zbierea, Gangur, Hărman pîrcălab de Cetatea-Albă, Neagu pîrcălab de Chilia, Ivaşcu pîrcălab de Chilia, Dajbog pîrcălab de Neamţ, Gangur pîrcălab, de Orheiu, Dragoş pîrcălab de Cetatea-Nouă, Iaţco Hudici, Ivaşcu Hrincovîci, Coste Spătar, Gherman Postelnic, Ioan Păharnic, Petru Stolnic şi Grozea Comis. Să arătăm acum lista boierilor martori din documentul de la 29 April 1479 [5], imediat următor celui de la 9 Mart acelaşi an: Stanciul, Vlaicul, Zbierea, Hrană Vornic, Duma şi Hărman pîrcălabi de Cetatea-Albă, Şandrea portar de Suceava, Dajbog pîrcălab de Neamţ; Gangur pîrcălab de Orhei, Dragoş pîrcălab de Cetatea-Nouă, Neagu, Ivaşcu, Iaţco Hudici, Coste Spătar, Iuga Vistiernic, Gherman Pos-

[1] I. Bogdan, *Documentele lui Ştefan-cel-Mare*, I, pp. 219, 286.

[2] O. *c.*, pp. 270, 288.

[3] Vezi şi Teodor Bălan, *Vornicia în Moldova*, în *Codrul Cosminului*, vol. VII (1931-1932), Cernăuţi, 1932, p. 103.

[4] I. Bogdan, *Documentele lui Ştefan-cel-Mare*, I, p. 219.

[5] *O. c.*, p. 224. Cf. şi Sfatul boieresc, fragmentar, al documentului aşezat de d. Gr. Nandriş la anii 1479-1480. D-sa identifică însă pe Dragoş, pîrcălab de Cetatea-Nouă, pe nedrept cu vornicul Dragoş din documentul de la 9 Mart 1479 (Gr. Nandriş, *Patru documente de la Ştefan-cel-Mare*, Academia Romînă, Memoriile Secţiunii Istorice, Bucureşti, 1927-28, Seria III, vol. VIII, p. 263).

www.dacoromanica.ro

telnic, Ioan Păharnic, Petru Stolnic și Grozea Comis. Din această comparație resultă că martorii citați în documentele de la 11 Februar 1478 și 29 April 1479 sînt aproape identici și pomeniți în aceiași ordine. Lista boierilor citați ca martori în aceste două acte autentice, unul anterior, celălalt următor, ca dată, documentului nostru, presintă o fundamentală nepotrivire cu Sfatul boieresc din actul din urmă:

Zbierea, citat în fruntea boierilor martori din acest document, în actele anterioare este citat în locul al cincilea, iar în cele următoare, pînă la documentul de la 20 Septembre 1479 [1], în al treilea, de la 20 Septembre 1479 în locul al doilea (după Vlaicul) și, numai după ce dispare acesta din documente, – la 8 Iunie 1484 e amintit pentru ultima dată [2], – ajunge el în fruntea Sfatului, unde e pomenit pentru întăia dată la 14 Septembre 1486 [3], deci numai cu șapte ani după data documentului de care ne ocupăm. La fel și *Neagu*, citat în locul al doilea între boierii martori din documentul de la 9 Mart 1479, e menționat în acest loc tot de la 14 Septembre 1486, cînd Zbierea ajunge în fruntea Consiliului.

Se poate deduce, prin urmare, că documentul de la 9 Mart 1479 a fost plăsmuit după un act autentic de pe la anul 1486, căci lista boierilor martori pe care o citează corespunde aproape în întregime aceleia din documentul autentic de la 14 Septembre 1486, citat mai sus [4].

În ce privește limba 'n care e scris acest act, Bogdan spune următoarele: „Documentul de la 9 Mart 1479 e interesant prin limba foarte necorectă în care e scris. El ni arată că în cancelaria domnească se găsiau printre diaci și oameni cu totul ignoranți, în ce privește gramatica limbii pe care o întrebuințau încă în mod

[1] I. Bogdan, *Doc. lui Ștefan-cel-Mare*, I, p. 234.

[2] O. *c.*, p. 288.

[3] O. *c.*, p. 290.

[4] In adevăr, făcînd o comparație între listele de martori citați în documentele de la 9 Mart 1479 și 14 Septembre 1486, constatăm numai următoarele deosebiri: în documentul prim nu sînt citați între martori Micotă și Reațeș, pîrcălabi de Neamț, fiindcă ei ar fi hotărnicit satul în chestiune, Podolenii, și în această calitate sînt pomeniți în document mai înainte (o. *c.*, p. 221); Andreico Ciortorovschi, Grozea pîrcălab de Orheiu și Ion Săcară din documentul al doilea sînt pomeniți mai simplu în primul (Andreico, Grozea, Săcară); Luca Arbore portarul de Suceava și Matei Stolnicul din documentul al doilea nu sînt arătați în cel de la 9 Mart 1479.

www.dacoromanica.ro

exclusiv în toate actele diplomatice. Diacul Alexie [1] face greşeli elementare în formele cele mai obişnuite", şi regretatul nostru slavist citează cîteva pilde convingătoare [2]. Acest lucru e cu atît mai semnificativ, cu cît ţinem samă că în cancelaria domnească se găsiau diaci buni şi foarte instruiţi atît în slavoneşte, cît şi în latineşte. Pe de altă parte, pe neînvăţatul diac *Alexie* nu-l mai găsim pomenit să fi scris vre-un hrisov afară de acesta.

În urma celor spuse credem că avem destule indicii pentru a tăgădui autenticitatea acestui document.

3. Documentul de la 26 Octombre 1491 (no. CCXLIII din vol. I al „Documentelor lui Ştefan-cel-Mare") asupra hotarelor mănăstirii Homorului este suspect, după cum a arătat Bogdan, care l-a cercetat foarte de aproape, fără a putea „afirma cu deplină convingere că el este fals" [3]. In acest act e citat ca martor *Teoctist*, Mitropolit al Moldovei. Se ştie însă că Mitropolitul Teoctist, cel care l-a uns pe Ştefan-cel-Mare Domn la „Direptate", a murit la 18 Novembre 6986 (1477) şi i-a urmat Gheorghe [4]. Ar fi vorba deci, la această dată, a documentului nostru, de un Mitropolit Teoctist al II-lea al Moldovei [5]? Acest lucru e foarte puţin probabil, dacă ţinem samă că actul de faţă este suspect, că documentul de la 13 Novembre 1498, de care e vorba mai jos şi care citează şi el un Mitropolit Teoctist al Moldovei, este mai mult decît suspect, e fals, şi, în sfîrşit, că atît înainte de aceste două acte, unul suspect, celălalt fals, cît şi după ele, documentele citează

---

[1] Cel care a scris acest document.

[2] I. Bogdan, *Documentele lui Ştefan-cel-Mare*, I, p. 233. V. şi p. 221 nota 2, unde Bogdan observă că diacul, în frasa în care e vorba despre unchii Domnului, a uitat să pună şi pe Ilie, după Ştefan.

[3] *Idem, Doc. false*, în Buletinul citat, I, p. 161; cf. şi *Doc. lui Ştefan-cel-Mare*, II, p. 499 şi Indicele de persoane supt cuvîntul: Teoctist II.

[4] Izvoarele citate la N. Iorga, *Istoria Bisericii româneşti şi a vieţii religioase a Românilor*, Vălenii-de-Munte 1908, I, p. 83, nota 4.

[5] După cum au admis: N. Iorga, *o. c.*, p. 88 şi *Geschichte des rumänischen Volkes im Rahmen seiner Staatbildungen*, Gotha 1905, I, p. 396 (în traducere românească de Otilia Enache Ionescu, Bucureşti 1925, vol. II, p. 187), şi I. Bogdan, *Doc. lui Ştefan-cel-Mare*, II, p. 499 şi Indicele de persoane supt cuvîntul Teoctist II. Cf. *Idem, Vechile cronici moldoveneşti pînă la Ureche*, Bucureşti 1891, p. 252 (nota 14). [în tabla la *Istoria Bisericii româneşti*, e trecut cu semn de întrebare; *N. I.*].

www.dacoromanica.ro

ca Mitropolit al Moldovei pe Gheorghe [1]. Din nenorocire, în acest document nu se dă lista boierilor martori, care ni-ar servi foarte mult la stabilirea autenticității, ori, ceia ce e mai probabil, a neautenticității acestui document.

4. Documentul de la 13 Novembre 1498 (nō. LXXI din vol. II al „Documentelor lui Ștefan-cel-Mare") nu ni s'a păstrat în original. Avem o traducere românească făcută la anul 1806, pe care o reproduce Bogdan. El nu este deplin sigur nici în privința acestui document [2]. În adevăr, se spune în acest act că Ștefan-Vodă dăruiește mănăstirii Bistrița o vie la Călugăra, lîngă Bacău, împreună cu un schit și o prisacă, pentru pomenirea fiului său Alexandru [3] și că a făcut aceasta și cu consimțimîntul Mitropolitului *Teoctist* și al episcopului de Roman *Tarasie*. Am văzut că Teoctist murise la 1477. Nu știm precis cînd a murit Tarasie, în orice cas înainte de 15 Octombre 1488, de cînd apare în documente, ca episcop de Roman, Vasile [4].

În casul de față, vorbindu-se de Teoctist, este evident că se face alusie la Mitropolitul decedat la 1477, dat fiind că e citat împreună cu Tarasie, episcopul Romanului, mort și el între 14 Octombre 1473 (ultimul document în care e amintit poartă această dată) și 15 Octombre 1488, cînd este menționat pentru întâia dată Vasile ca episcop al Romanului [5]. Prin urmare, ipotesa unui Teoctist al II-lea ca Mitropolit al Moldovei în casul de față este exclusă. Documentul e *fals*, căci Ștefan n'a putut fi sfătuit de aceste două fețe bisericești, Teoctist și Tarasie, la 13 Novembre 1498, data acestui act, pentru simplul motiv că muriseră de mult. Traducerea reprodusă de Bogdan nu dă din nenorocire pe boierii

---

[1] I. Bogdan, *Doc. lui Ștefan-cel-Mare*, I, p. 233 (doc. 20 Septembre 1479), p. 235 (doc. cu aceiași dată), p. 406 (doc. 15 Mart 1490), p. 419 (doc. cu aceiași dată); II, p. 209 (doc. 17 Novembre 1502), p. 425 (doc. 12 Iulie 1499).

[2] O. c., II, Indicele de persoane supt cuvintul: Teoctist II.

[3] Mort la 26 Iulie 1496. V. I. Bogdan, *Letopisețul lui Azarie*, București 1909, p. 94 (extras din „An. Ac. Rom.", Mem. Secț. Ist., seria II, t. XXXI). Cf. și „Analele de la Putna" (I. Bogdan, *Vechile cronici*, p. 147), care dau însă 26 Iunie 1496. Ureche (ed. C. Giurescu, București 1916, pp. 69-70) dă data de 25 Iulie 1496.

[4] I. Bogdan, *Doc. lui Ștefan-cel-Mare*, I, p. 365; N. Iorga, *Istoria Bisericii românești*, I, p. 89. Ultimul document în care sînt citați Teoctist și Tarasie e ce de la 14 Octombre 1473 (Bogdan, o. c., I, p. 186).

[5] Bogdan, o. c., I, pp. 186, 356.

www.dacoromanica.ro

Sfatului domnesc, menţionarea cărora ni-ar fi putut oferi şi alte elemente pentru demonstrarea neautenticităţii acestui act. E semnificativ şi faptul că egumenul Bistriţei arătat aici ca numindu-se *Teodor* e pomenit numai în acest loc, fiindcă, atît în documentul precedent relativ la această mănăstire, cît şi în cel imediat următor, este citat ca egumen al ei *Grigore* [3].

Francisc Pall.

Cluj, Novembre, 1392.

Un ordin al Caimacamului Ştefan Vogoridi (1821).

Cineva îmi dăruieşte originalul unui ordin dat la 10 Decembre 1821 de Ştefan Vogoridi, Caimacamul Moldovei, după mişcarea Eteriei.

Scris pe o foaie lungăreaţă de hîrtie de fabricaţie orientală, el n'are nicio pecete.

Cu o lungă introducere pretenţioasă şi goală, el cuprinde numirea ca Vornic de Ţara-de-jos a fostului Mare Postelnic Gheorghe Cuza:

„Caimacam Moldavvii.

Înbrăţoşare acelor ce cu toată sărguinţa să îndeletnicescu întru săvărşire celor ce să atingu de patrioticeştile datorii, fiind o lucrari care de obştiia spre păşire înnainte a politiceştii bunii orăndueli cu învechime obiceiului să întrebuinţeazi, fiind cè mai delicată datorie a Ocărmuirii şi pravăţul cel mai însămnat al celor ce alcătuesc sistema politicască, ne supuni şi pre noi pururе întru îngrijăre celor mai buni măsuri spre a nu să zăticni nici odinioară sporire spre fapti bune şi aducătoare de folos obştii. Fiind dar că şi duml. biv Vel Post. Gheorghii Cuza au arătat slujbi plăcuti în nevoitele acesti vremi, luînd sama după toată dreptate îl cinstim cu cinul Vornicii de Ţara-de-gos după plirexusiotita ci ni să sloboadi prin înnaltile şi vrednici de închinăciuni fermanuri spre răsplătire ostenelilor dums., şi să adaog toate pronomiile ce să cuvin acestui cin după lege ţării, trecăndu-să şi în obştiasca condică a Visterii. 1821, Dechmv. 10.

Στ. Βογορίδης.

S'au trecut în condica Visteriei.
Dim. Cog[ilni]čanu (?) Spat.“

N. Iorga.

[1] O. c., I, pp. 447 (document de la 15 Octombre 1491), 153 (document de la 23 Novembre 1499).

www.dacoromanica.ro

Ducele Ramunc

Se ştie că în vestita epopee germană *Niebelungenlied* se vorbeşte, în legătură cu un Attila contemporaneisat, de ajutorul ce i-ar fi venit lui Attila de la Ruşi, Greci, Poloni şi Vlahi, toţi călăreţi, de la Chievieni, de la Pecenegii vecini şi de la „herzog Râmunc uzer Vlâchen land".

Pasagiul e discutat acum în urmă, de d. Nicolae Drăganu, în cartea sa *Romînii în veacurile IX-XIV pe basa toponimiei şi a onomasticei* („Studii şi cercetări" ale Academiei Romîne, XXI, Bucureşti 1933), p. 226.

Şi aici se menţionează părerea că „Ramunc" inseamnă Romin: numele poporului in loc de al şefului.

E de sigur o greşeală. „Ramunc" nu poate fi decit un nume de om. Şi, cum cîntecul Niebelungilor trebuie să fie de pe la începutul secolului al XIII-lea. cînd, de altfel, numele Vlahilor se popularisează prin împrejurările din Balcani, se dă ca şef al lor prinţul galiţian, regele *Roman* din secolul al XIII-lea.

N. Iorga.

Un adaus la raporturile Domnilor romîni cu Patriarhia de Constantinopol

Într'un manual epistolar din secolul al XIV-lea, reprodus de Migne, în *Patrologia graeca*, CVII, c. 397 şi urm., după acela în care se pomenesc cei doi Mitropoliţi munteni, cel care ţine locul de Nicomedia şi e exarh al Ungrovlahiei şi al plaiurilor şi cel al „unei părţi din Ungrovlahia către Severin", înlocuind pe acela de Amasia, plus Mitropolitul Moldovlahiei (Μαυροβλαχία e o greşeală; c. 401), se dă această formulă pentru despoţi: ὅπως γράφει ὁ Πατριάρχης πρὸς δεσπότην μὴ ὄντα βασιλέως υἱόν: Εὐτυχέστατε δέσποτα, ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι ποθεινότατε υἱὲ τῆς ἡμῶν Μετριότητος. Καί, εἰ μὲν εἶναι ῥωμαῖος ἄνθρωπος, καὶ τῶν εὐγενεστάτων, οὐ προστίτησι τὸ ὄνομα αὐτοῦ, εἰ δὲ βάρβαρος, οἷος ἦν ὁ Τομπροτίτζης καὶ οἱ τῆς Βλαχίας δεσπόται, καὶ οἱ τοῦ Ἀλβάνου, προστίθησι καὶ τὸ ὄνομα (c. 410). Stăpînitorului Serbiei i se scrie ὑψηλότατε μέγα κνέζη πάσης Σερβίας, συνετώτατε, ἐν Κυρίῳ ὑπερήδιστε καὶ τριπόθητε κύριε καὶ υἱὲ τῆς ἡμῶν Ταπεινότητος (c. 409). E deci după aşezarea acolo a lui Lazăr. Ca Papă de altfel e pomenit Urban V (c. 416-7). Patriarh e Nil *(ibid.)*. Aceasta poate servi şi pentru a data moartea lui Dobrotici.

N. Iorga.

www.dacoromanica.ro

Încă un călător german la noi

La 1860 apărea la Viena, în condiții luxoase, călătoria la Locurile Sfinte a Monseniorului Mislin, abate la S. Maria din Dég în Ungaria *(Die Heiligen Orte, Pilgerreise nach Jerusalem: von Wien nach Marseille durch Ungarn, Slavonien, die Donaufürstenthümer, Constantinopel, den Archipelagus, den Libanus, Syrien, Alexandrien, Malta und Sicilien)*. În volumul I, p. 66 și urm. sînt și pagini despre Romîni în anul 1848.

La Orșova el vede pe vapor pe „fiul unui boier valah care, în mijlocul unui mare cerc de ascultători, vorbia contra rușinoasei purtări a soldaților sviței la Neapole", ceia ce aduce pe clericul ungur să protesteze (pp. 66-7). Venia de la Paris cu alți studenți, cu ziarul *National* în buzunar și cîntînd Marsiliesa.

Tot acolo află că la București a izbucnit revoluția, că s'a așezat un guvern provisoriu, că s'a proclamat „toată fericirea și libertatea". Și aici aceste răuvoitoare, dar profetice cuvinte: „Și după douăzeci sau treizeci de ani Valahii, urmașii nenorociților pe cari-i văd înaintea mea în această clipă, îmbrăcați ca niște Samoiezi, stînd pe călcîie și apucîndu-și cu degetele sărăcăcioasa mîncare pe care li-a pregătit-o lenea sau sărăcia lor, nu vor sta la o masă mai strălucită; agitatori și ambițioși se vor fi îmbogățit pe socoteala lor, dar li vor fi făcut robia și mai aspră prin aceia că li vor fi luat religia care-i ajută s'o suporte".

Tinerii Romîni, cari aveau moșii, își temperează îndată entusiasmul pentru libertatea despre care, și supt raportul social, vorbiseră pînă atunci. Ei încep a se lega de „demagogii străini, de răii supuși, de nobilii ruinați și de cîteva familii puternice care voiau să răstoarne pe Bibescu".

Se descriu Porțile de fier, dincolo de care se trece pe alt vas unguresc, *Arpad*. Severinul e un sat, dar podul lui Traian chiamă atenția călătorului, care se oprește lung asupra lui.

Aici se coboară călătorul, — la a cărui tovărășie se adaugă cîțiva Francesi. Satul pe care-l vede Mislin îl umple de milă; e alcătuit din bordeie; copii goi între porci și capre. Bisericile au clopotele prinse de niște simple pîrghii.

Cu vasul se merge, la 29 Iunie, mai departe. La Calafat portul „alb și roșu" al femeilor îi amintește pe Dacii de pe Coloana lui

www.dacoromanica.ro

Traian. Vidinul interesează nesfîrşit mai mult. Dar se află ceva despre obiceiurile păgîne rămase în creştinismul românesc.

La Giurgiu căruţa aşteaptă pe tinerii Romîni. „Dacă s'ar fi gîndit boierii a da Valahilor biserică, pîne, străzi şi un adăpost, ar fi fost cu mult mai bine decît Marsiliesa şi libertatea presei, mai ales pentru oameni cari nu ştiu ceti şi cărora nu li arde să cînte".

Coborîrea la Giurgiu, unde e holeră, de care abatele se teme mai puţin decît de revoluţie. În oraşul de 4.000 de locuitori sînt cinci sute de bolnavi, de şi boala scade: mor doar şase, şapte pe zi, din sărăcime, şi patru preoţi, dar agentul navigaţiei austriace spune că, de spre aceştia, „nu e mare pagubă".

Toată lumea are tricolorul la butonieră. Fugarii se suie pe vas; între alţii fostul prefect; cel nou vine şi el, pentru inspecţie. „Un om foarte tînăr, cu pălărie calabresă şi o cocardă mare de aceiaşi formă ca la Viena şi a doua cocardă pe piept." „Ţinuta e corespunzătoare. Călătorii îi vorbesc franţuzeşte: nu răspunde; nemţeşte, nu; italieneşte, nu; latineşte, nu; nu e probabil că pricepe bine româneşte. De altfel are o bună suită: cinci sau şase indivizi, un fel de Tatari, cu un arsenal de pistoale, săbii şi pumnale în brîu, merg pas de pas după dînsul, stau cînd stă el, privesc unde priveşte, strănută cînd strănută el; dar, pe lîngă toate, sînt liberi ca Spartanii. Ei poartă cocarde tricolore şi poporul îşi mănîncă ciorba neagră care se chiamă mămăligă, şi tot mămăligă va minca... Nu vă încredeţi în cine poartă patriotismul la pălărie."

I s'a spus clericului străin că revoluţia s'a făcut aşa. La Islaz „un avocat şi un maior" au adunat „poporul suveran". „Avocatul li-a vorbit de n'au înţeles nimic." Atunci maiorul li-ar fi zis: „Romani, strămoşii noştri erau liberi şi voi, voi sînteţi sclavi. Voiţi să fiţi liberi şi mari ca dînşii? — Da, da. — Sînteţi gata a vă da şi ultima picătură de sînge pentru libertatea voastră? — Da, da. — Bine, sînteţi liberi. Veniţi după noi".

Apoi s'a tras „de şase ori" asupra lui Bibescu. Acesta merge la casarmă şi întreabă dacă-i sînt credincioşi. — Da, dar nu tragem. Atunci el abdică.

Visitatorul neprieten crede, de altfel, că nu trebuie atîta bătaie de cap. La prima încurcătură internaţională astfel de State vor peri.

Holera progresează; revoluţia, i se spune, „îşi urmează mersul". În oraş se vorbeşte şi turceşte în prăvălii.

Pe călător îl interesează, firesc, catolicii: sînt 4.000 în Bucureşti.

www.dacoromanica.ro

Pentru moravuri se reproduce o pagină de crudă critică din Saint-Marc Girardin, adaugîndu-se toate invinuirile posibile, iar la sfîrșit răspunderea Evreilor, amestecați în toate.

Din nou pe Dunăre. Note despre Silistra (15.000 locuitori), despre Dobrogea (explicată prin Δόδηρες la Herodot).

După o lungă conversație cu un Turc, pe bord, la 1-iu Iulie, se ajunge la Brăila, „mai puțin sărăcăcioasă decît alte orașe". La Galați, unde se coboară iarăși, Mislin vede „iar holeră și revoluție: prima în scădere, cealaltă în primul stadiu". Mihai Sturza a intervenit, dar ori lasă pe rebeli liberi și e primejdie, ori îi pedepsește și devin martiri (Anglia i-ar sprijini). Orașul are 12.000 locuitori; „e murdar și vioiu".

Drumețul se suie acum pe *Stadt Wien*, vas al Lloydului, cu Englesi, Greci, Ruși, Albanesi, Persani, Turci, plus femei sărace fugite din Iași și București, cărora li s'ar fi atacat casele. Ba ar fi fost la Iași 12.000 de morți în patruzeci de zile! N. Iorga.

Păreri englese despre Romîni

În *The contemporary Review* din Ianuar-Iunie 1887, s'a publicat un articol, iscălit E. Gérard, *Transylvanian peoples*, în care alături de judecăți aspre despre Sași, cari sînt presintați ca „mai teutonici decît Germanii cari trăiesc astăzi în patria originală" și avînd o înfățișare puțin plăcută, un suflet neîncrezător, se face o călduroasă laudă Romînilor.

„Romînii ades îmi amintesc un tip de față care se vede mai ales pe camei sau pe vechile inele de pecetluit. Veți găsi acolo de sigur o bună alegere de profile clasice vrednice de a fi imortalisate pe agat, onix sau jasp". Și, mai departe: „cu toată degradarea sa, Romînul nu arare ori posedă o grație și o demnitate de purtări inherente, care lipsește total vecinului său sas. E acolo o avere de comori neridicate, de abilitate în asprul trunchiu și de talent necultivat care doarme în această țerănime necultivată... Se pot găsi la ei elemente și de poet și de pictor. Cîntecele populare ale Romînilor vădesc și patos și imaginație; pictura care împodobește orice biserică de sat nu e lipsită nici de armonie de colori, nici de desemn[1]."

[1] „The Roumanians often remind one of a type of face chiefly to be seen on

www.dacoromanica.ro

E un popor cu mulți copii, în care femeile muncesc, iar bărbații fac pe lazzaronii. Sînt răbdători, cari nu uită, și se citează „ține minte" al lor. Nu se lasă desnaționalisați de Unguri nici în căsătorii mixte. Li place să bea, și aici se citează lozinca: „bea cît vrei, apoi culcă-te și dormi". Țin la legea lor, cei de o alta fiind socotiți „spurcați". Dar față de clerul lor se îndreaptă după povața: „Fă ce zice popa, dar nu ce face el". În general, „mult din spiritul vechilor Spartani e în concepția românească despre virtute și vițiu[1]". Trecutul îi arată curagioși. Iar „greșelile Romînilor sînt greșelile tuturor sclavilor"[2]. Cum n'ar avea porniri de răsbunare cînd la Poplaca pentru un arbore jupuit se spînzura țeranul vinovat sau, în locul lui, oricare altul din sat?

Autorul, care știe românește și înșiră cele trei categorii de țerani: fruntași, mijlocași și codași, atinge varietatea portului românesc, ceremoniile de la nunți, pomenile, bocetele, priveghiurile.

În schimb, W. F. Bailey și J. V. Bates, în *Places and peoples on the Roumanian Danube* (în „The fortnightly Review", XCIX, Ianuar-Iunie 1916, pp. 795 și urm., 960 și urm.), descrie numai malul bulgăresc de la Vidin înainte și presintă pe Bulgari astfel: „Natura a creat pe Bulgari murdari. Campania de acum cîțiva ani a adaus o altă plîngere mare și amară la colecția lor istorică. Așa stau ghemuiți într'un cerc exclusiv, asudînd voie rea și ciudă"[3]. Doar de Galați se spune că e „cel mai prăfos loc ce a fost creat" *(the most dust-possessed spot ever created;* p. 972).

N. Iorga.

---

cameo ornaments, on ancient signet rings. You will there surely find a goodly choice of classical profils worth to be immortalized on agate, onyx, or jasper (p. 334). Spite of his degradation the Roumanian not unfrequently possesses a grace and inherent dignity of deportment totally wanting in his Saxon neighbour. There is a wealth of unraised treasure, of ability in the raw block, and of uncultured talent laying dormant in this ignorant peasantry... There are to be found the elements of both poet and painter. The Roumanian folk-songs betray alike pathos and imagination; the picture adorning each village church are wanting neither in harmony of colour nor design" *(ibid.)*.

[1] „Much of the spirit of the ancient Spartans lies in the Roumanian conception of virtue and vice"; p. 339.

[2] „The faults of the Roumanian are the faults of all slaves"; p. 345.

[3] „Nature created the Bulgars sulky. The campagne of the past few years have added another big and bitter grievance to their historic collection. Here they sit hunched up in an exclusive circle, exuding ill-will and resentment"; p. 799.

www.dacoromanica.ro

Contribuţii la istoria relaţiilor comerciale ale Munteniei cu Peninsula Balcanică şi cu Veneţia în secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea

Dăm în articolul de faţă cîteva informaţii cu privire la comerţul Munteniei cu Peninsula Balcanică şi cu Veneţia în secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea.

D. N. Iorga vorbeşte în *Cîteva ştiri despre comerţul nostru în veacurile al XVII-lea şi al XVIII-lea* („Analele Acad. Rom.", tomul XXXVII, Mem. Secţ. Ist. 1915) de scrisorile greceşti, păstrate în cartoanele *Documenti greci* şi *Carte greche* din Archivele de Stat din Veneţia şi trimese, pe la sfîrşitul secolului al XVII-lea, din Bucureşti, Focşani, Braşov şi Sibiiu, în cetatea lagunelor de negustorii greci Nicu Papa Zaraful, Spiru Panu, Sava Stoica şi Panu Tomară.

Am continuat cercetarea cartoanelor cu documente greceşti din archivele veneţiene. Ştirile nouă culese din aceste cartoane şi din acele care cuprind corespondenţa consulilor veneţieni din Durazzo adresată celor cinci *savî alla mercanzia*, la cari adăogim şi o informaţie francesă culeasă în Archivele Ministeriului Afacerilor Străine din Paris, alcătuiesc subiectul acestui articol [1].

Pe la jumătatea secolului al XVII-lea se stabileşte în Veneţia negustorul grec din Ianina Nicolae Glykys, care obţine din partea Senatului dreptul de a deschide o tipografie [3]. Mihail Glykys, fiul lui Nicolae, scrie din Ianina tatălui său stabilit în cetatea dogilor.

In două scrisori din anul 1676, Mihail Glykys face cunoscut tatălui său că trimete la Veneţia „în mînile lui chir Nicolae Chierassari [3]" ceară din Muntenia.

Pe ziua de 27 Maiu 1676, Mihail Glykys scrie din Ianina, εἰς

[1] Am redat textele cu ortografia lor.

[2] „Abbiamo però nel secolo XVII Nicolò Glichì e Nicolò Saro, amendue mercatanti di Giannina. Venuti a Venezia l'uno verso il 1647, l'altro dopo dieci anni o circa, ottennero dal Senato di aprire due stamperie; il che certamente fu qualche tempo appresso"; Giovanni Veludo, *Sulla colonia greca orientale stabilita in Venezia*, p. 21.

[3] Găsim în 1741 şi 1742 un Dimitrie Chierassari in relaţii cu Arominii din Molovişte. V. articolul mieu *Aromîni din Molovişte în documente veneţiene din secolul al XVIII-lea*, în *Rev. Ist.*, XVIII, n-rele 10-12.

www.dacoromanica.ro

'Ιωάννινα, că expediază „cele cincisprezece colete de ceară pe care le-a trimes Iani din Vlahia“ :

«Τώρα μὲ τὴν παρόν μου δὲν ἦνε ἄλλο παρὰ μοναχὰ νὰ δόσω ἤδυσιν τῆς ἀφεντιά σου πῶς στέλνω εἰς χύρας τοῦ κὺρ Νικολοῦ Κερασσάρι τὰ δεκαπέντε φορτόματα τὸ κερί, ποῦ εἶχεν στύλη ὁ Γιάνης ἀπὸ Βλαχιά, ὁ θεός ὁ ἁγιότατος νὰ τὸ κατεβοδόση καλὰ ἕως αὐτοῦ.»

(Duca di Candia, filza 52, Carte greche, turche ed ebraiche.)

Într'o scrisoare cu data de 20 Iulie 1676, scrisă tot din Ianina, εἰς Ιωάννινα, Mihail Glykys spune că expediază: „ceară valahă foarte frumoasă, pe care am cumpărat-o de la chir Costa Galanò cu optzeci de aspri ocaua“ ; sînt cincisprezece colete şi cîntăresc o mie opt sute zece ocale :

«'Ιδοὺ ὁποῦ στέλνω τοῦ λογαριασμοῦ σου εἰς χύρας τοῦ κὺρ Νικολοῦ Κερασάρι κερὶ ὁλάχικο πολλὶ εὔμορφο ὁποῦ τό ἀγόρασα ἀπὸ τὸν κὺρ Κόστα Γαλανὸν πρὸς ὀγδοήντα ἄσπρα τὴν ὀκά, εἶναι φορτόματα δεκαπέντε, ἐξίασεν νέτο ἀπὸ τὰ σακιὰ ὀκάδες χύλιες ὀκτακόσιες δέκα, καλὰ κυβερνιμένο, καὶ ὁ θεός ὁ ἁγιότατος νὰ τὸ κατεβοδόση καλλὰ ἕως αὐτοῦ.»

(Ibid.)

Vedem că negustorii din Ianina îşi procurau din Muntenia ceara pe care o expediau la Veneţia. Pouqueville, consul al Franciei la Ianina în epoca lui Alì-Paşa, care consultase dosarele predecesorilor săi şi alte documente, scrie că se cumpărau la Ianina şase mii de chintale de ceară provenind din Muntenia, Moldova şi din Bosnia, de unde era adusă prin caravane :

„Une longue étude des dossiers des consuls de France en Épire qui nous précédèrent dans cette province et des documents positifs recueillis sur les lieux nous ont *(sic)* démontré qu'on achetait à Janina six mille quintaux de cire, provenant de la Valachie, de la Moldavie et de la Bosnie, d'où elle était apportée, ainsi que cela se pratique encore, par des caravanes [1]“.

Dar „metropola comercială a Epirului[2]“ în epoca de care ne ocupăm era oraşul aromânesc Moscopole (sau Voscopole), situat în Albania de astăzi, la treizeci de chilometri de lacul de Ohrida. Corespondenţa Moscopolenilor, păstrată în Archivele de Stat

[1] Pouqueville, *Voyage de la Grèce*, ed. a II-a, tom. II, p. 416.
[2] *Ibid.*, tom. III, p. 45.

www.dacoromanica.ro

din Veneţia, ni-a dovedit că şi negustorii centrului aromânesc despre care e vorba îşi procurau din Muntenia lui Constantin Brîncoveanu ceara pe care o trimeteau clienţilor lor din oraşul lagunelor.

Pe ziua de 5 Mart 1697, Gheorghe Papa scrie din Moscopole, ἀπὸ Μοσχόπολη[1], lui Zorzi Cumano, negustor din Veneţia, că-i trimete ceară şi-l informează tot de odată asupra producţiei cerii în Muntenia şi în Turcia: „Deocamdată îţi trimet, cu tartana, ceară, colete 10, şi să nu o vinzi acum, ci mai încolo, de oare ce anul acesta nu s'a făcut ceară, atît în Vlahia cît şi în Turcia, nicio zecime, şi toţi negustorii au venit cu banii lor înapoi. Aceasta puţină pe care am făcut-o, am luat-o cu o sută ocaua“:

«Δηὰ τὴν ὥρα στηέλνο μὲ τὴν ταρτάνα κηρὴ κολέτα 10 καὶ μὴν τὸ πουλήσης διὰ τὴν ὥρα, μόνε παρέκη, ὅτη φέτο κηρὴ δὲν ἐγήνηκεν οὐδὲ στὴν Βλαχηά, οὐδὲ στήν Τουρκηά, οὐδὲ στὰ δέκα ἕνα, καὶ ὅλη ἡ πραγματευτάδες ἤρθαν μὲ τὰ ἄσπρα τους ὀπήσο καὶ ἀφτὸ τὸ ὀλήγο ποῦ ἐκάμαμε τὸ πήραμε ἀπὸ ἑκατὸν τὴν ὀκά.»

(Documenti greci, no. 314.)

Alexe Gheorghiu din Moscopole, ἐκ Μοσκόπολη[2], scrie din Durazzo, ἀπὸ Δράτζο, pe ziua de 19 Iunie 1697, lui Zorzi Cumano următoarele: „Tatăl mieu... se va duce anul acesta în Vlahia după ceară, iar fratele mieu în Bosnia. Nădăjduim că, prin voia lui Dumnezeu, ei vor lua foarte multă marfă“:

«Ὁ πατέρας μου... θέλη νὰ πηγένη ἐφέτο ἡς τὴ Φλαχηὰ[3] διὰ κιρὴ καὶ ὁ ἀδελφὸς μου ἡς τὴν Πόσνα καὶ ἔτ ζη θαροῦμε ἡς τὸν θεὸν νὰ κάμνουν περησὸ μπράμα.»

(Ibid.)

Negustorii aromîni din Moscopole frecventau pentru afacerile lor negustoreşti Muntenia, pe la sfîrşitul secolului al XVII-lea. Ei vor fi fost, împreună cu Grecii, agenţii cari înlesniau schimbul de mărfuri între Muntenia şi regina Adriaticei. De la aceşti Aromîni

[1] În loc de ἀπὸ Μοσχόπολιν.

[2] În loc de ἐκ Μοσχοπόλεως. Forma Μοσκόπολη (cu κ în loc de χ) corespunde formei aromâneşti *Moscopole.*

[3] Alexe Gheorghiu scrie Φλαχηὰ în loc de Βλαχηὰ (corect Βλαχιά) şi διάφολος în loc de διάβολος.

www.dacoromanica.ro

vor fi aflat probabil Miron Costin [1], Dimitrie Cantemir [2] şi Constantin Stolnicul Cantacuzino [3] de existenţa „Coţovlahilor" din Sudul Dunării, cari sînt fraţi ai Romînilor din Nordul marelui fluviu. De şi în faţa lumii apusene Moscopolenii treceau drept negustori greci, „mercanti greci di Moscopoli [4]", ei vor fi avut o ideie – poate vagă – asupra comunităţii lor de origine cu Romînii din „Vlăhie". Pe atunci însă chestiunile naţionale nu aveau însemnătatea pe care o au astăzi. Ar fi să exagerăm deci dacă am crede că încă din secolul al XVII-lea Romînii sud-dunăreni se simţiau atraşi spre fraţii lor din Nordul Dunării. Moscopole era un centru de cultură grecească, iar locuitorii ei se folosiau de limba greacă atît pentru instrucţiunea lor, cît şi pentru afacerile lor comerciale. Încercarea de a se cultiva în limba de acasă e tîrzie şi o constatăm numai la Moscopolenii emigraţi în Austria şi Ungaria şi veniţi în contact cu curentul istorico-filologic al Romînilor din Ardeal, la sfîrşitul secolului al XVIII-lea.

În legătură cu presenţa Moscopolenilor în Muntenia, la 1697, amintim că, mai tîrziu, Nicolae Mavrocordat va avea de secretar pe Dimitrie Pamperi [5], din Moscopole, care studiase medicina la Padova, că Ambrosie Pamperi [6] şi Constantin Hagi Cegani [7] vor trece prin aceiaşi ţară.

În Archivele Ministeriului Afacerilor Străine din Paris (Quai d'Orsay) se păstrează corespondenţa consulului frances din Durazzo de la sfîrşitul secolului al XVII-lea. Într'o scrisoare cu data de 8 Fe-

---

[1] „La Rumele, in ţările greceşti, un neam ce le zicem Coţovlahi, colonia Rimului este"; Miron Costin, *De neamul Moldovenilor*, ed. C. Giurescu, p. 34.

[2] „Aceştia Vlahi de la muntele Pindului (carele nu departe stă de Solon) sînt cărora astăzi noi le zicem Coţovlahi, iară ei ne zic noai Români din Vlahia Mare"; Dimitrie Cantemir, *Hronicul vechimei a Romano-Moldo-Vlahilor*, ed. Gr. Tocilescu, p. 398.

[3] „Sănt dară aceşti Coţovlahi (cum le spun vecinii lor, şi încă şi cănd cu dănşii am vorovit), oameni nu mai osebiţi nici în chip, nici în obiceie, nici în tăria şi făptura trupului decăt Rumănii aceştia şi limba lor rumănească, ca a acestora, numai mai stricată şî mai amestecată cu de ceastă proastă grecească şi cu turcească"; *Operele lui Constantin Cantacuzino Stolnicul*, ed. N. Iorga, p. 125.

[4] V. articolul nostru, citat mai sus, din *Rev. Ist.*, XVIII, n-rele 10-12.

[5] Pericle Papahagi, *Scriitorii aromini în secolul al XVIII-lea (Cavalioti, Ucuta, Daniil)*, p. 11 , nota 1.

[6] Pericle Papahagi, p. 11, nota 2.

[7] *Ibid.*, p. 33, nota 1.

www.dacoromanica.ro

bruar 1699, trimeasă de consulul Comte ministrului Marinei, contele de Pontchartrain, succesor al lui Seignelay, găsim amănunte privitoare la comerţul cu Veneţia al Munteniei şi al oraşelor din Macedonia, Albania şi Epir, la sfîrşitul secolului al XVII-lea.

Consulul Comte ni spune că „există aproape o sută de negustori cari sînt cu toţii Turci sau Greci, stabiliţi în Valahia, Scutari, Elbasan, Voscopole, Şiaciste, Ianina şi Salonic" şi că „toţi aceşti negustori, împreună, vor încărca odată pe an marfă pentru Veneţia, unde îşi au corespondenţii lor: domnii Cotoni, Gheorghe Cumano, Stamatelo, Caragiani, Velai, Mihail Peruli, Ioan al lui Ieronim, cu toţii de neam grecesc". După Comte, negustorii din Muntenia şi din oraşele pomenite mai sus încarcă în toţi anii pentru Veneţia 3.000 de chintale de ceară, 1.500 de chintale de lînă fină, cordovane, pielărie, mătase şi primesc în schimb 1.500 de piese de stofă din Veneţia „lucrată tocmai pentru ţara lor." Corăbiile de care se servesc aceşti negustori sînt, după consulul Comte, francese, olandese, englese şi ragusane:

„Il y a environ 100 negociants, lesquels sont tous turqs ou grecs, habités (sic) partie à Valachie, Escutary, Voscopolij, Satista, Janina et Salonique; tous ces marchands, ensemble une fois de l'année chargeront pour Venise, où ils ont leurs correspondants, sçavoir Mrs. Cottonis, Georgij Cumano, Stamattello, Carayanij, Joannij Vellaij, Michel Perulij, Gio. de Geronimo, tous de la nation grecque:

„A sçavoir 3.000 quintaux de cire, 1.500 quintaux de laine fine et puis quelque partie de corduans, Salonichs[1] *et environ 30 livres de soije, quelques parties de peaux de beuf et beuffre et pour leurs retraicts reçoivent une fois de l'année environ 1.500 pièces de draps de Venise travaillés expressement pour ce pays, et encore quelques 300 pièces de londres et londrins et de plus il vient diverses merceries et, pour les estoffes de soije, ils s'en debarquera une fois de l'année 5 à 6 caisses, lesquelles sont transportées à Andrinople, n'ayant aucune debite dans cette province d'Albanie.*

„Et ces Messieurs les marchands ne se servent que des navires françois, anglois, hollandois et raguzei, pour le transport de leurs marchandises".

(*Correspondance consulaire, Durazzo*, 1700-1712.)

[1] Salonichs = „*Salonichio* s. m. *albagio*, panno di colore albiccio di cui si vestono i poveri, detto da noi probabilmente Salonichio per essere il primo venuto dalla città di questo nome"; Boerio, *Dizionario del dialetto veneziano*.

www.dacoromanica.ro

Pe ziua de 9 Mart 1711, Pietro Rosa, consul al Serenisimei Republici la Durazzo, scrie celor cinci *savi alla mercanzia* că a sosit la Durazzo „un negustor armean din Valahia" cu ceară care trebuie expediată la Veneţia. Acest negustor a povestit că, la plecarea lui din Muntenia, veniseră trei capugii să vorbească cu Domnul (Constantin Brîncoveanu):

«*Rassegno con la presente alla grandezza di V. V. E. E. esser quì ricapitato un mercante armeno di Valachia in pochi giorni con cere per la Dominante, asserendomi che al di lui partire di colà erano arrivati a quel Prencipe, pochi giorni l'uno discosto dall'altro, trè capizì*[1].»

(*Cinque Savi alla Mercanzia, Lettre dei Consoli, Durazzo, filza 662*, 1712-1738.)

Am avut dese ori ocasia să vorbim de raportul cu data de 8 Februar 1761 pe care Antonio Bartolovich, consul al Republicei Veneţiei la Durazzo, îl adresează celor cinci *savi alla mercanzia* şi în care e vorba de decăderea comerţului veneţian în Adriatică[2]. În acest raport e vorba şi de negustorii din Moscopole cari părăsesc comerţul cu Veneţia şi-şi trimet mărfurile în Ungaria şi Germania. Antonio Bartolovich vorbeşte însă de relaţiile comerciale ale Musulmanilor din Scutari cu Muntenia. El spune că negustorii din Scutari cutreieră Rumelia şi merg până la Salonic. În Serbia şi în Muntenia ei vînd postavuri şi mătasă. Aceşti negustori se duc la Monastir şi la Scopia după lînă, la Salonic după mătasă, în Muntenia după ceară. Acest din urmă articol e încărcat pe rîul Boiana[3]:

«*Cominciando dal trafico dei primi [i mercanti turchi], egli è in possesso nela maggior parte de'Scuttarini, li quali girando per la Rumelia sino a Salonicco, altri per la Servia et alcuni eziandio penetrando*

---

[1] Restul scrisorii e redat într'un articol al nostru: *Une information vénitienne concernant Constantin Brâncoveanu, prince de Valachie* (Académie Roumaine, Bulletin de la section historique, tom. XVII, 1930).

[2] *Les Roumains de l'Albanie et le commerce vénitien aux XVII-e et XVIII-e siècles*, în „Mélanges de l'École Roumaine en France", 1931, pp. 83-85; *Familia Şaguna în documente veneţiene din secolul al XVIII-lea*, în *Rev. Ist.*, XVIII, n-rele 1-3; *Aromîni din Molovişte în documente veneţiene din secolul al XVIII-lea*, *ibid.*, XVIII, n-rele 10-12.

[3] „Scutari conserva ancora una certa importanza anche come centro di vita marinara, grazie alla navigazione sulla Boiana"; R. Almagià, *l'Albania* (col. *Omnia)*, p. 261.

www.dacoromanica.ro

nella Valachia, si applicano o con fidi di soldo o con cambj de'panni e manifature de sete ad'acquistare nelle situationi di Monastiri e suoi contorni e in quelli di Scopia quantità di lane, altri raccolgono nelle parti di Seres qualche partita di cottoni e di Salonicchi pocche sete e qualche collo di grana, raccolgono altri nella Vallachia la maggior quantità di cere, che quì et in Boggiana si caricano oltre quelle pocche che sominstra l'Albania.»

(*Ibid., filza* 665, 1759-1781.)

Pe ziua de 11 Februar 1769, Lodovico Andrea Fontana, consul al Veneției la Durazzo, trimete celor cinci *savî alla mercanzia* un raport asupra comerțului Albaniei. El vorbește de principalele porturi ale Albaniei turcești. Pomenește de „la spiaggia d'Antivari", de „il fiume Boiana", de Dulcigno, de „la fiumara d'Alessio", de „il fiume Ismo", de Durazzo și Cavaia.

Vorbind de rîul Boiana, Lodovico Andrea Fontana spune că toate mărfurile din Scutari sînt expediate pe această apă. Aceste mărfuri sînt lîna, ceara, pielăria, grînele procurate în mare parte din Bosnia, Serbia, Moldova și Muntenia în schimbul altor articole: untdelemn, pînzeturi, piele damaschinată, pînză împodobită cu aur și cu argint, zahăr și tiriac din Veneția, Ancona și Trieste:

«*Seguita il fiume Boiana, nel qual vi concorre tutta la mercatura della piazza di Scutari composta di merci suscetibili, cioè lana, cera, pelle di manzo, dette buffeline, marochini zalli e rossi, bulgari* [1], *sede crude, cuoi, pellame da fodre d'ogni sorte, grane e salonichi* [2], *aquistata la maggior parte impermuta nelle provinzie di Bossina, Servia, Moldavia e Valachia, transportando nelle provinzie stesse oglio, pani, seda lavorata, damaschetti, drappi legeri d'oro e d'argento, zuccari e triache da Venezia, Ancona, Trieste ed il restante dennaro, nelle quali mercanzie è porzionario nella maggior parte l'oddierno Memet Passà di Scutari.*»

(*Ibid.*)

Resumînd cele înșirate pînă acum, putem spune următoarele: în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, Muntenia e frecventată de negustori balcanici, Greci din Ianina, Aromîni din Moscopole, Albanesi musulmani din Scutari, cari vin să-și procure ceara pe

[1] „*Bulgaro*, s. m. *vecchetta*, cuoio di Bulgaria"; Boerio, *Dizionario del dialetto veneziano*.

[2] Am dat mai sus explicația cuvîntului *salonichio*.

www.dacoromanica.ro

care o expediază la Veneția. Expedierea se face prin Durazzo, unde își trimeteau mărfurile negustorii din Moscopole – am văzut și un negustor armean din Muntenia care încarcă ceară pentru Veneția la Durazzo –, prin rîul Boiana, folosit de către Scutarini, și, probabil, prin portul Saiada, din fața insulei Corfu, care va fi fost frecventat de Iannioți [1].

Credem că aducem, prin știrile de mai sus, o modestă contribuție la cunoașterea relațiilor comerciale ale Munteniei, prin Greci, Aromîni și Albanesi, cu cetatea Sfîntului Marcu, în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea.

Valeriu Papahagi.

Călătoria unui boier moldovean în Europa la mijlocul secolului al XIX-lea

Călătoria aceasta este a unui boier necunoscut, din Moldova, pe care nici Constantin Erbiceanu, care a avut manuscrisul înainte de a-l dărui Academiei Romîne, nu l-a putut identifica,

[1] Consulatul frances din Epir a fost înființat în 1695, la Saiada; de aici a fost mutat la Arta și apoi la Ianina (v. Pouqueville, *Voyage de la Grèce*, ed. a II-a, tomul II, pp. 413-35).

Pe ziua de 3 Novembre 1702, Garnier, consul al Franciei la Saiada, „à la Saillade", vorbește într'un raport – păstrat în Archivele Ministeriului Afacerilor Străine din Paris (*Correspondance consulaire, Arta*, I, 1702-1731) și cunoscut de Pouqueville, care îl pomenește (Pouqueville, *o. c.*, ed. a II-a, tom. II, p. 414) – adresat ministrului Marinei, de portul Saiada și de Ianina: „...Yanina, ville capitale de l'Albanie, qui est presque aussi grande que celle de Marseille, où j'ay esté très bien receu du pacha, des autres officiers du Grand Seigneur et des habitants, qui sont en partie des Grecs, tous bons négociants.... Ce port [la Saillade] est non seullement utille pour envoyer les despeches du Roy de Paris ou de Marseille à Constantinople avec plus de diligence qu'on ne faict par les autres routes, mais encore qu'on peut ouvrir un comerce très advantageux en faveur des François despuis Quaranto Santo jusques à Lepente de toutes sortes de marchandises, particullièrement de blés qu'on retirera en abondance et à un prix modique le long de ceste cotte tout de mesme que des viandes, soit boeuf ou couchon, ou l'on pourroit faire des salaisons pour le service des armées navalles de Sa Maiesté en cas de disette en France. Les Vénitiens y font un grand comerce et, pour empecher celluy des François, ils veullent obliger tous ceux qui chargeront dans ces echelles qui apartiennent toutes au Grand Seigneur de venir payer six pour cent à Corfu, qui n'est esloigné de la Saillade que de quatre heures de chemin par mer."

www.dacoromanica.ro

fiindcă nicăiri nu se găsește nicio iscălitură sau vre un indiciu cît de mic pentru a ajuta la cunoașterea lui.

Boierul anonim și-a însemnat tot ceia ce a văzut, într'un carnețel legat în piele roșie, luat anume de acasă, și purtat totdeauna cu el.

Insemnările călătoriei lui prin Europa sînt foarte interesante și merită a le cunoaște și noi, pentru a ni da samă de gradul de cultură și spiritul critic al acestui boier.

El voiajează de plăcere, nu în mod silit, cum au fost mulți înaintea lui, și pentru acest motiv merge unde poftește, și stă cît vrea; va visita tot ceia ce îl interesează și tot ceia ce merită a fi văzut, pentru a-și face o ideie cît mai complectă despre civilisația Europei occidentale.

Călătoria lui va dura aproape trei luni de zile (de la 11 Maiu la 6 August 1851), în care timp va cheltui suma de 34.300 lei, destul de mult pentru vremurile acelea.

Din această sumă mai mult de jumătate cheltuiește pentru a-și cumpăra diferite lucruri și a-și face „straie" la Paris și Londra. Se purta îmbrăcat nemțește și aceasta se vede din costumele pe care și le face pretutindeni și din ținuta de gală care se cerea la marile teatre din Londra pe care le-a visitat.

Drumul său începe de la Iași cu direcția spre Cernăuți, pentru care distanță nu amintește nimic din tot ceia ce văzuse, fiindcă lucrurile se cunoșteau.

Insemnările propriu-zise încep de la sosirea lui la Lemberg.

Iași (Eși)-Cernăuți — cu „diligeansu" pănă la Lemberg, „tîrgu îndestul de frumos și curat pentru acel ce vede întăiaș dată un tîrg numai pă la noi—, teatru prost și cu proști artiști".

De la Lemberg, după două zile de mers, în care a avut deosebita plăcere de a avea ca tovărășă de drum pe maioreasa Wilhelmina Grindel, ajunge la Cracovia—cu vestitele-i saline de la Wielicka—, „unde au visitat aceste saline mai mulți împărați și crai, fiind vrednică de văzut". Amintește toate detaliile, adîncimea, lărgimea, „capela dinăuntru unde se face slujbă pentru acei ce lucrează acolo". Tot acolo el mai pomenește, mirat, și „sala de gioc și policandre de sare ca cristalul, foarte frumoase și unde a apururi la trei luni să dau baluri spre săr-

www.dacoromanica.ro

barea aceştii zile cînd Impăratul au dat şi au făcut acolo bal obştesc, iar tocmai în fundul salinei se găseşte un lac cu apă sărată, de dimensiuni destul de însemnate că se poate plimba cu barca pe el".

Cracovia şi împrejurimile sînt foarte frumoase, iar dintre monumente îi place al lui „Coşciusco, felmareşal leşesc", capela palatului, cu o vechime de cîteva sute de ani, terminată de „Craiul leşesc Stanislav care au biruit pe Turci la Viena".

Pe păreţii acestei capele se găsesc o mulţime de covoare turceşti de mare preţ, luate de la Turci în bătălia de la Viena.

Statuia lui „Stanislav", făcută din argint, este foarte mare, iar el este considerat ca sfînt pentru toate faptele bune care le-a făcut pentru ţară.

Tot în biserică se mai află o icoană a Maicii Domnului, „aşa de viu lucrată şi cu lacrămi ce îi stau în gene, că socoţi că au să pice", iar alta a lui Isus Hristos, cu coroana de spini pe frunte, „parcă curge sînge din cap, şi coastele şi tot foarte naturale."

La biserica Maica Domnului, mai mare şi cu mai multe altare, nefiind totuşi aşa frumoasă ca acea d'intăiu, este „o fereastră de sticlă cu zugrăvituri aşa de frumoase că socoţi că este şal".

După cinsprezece ceasuri de mers cu drumul de fier ajunge la Berlin, unde vede: *Statuia de bronz a lui Frederic cel Mare,* făcută de curînd şi care a costat pe Stat suma de 200.000 de mărci.

Palatul Arsenalului, unde se găseşte un număr foarte mare şi de toate felurile de arme şi peste 300.000 de puşti.

„Palatul Craiului Frederic", cu încăperi numai în aur şi oglinzi, iar mobilele foarte frumoase şi de mare preţ.

„Camera de arte", unde sînt felurite lucruri chinezeşti şi cîteva miniaturi în fildeş „de mare meşteşug", făcute de nişte criminali, dulapul cu decoraţiile lui Napoleon şi ale lui „Bliuher", instrumentele cu care a lucrat Petru-cel-Mare şi un model de moară făcut de el.

Museul vechiu, care cuprinde printre alte multe lucruri de preţ o glastră de malahit, dăruită de Impăratul Rusiei.

Museul egiptean, „înfiinţat de curînd, cu lucruri şi mumii e-

www.dacoromanica.ro

giptene foarte vechi, care presintă o mare curiositate pentru orice visitator".

Se visitează apoi statuia de bronz a „Felmareşalului Bliuher", „Palatul Craiului", „grădina cu menagerie", „Palaturile de la Charlotenburg" şi „o închisoare cum nu există în toată Europa", unde fiecare deţinut are odaia lui, aşternut şi masă separat, iar, în tot timpul zilei, ei nu stau degeaba, ci lucrează. Cei cari ştiu vre-o meserie, lucrează ce ştiu, iar ceilalţi învaţă un meşteşug care li convine.

In tot timpul lucrului nu au voie să vorbească între ei, ci numai cu păzitorul închisorii, iar „noaptea fiecare doarme în odaie separată, cu încuietoare şi lăcată".

Produsele lucrului sînt vîndute de către direcţiunea închisorii, iar jumătate din preţul obţinut se pune în păstrare pentru ei, aşa că, atunci cînd se eliberează unul, are o meserie învăţată şi un mic capital adunat.

Imprejurimile Berlinului le visitează cu tot interesul.

Pozdam (Potsdam), reşedinţa de vară a Impăratului, cu renumitul palat Sans-Souci, făcut de Frederic-cel-Mare. In jurul palatului este o grădină mare, în care sînt jocuri de apă de trei ori pe săptămînă, Marţea, Joia şi Dumineca, „fiind atuncea de o nespusă frumuseţă, că este de să suie apa pănă la 200 de stînjeni în sus": apa are grosimea unui „poloboc" şi iese dintr'un havuz situat în mijlocul grădinii.

Romänische Bede: „un palat mare, cu grădină, de asemenea, unde face Craiul şi Crăiasa feredeu (baie), şi unde este şi un val de marmură de Silesia, dăruit de Impăratul Nicolae, „ce costăşeşte cîteva mii carboave".

Muzeul zoologic, cu tot felul de animale umplute cu paie, în spirt şi vii, printre care se deosebesc: lei, zimbri, „morse cu colţi de şase palme şi multe altele".

Intorcîndu-se în Berlin, mai visitează Opera, care după părerea lui este cea d'intăiu din Europa, „cu privire foarte bună pe scenă din oricare parte a sălii te-ai afla"; de asemenea pomeneşte că are balcon, lucru puţin obişnuit pe vremea aceia.

In sfîrşit, după zece zile de visitare a oraşului şi împrejurimilor, porneşte la Colonia *(Colona)*, alcătuită din două oraşe, unul pe dreapta Rinului, iar celălalt pe stînga.

www.dacoromanica.ro

Acolo vede în port vapoare frumoase și pod peste rîu, care se desface atunci cînd trec vapoarele, fabricile de apă de Colonia și de săpunuri „prea mirositoare".

De la Colonia pornește cu trenul la *Briusel* (Bruxelles) și trece prin douăzeci și șase tuneluri, dintre care cel mai lung ține cinci minute. La Bruxelles vede „monumentul patriei unde sînt îngropați toți cei morți în bătălia cu Olandesii, cînd Belgia au scăpat de supt jugul Olandejilor, zidiri (clădiri) multe după cea mai nouă arhitectură, bulevarduri frumoase și palatul unde se face vînat, ce nu-i slobod a vedea decît pe din afară și spre a-l vedea pe dinăuntru trebuie voia ministrului de finanțe."

Biserica catedrală, zidită de curînd, și grădina botanică, cu plante și copaci de pretutindeni, „foarte frumoasă, care întărîtă curiositatea drumeiților".

De la Bruxelles va pleca la Paris, unde va sta aproape o lună întreagă și va vedea între altele: Piața Concordiei, unde este monumentul cu heroglife egiptene și unde, seara cînd sînt aprinse „fănarele, este o priveliște ce nu-și poate cineva închipui".

Champs Elysée, Jardin des Tuileries, „o frumusețe care nici nu să poate închipui, ci trebuie numai cineva să o vadă spre a crede.

Acolo sînt mii de fănare de dă o lumină ca ziua, sute de petreceri publice, mici comedii, teatruri și musice, public cu miile.

Hipodromul, unde să joacă cu cai și unde este galerie pentru încăpere de 30.000 oameni. Tot acolo este un balon care se suie cu oamenii care voiesc.

Palatul regal, clădire foarte mare cu trei etage, care nu se poate încunjura nici în trei ceasuri pe jos".

Pantheonul cu arhitectură foarte frumoasă, din vîrful căruia se vede tot Parisul și unde sînt îngropați „mai mulți Crai ai Franței".

Catedrala Notre-Dame, „cu arcade și săpături de mânuri, că toată arhitectura pe dinăuntru și dinafară îți pare că este o blendă (stofă)."

Piața Vendôme, cu monumentul lui Napoleon, făcut din tunurile luate de la dușmani.

www.dacoromanica.ro

Biserica Madeleine, unde *(sic)* s'a încoronat Napoleon cu Maria-Luisa, „Menageriile de dobitoace", Palatul şi grădina Luxembourg, Bursa, Palatul Luvrului, Palatul Invalizilor, „unde sînt invalizi din vremea lui Napoleon, peste 3.500, ce fieştecare are grădiniţa lui; palat foarte mare, frumos şi bine aranjat, unde să pregăteşte acum a să aşeza statuia Impăratului Napoleon, ce să lucrează".

Fabrica de gobelinuri, cum nu este alta la fel în toată lumea şi „care nu isvedeşte a lucra pentru Curţile încoronate şi prinţi".

Frumuseţa covoarelor e de neînchipuit, ele ţi se pare că sînt pictate de cel mai mare artist. Père-Lachaise, „loc de îngropare afară din tîrg, cu frumoase mormînturi şi monumente foarte mari, vrednice de văzut".

Mai este un cimitir la Montmartre, dar nu aşa de frumos ca acesta.

A fost la Operă, unde s'a jucat „Profetul" şi a cîntat foarte frumos vestita cîntăreaţă Albona, „unde să duce mai mult nobleţa".

Tot acolo a văzut „baleturi foarte frumoase şi bine regulate şi plăcute la vedere".

Palatul Monezilor, pentru care îşi cere permisiune specială de la ministrul de Finanţe şi unde vede „cum să lucrează şi să imprimează banii —, o mulţime de monezi şi medalii vechi ale tuturor Statelor".

Museul artileriei. Apoi Museul cu sculpturi, tablouri şi „vase din vechime", grădina de iarnă cu acoperemînt de sticlă, unde a luat cafeaua îngheţată,

Camera deputaţilor, „unde sînt 640 deputaţi ai ţinuturilor şi unde am fost după pozvolirea ce am avut, cu bilet, şi la care să tratează despre atributuri şi trebile ţerii şi unde alăturea lîngă prezident au patru mese secretarii şi patru stenografii, care îndată să dau pănă seara în tipar ce s'au tratat, ce s'au hotărît şi care ce au vorbit şi pe ce temeiuri ş'au sprijinit discursul, mai adăugîndu-să apoi în gazetă şi critica jurnalistului".

Il minunează iuţeala cu care se aduce la cunoştinţa publicului tot ceia ce se vorbeşte în Camera deputaţilor.

Oraşul întreg i se pare foarte curat şi bine luminat, cu

www.dacoromanica.ro

clădiri frumoase și prăvălii încărcate cu tot felul de mărfuri, mai scumpe decît în orice Stat din Europa, în schimb însă sînt „mai cu gust și mai frumoase ca oriunde".

In ceia ce privește caracterul Francesilor, n'are decît cuvinte de laudă, că sînt oameni foarte buni și cinstiți, cari nu ar îndrăzni să înșele pe nimeni nici cu un ban.

Apa se găsește din abundență în tot orașul; iar cișmelele sînt pe toate străzile.

Se vede ce mare dorință avea boierul moldovean de-a fi la fel și la Iași, unde erau atît de puține, și cu apă murdară.

Găzduirea și hrana i se par ieftene, de vreme ce cu doi, trei franci pe zi mănînci foarte bine: „supă, patru feliuri de bucate ce-ți place, un desărt, vin jumătate garafă și pîne".

„Pentru un franc și jumătate sau doi jumătate pe zi ai trăsura cea mai frumoasă, iar vizitiului îi dai douăsprezece parale bacșiș, aceasta fiind leafa lui."

In prejurul Parisului visitează palatul și grădina de la Versailles, unde sînt „tablouri și lucruri însemnate, vrednice de văzut pentru care vin din Paris, în zile hotărîte, mii de oameni ca să le privească".

St-Germain, „cu frumoase perspective asupra Parisului", St. Denis, cu biserica, unde este cea mai mare orgă, care cîntă numai Dumineca și unde este îngropat St. Denis, primul episcop al Parisului, și mulți alți oameni însemnați ai Franciei.

Printre statuile celor îngropați acolo se deosebesc: a lui Henric al IV-lea, a Caterinei de Medicis și a Sf. Dionisie.

„Sèvres, unde este fabrica cea mai frumoasă și mai scumpă de porțelanuri din toată lumea, și unde sînt vase pănă la 70-100.000 franci, și tablouri pănă la 40.000 franci, foarte frumoase."

Palatul de la St. Cloud, „bogat în covoare și porțelanuri foarte prețioase, cu păreți și plafoane în fresco și aurite".

Apoi palatul de vară al lui Napoleon al III-lea, „cel mai bogat palat din toată Franța, cu un parc mare, pentru care îți trebuie cîteva zile spre a-l vedea tot".

De la Paris pleacă, în 30 Iunie, la Londra, dar în drum trece pe la Calais și Douvre, cu trenul de plăcere, numit „train spécial de grande vitesse", „ce fără exagerare merge ca fulgerul".

www.dacoromanica.ro

Amintește că pe vapor au suferit mulți de „boala mării; însă însă el n'a avut nimic, cu toate că furtuna a fost destul de mare.

La Londra vede următoarele:

Piața Trafalgar, cu mai multe statui de bronz,— străzi mai largi decît ale Parisului,— Camera Deputaților și Camera Lorzilor, unde a întrat cu permisiune.

Acolo se discutau „pricini publice, iar ei sînt îmbrăcați cu mantie neagră, și cu peruce cu bucle lungi, precum era cu trei sute de ani în urmă".

Galeria Națională, grădina zoologică și biserica catedrală de la Westminster, „unde să încoronează Craiul", și unde sînt mormintele și statuile multor regi și oameni însemnați ai Angliei.

La Casino „joacă cine vrea din noblesă", iar cei care voiesc numai să se uite stau pe la galerii, pe sus.

Sala are trei policandre mari, iar unul mai mare decît celelalte, în care se găsește altul mai mic, și toate la un loc „dau o foarte mare și frumoasă lumină, precum nicăiri asemenea frumuseță de policandre nu am văzut. Femeile, în de obște, sînt foarte frumoase; buze, nas, obraz, dinți, peliță, talie de minune, dar nu joacă cu asemenea grație și plăcere ca Franțezele, nici au straiele așa bine croite, de și destul de galant îmbrăcate".

La Museul Invalizilor, tablouri numeroase și hainele pline de sînge ale lui Nelson, care a murit în luptă cu Francesii. „Poduri pe Tamisa la Londra sînt șeapte, prea colosale și pompoase."

Spitalul Invalizilor, foarte curat, „cu feredeu de trup și picioare, lucrîndu-se bucătăria și copt pîne cu mașina de vapor".

La *Grinace* (Grenwich) tunelul dedesuptul Tamisei, adînc de 1.200 de pași și lung de 500 de pași, lucrat foarte minunat.

„Casa sau Turnul Londrei, unde sînt toate armăturile Angliei, camera giuvaierurilor, unde sînt coroane prețioase, și a reginei Victoria, cea mai frumoasă și care costosește peste 300.000 livre sterlinguri = 3 milioane lei" (socoteală făcută în vremea aceia).

La Teatrul italian, numit și „Teatru Crăiesii", cu șase rînduri

www.dacoromanica.ro

de loji, aude pe vestita cîntăreață M-me Sontag, în piesa „Căsătoria lui Figaro" și vede baleturi minunate din 120 fete în etate de la patrusprezece la șaisprezece ani: parcă erau zîne; lucru să socoate cineva a-l vedea numai în închipuire, iar nu aevea, așa de frumos.

Acolo toți trebuie să se ducă în strae de gală și etichetă, atît doamnele, cît și bărbații, în altfel nu pot întra".

Docurile Londrei, cu întinse încăperi, unde se descarcă mărfuri venite din toate părțile lumii.

Palatul de Vindzoru (Windsor), cu „sala lui Velington, unde sînt tablourile tuturor împăraților, crailor, ducilor, feldmareșalilor și a tuturor miniștrilor de la bătălia avută la Waterloo cu Napoleon".

Școala copiilor din Eton, cu 640 de elevi, și cu bibliotecă în mai multe odăi.

„Rișmon parc" și în apropiere palatul în care a locuit Ludovic-Filip, după ce a trebuit să fugă din Franța. Acolo este o vie cu un butuc ce are 1.500 de „struguri" înfloriți și care este groasă cît piciorul vitii de mare.

Grădina plantelor, cu Palatul de cristal, unde sînt plante și arbori din toată lumea.

Coloseum, cu multe lucruri minunate „nepovestite de frumuseță, și iscodirea lor, cum și o grădină tot acolo, de plante și flori, acoperită în steclă peste tot."

In timpul șederii lui la Londra, tocmai se făcuse o mare expoziție internațională, la care participă toate Statele Europei, Persia, India, ca o colonie a Angliei, Tunisul și Statele-Unite.

Timpul cît stă la Londra e numai de șase zile, dar sacrifică din el două zile și jumătate de la zece dimineața pănă la șase seara, numai pentru a vedea minunile expoziției.

Il interesează pavilionul fiecărui Stat și remarcă toate lucrurile demne de văzut, făcînd pe ici pe colo mici comparații cu cele văzute în altă parte.

Palatul principal al expoziției este făcut din cristal, are șase întrări și următoarele dimensiuni: 1.850 de picioare lung, 580 de picioare lat și 490 înălțime.

In pavilionul Turciei, afară de lucrurile turcești (indigene), sînt expuse de la Moldova „o sanie făcută destul de bine,

www.dacoromanica.ro

şi la bun loc aşezată, cum şi două cofiţe de cele de la Mănăstirea Neamţului, de tisă, scris încă pe ele preţul 2 lei".

La pavilionul rusesc sînt „hierării lucrate de ei, muşamale, hîrtii şi altele de asemenea, mai proaste decît la toţi"; în schimb însă au „odoare cu diamanturi" şi tot felul de pietre preţioase, iar blănurile lor sînt neîntrecute.

La pavilionul belgian îi atrag luarea aminte pietrele de moară şi clavirurile.

Lucrurile expuse de Statele Unite îl interesează foarte mult, şi se minunează de tot felul de invenţii, despre care nici nu auzise, dar să le vadă: „maşini mecaniceşti soiuri de secerat, arat, făcut lumînări, etc., modeluri steclă de acoperit casele, hîrtii de tapiserii, făcute ca marmora".

De la *Şviţera* (Elveţia), vede „şaluri proaste şi cărţi voluminoase", iar de la Milan „tablouri de Rafael, năstruşnice de frumoase".

Franţa expune lucruri felurite şi minunate, „statui de anatomie, oameni şi cai de se cunoaşte toată carnea, vinele, sîngele, grăsimea, ciolanele şi tot, precum este", „stofe, mătăsării, puse alăturea cu cele ale fabricelor englezeşti".

Porţelanele de Sèvres şi covoarele de la Gobelins îi „apun ochii".

„Ca de la Franţa, galanterii şi lucruri şi îmbrăcăminte, de nicăiri nu sînt aşa frumoase, de la cîte pavilioane am văzut", iar din Anglia este un diamant mare cît un ou de găină, numit „grăuntele luminos". Coloniile Angliei, Indiile, cu tot soiul de minuni demne de văzut, printre care „o maşină de scoate apa în sus şi avînd borte pe gios şi alăturea nu curge apa decît după ce o sloboade cu altă maşină dintr'un şurub, sobe în bronz şi fier de nu te mai pricepi, că strălucesc ca oglinda; frigări de să învîrtesc singure cu maşina, după ce le întorci ca ceasornicul".

Miniaturile făcute în chip minunat şi care represintă podul peste Tamisa din sticlă şi portul Liverpool, de asemenea îl impresionează foarte mult.

Incheie cu însemnările celor văzute la exposiţie, spunînd că nu se pot povesti toate, fiindcă sînt prea multe şi foarte frumoase, pentru care fapt consideră exposiţia printre minunile lumii. Programul celor şase zile pe care le-a petrecut la

www.dacoromanica.ro

Londra cu însoţitorii săi este însemnat în franţuzeşte, după cum urmează:

Hôtel de Versailles.

Lundi.

L'abbaye de Vestminster.
Hall de Vestminster.
La place de Trafalgar.
Galerie Nationale.
Le Château de Charles I-er dit Whitehall.
Le Jardin de Zoologie.

Soirée.

Le Casino.

Mardi.

L'exposition.

Soirée.

Théâtre de la Princesse.

Mercredi.

Grenviche, Le Tunel.
Les docks de Londres et St. Catherine.
La Tour de Londre.
La Banque, la Course.
Le domicile du Lordmaire.
Mension Houlle.
La Poste aux lettres St. Paul.

Soirée.

Théâtre Italien de la Reine.

Jeudi.

L'exposition.

Soirée.

Jardin de Crémone.

www.dacoromanica.ro

Vendredi.

Le château de Windsor.
Le collège de l'Eton *(sic).*

Soirée libre.

Samedi.

Richmond, Hampton, Court-Kem *(sic).*

Soirée.

Le Colosseum.

De la Londra se întoarce prin Bruxelles, Colonia şi Berlin, unde stă o săptămînă, văzînd lucruri foarte interesante, dar, cu toate acestea nu pomeneşte nimic, cum face la celelalte oraşe pe care le visitează.

După Berlin visitează Dresda, oraş interesant, cu clădiri frumoase şi săli unde se păstrează tablouri renumite, arme şi antichităţi.

La un muzeu vede „bijuterii împărăteşti şi pietre preţioase, un diamant verde cît o migdală, cel d'intăiu în Europa, o broşă cu două sute pietre de diamant ca aluna şi ca migdala şi multe alte odoare vrednice de văzut".

„La marginea rîului Elba se află o terasă cu diferite plante şi pomi, unde este locul de plimbare al locuitorilor".

După două zile de şedere la Dresda, boierul porneşte la Praga, unde vede următoarele:

„Piaţa Sf. Marcu, lângă apa Moldovei, cu tot felul de statui; Palatul Iesuiţilor, podul spînzurat (suspendat), pe apa Moldovei, piaţa Sf. Nicolae, cu un monument din vremea ciumei celei mari".

„Capela prinţesei Lopcovici (Lobkowitz), cu multe odoare bisericeşti." Catedrala, unde „se încoronau Craii Boemiei şi unde este îngropat Carol al IV-lea şi mulţi alţi Crai ai Boemiei şi Ungariei".

Alăturea de biserica catedrală se află palatul imperial, cu 900 de odăi, unde locuieşte Impăratul Ferdinand, care a abdicat de curînd.

De la Praga porneşte la Viena, oraşul petrecerilor şi al dan-

www.dacoromanica.ro

ţurilor renumite, unde stă puţin, dar totuşi vede lucruri interesante.

„Praterul, cea mai mare grădină de plimbare, unde se duce lume foarte multă."

In ceia ce priveşte petrecerile, Viena este primul oraş după Paris, „iar mai ales pe unde cîntă Strauss, cu miile să adună, umblînd acesta într'o seară cîte la mai multe locuri şi cîntă numai cîte o piesă, două, după care apoi urmează numai banda (orchestra) lui."

Lumea se mulţămeşte numai să-l vadă, chiar dacă nu cîntă; iar călătorul nostru, care ascultă tocmai la o nouă compoşiţie a maestrului, spune „că are talent deosăbit la musică, o minune".

„Oraşul Viena cuprinde treizeci şi şase mahalale, dintre care trei, Leopoldstadt, Landstrasse şi Mariahilf, sînt foarte frumoase.

Biserica Sf. Ştefan este catedrala oraşului şi cea mai veche clădire din Viena.

Această biserică este o capodoperă de arhitectură, cu patru turnuri foarte înalte şi un clopot mare." La Galeria Naţională vede „tablouri de Rafael şi mai multe statui de marmoră frumos sculptată".

„Piaţa Franz, cu monumentul Impăratului şi palatul cu cinci etaje.

In jurul statuii lui Leopold I-iu este piaţa cea mai frumoasă din Viena şi de jur împrejur prăvălii cu tot felul de lucruri scumpe.

In afara oraşului este reşedinţa de vară a Impăratului, un palat încunjurat de grădini mari şi mai multe lacuri. Palatul este făcut de Maria-Teresa.

Apoi se visitează biserica, unde sînt înmormîntaţi toţi Impăraţii Austriei, printre cari Franz I-iu cu soţia sa Maria-Teresa, iar, din cei străini, Maria Luisa, soţia lui Napoleon, şi tînărul Napoleon, duce de Reichstadt.

„*Grabmal zum Augustin,* unde sînt moaştele Sfintei Victoria şi a Clementinei."

Museul geologic cu tot felul de „marmuri, granite, pietre de munte, pietre de metaluri, cristaluri de pămînt şi multe soiuri de lucruri găsite împietrite, soiuri de dobitoace împietrite de la Siberia, Nord-America şi Banat".

Piaţa Franz-Joseph, unde sînt „trăsurile de gală împără-

www.dacoromanica.ro

teşti, cusute numai cu fir şi poleite cu aur", Opera, unde au loc regulat baleturi renumite.

De la Viena porneşte, cu vaporul *Austria*, pe Dunăre spre Galaţi.

La Pesta, schimbă vaporul, trece la Neustadt, Orşova, „unde este şi vama austricească", Rusciuc, şi peste cinci zile şi şase nopţi de mers pe Dunăre ajunge la Galaţi, ca de acolo să plece la Iaşi, de unde pornise.

La sfîrşitul însemnărilor dă cursul banilor româneşti în diferite State ale Europei şi cheltuielile pe care le-a făcut în această călătorie.

Gheorghe Potra.

Un medic frances la Curtea lui Constantin-Vodă Mavrocordat: doctorul Bertin (1741-1743).

În tradiţia ambasadorilor francesi ai secolului al XVIII-lea la Constantinopol era încetăţenit obiceiul ca, pe lîngă alţi oameni de încredere plasaţi în slujbe la Curţile din Bucureşti şi Iaşi, să trimeată şi cîte un medic.

După ce marchisul de Bonnac trimete la Curtea lui Nicolae Mavrocordat din Bucureşti în 1719 pe medicul evreu Fonseca[1]. Villeneuve recomandă aceluiaşi Domn, la 24 Decembre 1729, pe Francesul Jean Baptiste Marie Desmarets, „médecin et chirurgien de profession"[2]. Succesorul său, Castellane (1741-1747), plasa la Curtea lui Constantin Mavrocordat pe medicul de care ne ocupăm. Desalleurs va avea şi el un protejat, pe medicul italian Giuseppe Pirani, în serviciul lui Constantin Racoviţă[3]. Vergennes trimete lui Ioan Teodor Callimachi în 1761 pe doctorul Luca de la Rocca, probabil aceiaşi persoană cu autorul de mai tîrziu al unui dicţionar în zece limbi[4]. Pe cînd Saint-Priest,—ambasadorul

[1] Iorga, *Histoire des relations entre la France et les Roumains*, Paris, 1918, p. 77. Patenta de medic în Hurmuzaki, *Doc., Supl.* I[1] p. 444, no. DCLIV. Asupra lui Fonseca, pe basă de noi documente, mai pe larg, avem în preparaţie o mică monografie.

[2] I. C. Filitti, *Lettres et extraits concernant les relations des principautés roumaines avec la France*, Bucureşti 1914, p. 8, no. VII. Cf. p. 9.

[3] *Ibid.*, p. 351, no. CCCXXXVI. Vezi şi Russo, *Cronica Ghiculeştilor*, p. 80.

[4] Filitti, *l. c.*, p. 443, no. CCCXXXVIII; Dossios, *Studii greco-romîne*, II-III, p. 107.

www.dacoromanica.ro

obișnuit a aplica fără nicio discreție principatelor noastre un regim de colonii, expediind aici mai mult cu sila pe toți compatrioții săi cari-l incomodau la Constantinopol sau nu-și puteau găsi aiurea niciun rost, — scrie lui Nicolae Carageà la București și-i propune (mai bine zis îi impune) pe medicul său Jaoul, de care doria probabil să se scape[1], succesorii lui, de sigur, au continuat tradiția.

Revenind la contele de Castellane, care urmează la ambasada din Constantinopol marchisului de Villeneuve, drept recompensă pentru căsătoria lui cu o nepoată a cardinalului de Fleury[2], acesta, după recomandația primită de la Maurepas, ministrul Marinei (1723-1749), așează în slujba lui Constantin Mavrocordat pe doctorul *Exupère-Joseph Bertin.*

Asupra doctorului Bertin găsim în biografiile ce i s'au consacrat[3] că el a fost un celebru anatomist frances, născut la Trembley (diocesa Rennes) în 1712 și a murit la Gohard, în 1781. A studiat la Rennes și Paris, fiind primit doctor la Reims în 1737 și la Paris în 1741. În disertația sa inaugurală, el susține (o lucrare care a atras atenția) că sîngele nu pătrunde în vinele coronare decît în timpul sistolei inimii. Lipsa de mijloace materiale l-a silit tot odată să primească postul de medic al Domnului Munteniei[4]. Revenind în Franța la 1744, a fost ales membru asociat, pentru anatomie, la Academia de Științe. A făcut numeroase descoperiri și a lăsat lucrări celebre pentru timpul său[5].

După cum se vede din cele cîteva documente ce le publicăm în anexă, Bertin era — ca și Fonseca mai înainte — unul dintre protejații lui Maurepas, care, trimețindu-l la Constantinopol „pour

---

[1] „Mon medecin, nommé Jaoul, François de nation, désireroit entrer au service de V. A. J'ignore si elle est pourveue à cet égard; mais, dans le cas contraire, j'ose l'assurer qu'elle ne saurait faire meilleure emplette" (Filitti, *l. c.*, p. 240, no. CCVII). Prințul nu-l acceptă, avînd acum un altul, pe „Georzaky Skulida" *(ibid.*, p. 242).

[2] Fr. Rousseau, *L'ambassade du comte de Castellane à Constantinople,* în la „Revue des questions historiques", 1901, vol. II, p. 411.

[3] *La Grande Encyclopédie,* t. VI, p. 454; Ludovic Lalanne, *Dictionnaire politique de la France,* Paris 1877, etc.

[4] „Le peu de fortune l'a obligé en même temps d'accepter la place de premier médecin du hospodar de Valachie" (Lalanne, *l. c.).*

[5] *Traité d'ostéologie,* Paris 1754, in 12°, 4 vol.; *Lettres sur le nouveau système de la voix et sur les artères lymphatiques,* Paris, 1748, in 12°.

www.dacoromanica.ro

s'emplumer", l-a recomandat lui Castellane ca să-i găsească o întrebuințare undeva „dans les États du Grand Seigneur". Ambasadorul nu putea să găsească un mai bun loc pentru protejatul lui Maurepas decît la Curtea lui Constantin Mavrocordat în Țara-Românească, unde, pe lîngă liberalitatea sa obișnuită, prințul era un prieten constant al Francesilor[1]. În raportul ambasadorului către ministrul Marinei din 28 Septembre 1743 se arată că Bertin a găsit pe lîngă principe toate satisfacțiile și avantagiile pe care le putea dori și l-a urmat din Muntenia în Moldova cînd a fost mutat[2].

Bertin a stat în principatele noastre doi ani, pănă la mazilirea lui Constantin Mavrocordat din a doua a sa Domuie în Moldova (Iulie 1743). Dîndu-și doctoratul la Paris în 1741 și fiind numit apoi pe lîngă Mavrocordat în Muntenia,—cum spune atît biograful său, cît și raportul citat al ambasadorului, unde Domnul nu stă decît pănă în Septembre același an, apoi trece în Moldova, — trebuie să admitem că el a venit la Constantinopol în anul în care și-a susținut tesa. N'a putut însă veni în suita ambasadorului de Castellane — cu toate că el trece prin țerile noastre spre Constantinopol —, de oare ce acesta pleca din Paris la 7 Decembre 1740[3].

Dacă în Muntenia el n'a putut sta decît cel mult cîteva luni, despre stagiul mai lung pe care-l face în Moldova nu știm prea mare lucru. De la Paris el a luat pe fratele unui prieten intim al său, Benedict Lochmann, de origine Ceh („Bohémien")[4], „une espece de garçon apotiquaire", care, avînd ceva cunoștințe de farmacie, putea să-l ajute la compositia remediilor ce ar fi avut de distribuit. Acestuia-i încredința el toate detaliile afacerilor sale, care, contrar acelora ale Domnului, se pare că-i mergeau bine. Venit în Orient să facă bani, Bertin ajunge în scurt timp să crediteze pe Domn cu 4.000 de piaștri (12.000 de franci) și să împru-

[1] La 6 Ianuar 1741, cardinalul de Fleury, primul ministru al Franciei, scria lui Mavrocordat: „J'ai eu une vraie consolation d'avoir pu contribuer au retablissement de Votre Altesse dans ses États" (Hurmuzaki, *Doc., Supl.* I[1], p. 560, no. DCCCXII).

[2] „Il a trouvé auprès de ce prince tous les agremens et les avantages qu'il pouvoit désirer, il l'a suivi de Valachie en Moldavie lorsqu'il y a été transféré."

[3] Hurmuzaki, *ibid.*, p. 563, no. DCCCXVI.

[4] El semnează totuși *„Benedict Loffman, Édimbourg"* (vezi anexa no. 1).

www.dacoromanica.ro

mute pe Cămărașul Domnului, Iacovachi Rizu [1], cu 1.200 de piaștri, de la care a primit în gaj „o cutie garnisită cu diamante“ [2].

Domnul, în schimb, se pare că nu prea era încîntat în cea de a doua Domnie pe pămîntul Moldovei, căci, ni spune cronicarul, „fiind învățat în Țara-Românească cu venituri mai mari, a scris la Țarigrad, la capi-chehaiele, ca să nu ieie mucarelul, să se mazilească, care o și cerea una ca aceasta, fiind învățat cu locmale mai mari“ [3]. Plecînd de voia sa, tot el ar fi înlesnit succesiunea fratelui său la același tron [4]. Nu știm dacă plecarea lui Constantin Mavrocordat de pe tronul Moldovei a fost de data aceasta de bună voie, — el care va mai veni încă de două ori —, dar e mai probabil de admis că împrejurările externe l-au determinat să părăsească Domnia.

Predecesorul său fusese Grigore Matei Ghica, care, în timpul războiului ce se termină cu pacea de la Belgrad, datorită mai multor împrejurări care-l aduseră să joace un rol de adevărat mediator între puterile beligerante, căpătase o situație politică neobișnuită pentru un Domn grec din principatele vasale [5]. Dar, Alexandru Ghica, marele dragoman, căzînd în disgrație, execuția lui atrage și căderea fratelui Grigore de pe tronul Moldovei și, pentru a da curs liber și mașinațiilor lui Mihai Racoviță, care urmăria cu orice preț să capete Domnia Munteniei, Mavrocordat a fost transferat în Moldova la 13 Septembre 1741 [6].

Datorită relațiilor întinse ce păstra în lumea diplomatică, Ghica, de și în exil, căuta să pună la contribuție talentul său pentru intrigi și, împreună cu Palatinul Chievului și cu ministrul suedes la Constantinopol, Carlson, căutau cu toții să ajute cu influența lor pe Frederic al II-lea la stabilirea de relații amicale între Prusia și Imperiul otoman [7]. Secretarul lui Ghica, un oarecare Ghisen

---

[1] Iacovachi Rizu, socrul lui Grigore Alexandru Ghica. A se vedea pentru el Iorga, *Acte și fragm.*, II, pp. 33-4, 75, 94, 99, 108.

[2] „Une boîte garnie de diamans.“

[3] Ienachi Kogălniceanu, în *Letopiseți*, ed. II, vol. III, p. 205.

[4] *Ibid.* Ioan Mavrocordat domnește în Moldova până în Maiu 1747.

[5] Iorga, în Hurmuzaki, vol. X, p. VIII.

[6] Hammer, *Histoire de l'Empire Ottoman*, XV, p. 48.

[7] „Le palatin de Kiov, le prince déposé de Moldavie, Ghika et Carlson, ministre de Suède, aidèrent de toute leur influence le roi Frédéric II à nouer les relations amicales qu'il desirait établir entre la Prusse et l'Empire ottoman (*ibid.*, p. 67).

www.dacoromanica.ro

este trimes la Iaşi, unde, peste capul lui Mavrocordat şi contra voinţei acestuia [1], avea să îndrepte corespondenţa agenţilor prusieni. Dar el moare aici, subit, otrăvit, se spune, de Ruşi, după cum afirmă Carlson şi Bonneval-Paşa [2]. Carlson, supărat şi de faptul că Mavrocordat s'a arătat indiferent planurilor sale şi de aceia că Domnul a neglijat să-i expedieze hîrtiile ce se găsiau la secretarul mort al lui Ghica, usa, încă de la începutul anului 1743, de toată influenţa sa la Poartă pentru mazilirea principelui Constantin şi înlocuirea lui cu Grigore Ghica [3]. Acţiunea izbutind acestea sînt împrejurările care au adus căderea de acum a lui Constantin Mavrocordat. Punîndu-se la Constantinopol chestiunea tronului Moldovei, şi Grigore Ghica nevroind să primească decît pe acela al Munteniei, ocupat atunci de Mihai Racoviţă, Ioan Mavrocordat este căftănit pentru succesiunea fratelui său Constantin.

Informat de mazilirea principelui Constantin, Castellane se grăbi să complimenteze pe succesorul şi fratele lui, pentru a avea ocasia de a-i recomanda siguranţa averii şi persoanei lui Bertin [4] şi de a-i cere chiar să fie menţinut în postul ce-l ocupa. Ioan Mavrocordat luând însă în serviciul său ca medic pe o rudă, doctorul Scordili, Bertin se decide să urmeze pe Constantin la Ţarigrad.

Plecînd în sfîrşit spre Constantinopol, împreună cu Domnul, într'o trăsură cu şase cai, şi continuînd a se bucura de toată siguranţa şi toate satisfacţiile pe care le-a găsit de la început [5], cînd era pe la jumătatea drumului, apucat „d'une terreur panique", el se desparte subit de Domn şi, fără a-i mai spune ceva, fără paşaport, pleacă aproape incognito spre Transilvania, pentru ca, trecînd prin Germania, să ajungă în Franţa. După multe peripeţii, el va fi la Paris abia la începutul anului următor (1744), unde îşi va relua cursurile de anatomie [6].

[1] Pentru neînţelegerile dintre Constantin Mavrocordat şi Carlson, a se vedea Hurmuzaki, *Doc.*, VI, p. 563, no. CCCIX; p. 564, no. CCCX; p. 565, no. CCCXI; p. 566, no. CCCXII şi CCCXIII.

[2] Hammer, *ibid.*, p. 68, nota.

[3] Castellane către Fleury, 3 Februar 1743, în Hurmuzaki, *Supl.* I[1], p. 576, no. DCCCXXXV.

[4] „Lui recommander la sûreté des biens et de la personne du sieur Bertin."

[5] „Dans une chaise à six chevaux, continuant de jouir de toute la sûreté et de tous les agremens qu'il avait trouvé auprès de ce Prince."

[6] Scrisoarea lui Maurepas din 8 Mart 1744, anexa no. IV.

www.dacoromanica.ro

La plecare, Bertin şi-a expediat de la Galaţi, pe Marea Neagră, bagajele, oprindu-şi numai ceia ce avea mai preţios, împreună cu banii. Iar, în momentul când s'a separat de Domn, el a încredinţat lui Lochmann tot ce era necesar pentru a duce la capăt firul afacerilor sale: chitanţele de 4.000 şi 1.200 de piaştri, cutia garnisită cu diamante, pentru a-şi scoate pe ea banii, alte chitanţe ale negustorului frances din Constantinopol, Imbault, de la debitorii săi din Moldova, un cal cu şea turcească şi cu harnaşament de aramă aurită, pentru cancelarul ambasadei francese din Constantinopol, Peyssonnel [1], precum şi o scrisoare către ambasador.

Mergînd mai departe convoiul domnesc, la o zi de drum dincolo de Bazargic, în timpul popasului, Lochmann, după un chef în care s'a cam întrecut cu băutura, dormind greu, necunoscuţi, cari au rămas nedescoperiţi, i-au furat din buzunarul caftanului toate hârtiile, precum şi caseta încredinţată lui de către Bertin. Au putut să-i scape din obiectele stăpînului său abia un ceasornic, un toc de argint şi un portret în smalt al principelui Constantin, fiind într'o mică valisă, pe care Lochmann o ţinea într'o căruţă. Printr'o scrisoare destul de patetică — cu toată mulţimea de greşeli ortografice şi de stil — Lochmann se justifică în faţa stăpînului său. El spune că toate intervenţiile Cămăraşului Rizu şi ale prinţului Constantin pentru cercetare au rămas infructuoase, de oare ce, aflîndu-se numai între Turci, capugiul care-i însoţia n'a permis luarea în consideraţie a reclamaţiei decât cu condiţia de a-i arăta mai întîiu pe vinovat [2]. Se arată gata la orice şi stă la dispoziţie cu persoana sa, pentru a se despăgubi, ca să facă din el un sclav sau să-l omoare [3].

La Constantinopol, Castellane interesîndu-se la principele Constantin, acesta, după ce confirmă cele ce s'au petrecut pe drum [4],

---

[1] Peyssonnel (1700-1757) este numit secretar al ambasadei francese din Constantinopol în 1735, cancelar al acestei ambasade în 1736 şi consul la Smirna în 1747.

[2] „Si vous ne scavés pas lequel vous a volé, pour touts les visiter, ils se facheront de honte faite." A se vedea scrisoarea lui Lochmann către Bertin, la anexă, I.

[3] *Ibid.*

[4] „Il a donné en reponse qu'il est vrai, mais selon ma relation; encore disoit-il de moy que je pourrois aussi mentir et même être le voleur, lorsque je serois un homme sans conduite" *(ibid.)*.

www.dacoromanica.ro

recunoaşte datoria ce a are către Bertin — cu toată pierderea chitanţei, — însă cu condiţie ca doctorul să-i trimeată o alta, în regulă, pentru descărcare. Mavrocordat se plînge cu această ocasie ambasadorului de a fi fost părăsit în drum, el şi familia sa, de către medic. Cît priveşte cealaltă chitanţă, de 1.200 de piaştri, pentru care a luat în gaj o casetă de la Rizu, gajul fiind acum pierdut, Bertin să fie mulţămit dacă nu i se va mai cere ceva, ştiut fiind că în totdeauna amanetul e de valoare mai mare decît suma împrumutată. Din cercetarea făcută de ambasador a reieşit completa nevinovăţie a lui Lochmann[1], iar Peyssonnel, văzîndu-l atît de nenorocit, n'a vrut să accepte calul trimis de Bertin, dăruindu-i-l, ca să aibă cu ce trăi pînă îşi va face vre un rost.

Lochmann manifestînd dorinţa de a se înapoia în Moldova, pentru a trăi ca farmacist pe lîngă vre-un medic, Castellane n'a găsit cu cale să-i dea un paşaport, întîiu pentru a nu se părea că dă o deplină aprobare conduitei lui şi, în al doilea rînd, pentru că nu era supus frances. A trebuit atunci ca principele Constantin să intervină personal la ambasadorul austriac, Penkler[2], ca să-i obţină un paşaport şi, pe calul pe care Imbault i l-a dat în schimbul celui pe care Peyssonnel n'a voit să-l primească, a plecat în Moldova, urmînd convoiul domnesc al principelui Ioan. Înainte de plecare, la 24 Septembre, în afară de scrisoarea către Bertin, Lochmann mai scrie una către Peyssonnel, prin care îi dă acestuia sama de bagajele stăpînului său, sosite pe mare, şi pe care el le-a lăsat în păstrarea lui Imbault şi a Cămăraşului Rizu [3]. De şi numit la 29 Iunie, Ioan Mavrocordat n'a părăsit Constantinopolul decît după 24 Septembre, după cum reiese din aceste scrisori.

In Moldova, Lochmann, „om foarte energic", se va stabili definitiv şi se va însura cu „Catrina", după ce, mai întăiu, va încerca şi felul de viaţă din Crimeia. Il întîlnim astfel într'un do-

---

[1] „Il n'a rien resulté d'ailleurs par toutes les recherches que j'ai faites qui puisse charger Loffman: au contraire j'ay reconnu dans tous les discours beaucoup d'uniformité et de simplicité" (Castellane către Maurepas).

[2] Penkler, mai întîiu interpret de limbile orientale la Curtea din Viena, luat ca secretar de ambasadă al contelui de Uhlefeld în 1740, la Constantinopol, nu avea la această dată titlul de *resident*. În 1745, cu ocasia încoronării lui Francisc I-iu, însărcinat să notifice la Poartă acest eveniment, a fost ridicat la rangul de *internunţiu* (Hammer, *l. c.*, XV, pp. 16, 28, 89-90).

[3] V. anexa II.

www.dacoromanica.ro

cument din 1758 (16 August) la Iași, cu numele de „Ioan Benedict Lochmann, de profesie medic“[1]. În condica de socoteli pe 1763-4 a lui Grigore-Vodă Callimachi îl găsim iarăși menționat: „Locmanu giriahu“ (= chirurgul)[2]. A avut doi fii și mai multe fete, dintre care cea mai mare, Maria, se mărită, în 1769, cu agentul politic Gianpietro Nagni, secretarul Domnului Grigore Callimachi[3].

Cu titlul de „chirurgien et apothicaire de la ville de Jassy“ a stat în Moldova până în 1770, cînd, din causa războiului dintre Rușî și Turci, s'a retras în Transilvania, la „Udvarhely“ (Odorheiu). Din acel loc scria el fratelui său, la Paris, amănuntele prinderii de către Rușî a consulului frances în Crimeia, Ruffin, venit la Iași să se trateze de boală. Rușii ar fi pus mîna cu această ocasie pe întreaga corespondență a consulului, pe aceia a baronului de Tott și ar fi arestat pe secretarul frances Simian. Lochmann recomanda fratelui său să comunice aceste detalii la Curtea din Versailles[4]. De la această dată, lui i se pierde urma. In 1794, întîlnim pe „Catrina Locmăniasa, bătrînă ca de 60 de ani“[5]. Dintre cei doi fii, unul se făcu farmacist, și-l găsim în documente, la 1793, 1798 și 1819[6]. Iar al doilea, Gian-Antonio, se găsia la 1781 în Colegiul Propagandei[7].

Chestiunea datoriei lui Constantin Mavrocordat către Bertin — pe care el nu o va plăti decît către sfîrșitul anului următor (1744) — a preocupat un timp atenția ministrului Marinei, în corespondența lui cu ambasadorul din Constantinopol. Încă la 8 Martie 1744, Maurepas cere lui Castellane să se intereseze de această datorie de 12.000 de franci și a-l justifica pe Bertin în fața prințului de impresiile puțin favorabile pe care le-a produs plecarea lui precipitată, cu toate că gestul lui nu poate fi în întregime scusabil[8]. La 18 April, Castellane răspunde ministrului că

[1] Iorga, *Străini oaspeți ai principatelor noastre în secolul al XVIII-lea*, în revista *Literatura și arta romînă*, 1900, p. 31.

[2] *Idem, Documentele familiei Callimachi*, București 1903, II, p. 86.

[3] *Idem, Străini oaspeți, ibid.*, p. 32.

[4] Hurmuzaki, *Doc., Supl.* I[1], p. 86-34, no. MCCXXIII.

[5] Iorga, *Studii și documente*, I-II, p. 149; *Literatură și artă romînă, ibidem.*

[6] Hurmuzaki, *ibid.*, vol. X, p. 54.

[7] Iorga, *Literatura și arta romînă*, p. 31.

[8] Anexa no. IV.

www.dacoromanica.ro

Mavrocordat se află într'o situaţie în care-i este tot aşa de dificil a-şi plăti datoria, pe cît de uşor i-a fost s'o recunoască[1].

În exil, Domnul nu numai că nu-şi putea plăti datoriile, dar era silit probabil să contracteze şi altele noi, pentru a îndrepta cursul evenimentelor în favoarea lui. Şi aceasta nu va întîrzia să sosească. În acest timp, bătrînul Mihail Racoviţă, care ţinea tronul Munteniei din Septembre 1741, este mazilit. Constantin Mavrocordat îi iea locul. Această noutate o anunţă Castellane lui Maurepas la 14 Maiu 1744 ca o noutate ce trebuie să-i fie plăcută lui Bertin[2].

Odată la Domnie, Mavrocordat nu mai opune nicio dificultate pentru a-şi achita datoria către medicul său. El cere numai ca ambasadorul frances să-i dea o chitanţă de descărcare, ceia ce — întrebînd pe ministru, şi Maurepas, în scrisoarea către Castellane de la 2 August, aprobînd — acesta face[3].

Informaţiile noastre asupra relaţiilor lui Mavrocordat cu medicul lui se opresc aici. Dat fiind că a fost un personagiu celebru, observaţiile ce eventual s'ar cuprinde în scrisorile trimese din ţerile noastre ar fi de cel mai mare interes. Archivele din Paris însă nu conţin nicio scrisoare a lui din Principate. Cu siguranţă că acelea ale ambasadei francese din Constantinopol păstrează ceva din aceste scrisori, corespondenţa cu Peyssonnel şi Castellane, pe care ştim că a întreţinut-o. Archivele francese din Constantinopol nu sînt deschise cercetărilor şi de această dificultate ne-am lovit şi în lucrarea ce pregătim asupra familiei de Linche.

* * *

Documentele ce urmează, de şi lasă a se înţelege că această corespondenţă nu e completă, constituie tot ce am putut găsi în archivele din Paris. Le publicăm, păstrînd ortografia.

I.

Le 24 septembre 1743.

Copie de la lettre du nommé Benoit Loffman[4], Bohemien, à M. Bertin, écrite de Constantinople.

---

[1] Anexa no. v.

[2] „Une nouvelle qui doit être agréable au sieur Bertin" (Anexa no. vi). Data de Iulie 1744, admisă de d. N. Iorga pentru această Domnie, trebuie corectată în sensul de mai sus (14 Maiu).

[3] Anexa no. vii.

[4] Ortografia numelui e *Lochman*, *Lockman* şi *Loffman*. Am preferat pe cel d'intăiu.

www.dacoromanica.ro

Monsieur,

Je pouvois écrire la presente avec larmes sanglantes, à cause de nos comissions pour Constantinople, dont monsieur me vouloit (comme son toujours fidel valet) charger [1].

Le premier cas fâcheux en passant le Danube à Gallaz ne suffiroit pas pour me faire mourir, parceque ce diable de cheval, devenu sauvage, qui me jetter déjà dans le Danube; par mon bonheur, que le monde était si adroit de m'en tirer avec le cheval.

Le second cas est si facheux, qu'il vous, Monsieur, devoit faire de rêves en someil; lorsque dans moitié de chemin de Gallaz, pour Constantinople, après avoir quatre jours campé dans une maison avec de 4... [2] ...voyes, je me suis couché et deshabillé, on m'a volé mon caffetan, où, Monsieur, notre thrésor était caché avec touts ces villets *(sic)* et gage, c'est à dire tabaquiere enrichie; lequel caffetan j'ai mis tout le long de moi, avec mes coulottes et bonnet. Monsieur, je ne scay pas, comme je n'ay senti et n'ay pas remarqué. En m'éveillant, je me suis trouvé tout nud; j'ay crié: à la fin M. Camerach Rizo est venu; après aussi Son Altesse, déjà prêt à marcher. Le prince a commandé qu'on amenat l'hote de la maison; mais ce Turq de la maison a juré devant le Grand Turq [3] qui n'en scait rien.

Le Grand Turq a dit au Prince: c'est assés: l'hôte ne l'a pas volé. J'ay prié sur le chemin du matin de faire une visitation de ces gens qui ont été logés cette nuit avec moi; il m'a demandé: si vous ne scavés pas lequel vous a volé, pour touts les visiter ils se facheront de honte faite. Pour satisfaire seulement à moi, il est venu avec moy pour visiter un peu, où n'en on n'a rien trouvé cette fois.

J'ai plusieurs fois demandé une *(sic)* formelle examen et visitation; il me l'a denié; dit-il: voyés vous bien que je suis occupé avec ce Prince; je n'ay point loisir, et ces gens à qui vous avés votre soupçon, sont des honnetes gens connu *(sic)*, et si lontemps dans le service du prince, et ils sont déjà plaints auprès de Son Altesse qu'on les visités comme des voleurs. Avec cela je me devois contenter jusques à Constantinople; sur le chemin j'étais le moquement d'eux; ils ont agi comme des juifs avec le

---

[1] Lochmann, după cum se vede, fiind străin, nu stăpînia tocmai bine limba francesă. Greşelile sînt atît de ortografie, cît şi de sintaxă.

[2] Scrisoarea fiind în copie, o parte din greşeli se datoresc poate şi celui care a transcris-o.

[3] La margene, pus de copist: „Il veut dire: le Capigi Bachi".

www.dacoromanica.ro

Bon Dieu. Monsieur, notre personne agissait aussi avec; de cela seroit beaucoup à écrire.

Étant arrivé à Constantinople, je suis allé à Son Excellence Monseigneur Castellane, où il se trouvoit aussi M. Peyssonnel, qui ne vouloit pas croire ce que disois et proposois. L'autre jour Son Excellence envoya un Drogman chez le Prince; il a donné en reponce qu'il est vrai, mais selon ma relation; encore disoit-il de moy que je pouvois aussi mentir et même être le voleur, lorsque je serois un homme sans conduite ou perdu par negligence, pour se deffier *(sic)* de luy.

Ce Prince a ses dettes, avoue de les payer au premier *(sic)* lettre de M. Bertin. Comme je n'en scavois de cecy parole au commencement rien, j'ai donné un requete au prince Constantin de me recommander à son frère en chirurgien; puisque je me trouve tout pauvre; mon argent changé en l'or[1], ma montre tabaquiere, mon étuy d'argent aux lencettes, ma bourse aux depences sur le chemin, dans lequel ont été vint *(sic)* piastres ont aussi perdu avec la caffetan. Ce prince Constantin a donné à son frère la requette, lequel m'a fait repondre qu'il étoit déjà d'un pourvu; ainsi me truvant desolé, je me suis resolu de me retourner pouvrement comme je pourrai; mais j'ay recu en reponce de Postelnik nouveau que je ne puis pas me retourner en Moldavie sans avoir un passeport de S. E. Monseigneur Castellane...[2], étant à un des François.

J'en ay prié aussi S. Ex., mais elle me l'a refusé, puisque je ne suis pas François; il m'a renvoyé chez le résident d'Allemagne, M. Penkler, lequel me l'a refusé aussi sans consentement de l'ambassadeur de France; enfin, puisque je me trouve ainsi miserable, sans habits, sans argent, sans langue du pays, sans amis, sans connaissance, dans un temps de peste, que touts les ambassadeurs se sont retirés à la campagne, depuis que je suis arrivé a Constantinople et que je me trouve 18 jours icy, je suis couché trois fois, couvert de tuiles, les autres jours dehors, comme un chien, personne des autres ne m'accepte pas dans sa maison, à cause de l'horreur de la peste.

Je mange, le bon Dieu scait comme; si cela devoit encore continuer, je mourrirai dans peu de chagrin. Monsieur, vous connaissez bien ma melancolie, principalement en perte de mon honnête nom, comme j'en dois icy passer. Je vous conjure, Monsieur, si votre gracieuse reponse ne me fera pas un soulagement, je meurs sans faute, quand je pense à mes frères, qui doivent une fois entendre ou avoir par moy, ah malheureux!, un point ou tâche *(sic)* d'infamie. Monsieur, je suis juste devant

---

[1] La margene: „Il veut parler des sequins".
[2] Locul e lăsat punctat.

www.dacoromanica.ro

Dieu, qui est mon temoin vive, et sera mon dernier juge, pour laquelle justice je vous souplie avec les gennus *(sic)* flexes de me justifier par une reponce tant à Son Excellence qu'à moy. Pour vous donner encore d'avantage de marques de mes fidelités, je vous sacrifie mon corps: gubernés avec (!), et je suis toujours prêt; si, Monsieur, ne voudrois *(sic)* pas cette perte remettre à la volonté de Dieu (comme je dois faire avec la mienne), j'offre à Monsieur mes services pour autant d'annees que cette perte sera redommagée, ou autant qu'à Monsieur il plaira, mais je crains ma presence, qui ne fairoit plus de deplaisir que plaisir.

Monsieur Imbault est content que je n'étais pas aussi chargé de son argent, qu'il a crû avoir tiré de ses créanciers; dans la reponce il faut aussi marquer les dettes de M. Marquis Paradis. J'ay remis à M. Peyssonnel le cheval sur lequel je suis encor venu à Constantinople, mais la peste, le chagrin, ainsi qu'il ne le peut pas reserver, et, voyant ma pauvreté et misere, pour me retourner en Moldavie, à Jassi, pour quelque chose gagner, au moins me nourir, me l'a donné; il a fait estimer: on n'en vouloit pas donner vint *(sic)* sept piastres; les pieds sont touts écorchés des poils, à cause d'ombrageusement; j'ay remis aussi touts nos hardes qui ont été dans ma casine, la tabaquiere avec le portrait, la tasse de M. Magnan, un poursouffle (!) avec deux catethres (!), deux vos grandes nabs (?) dont le clefs sont aussi vollées avec mes culottes; il y a mes pelisses et un anterie et encor des autres paguateles *(sic)* là dedans, lesqueles je n'en ay pu tirer, sans scavoir de Son Excellence, et Son Excellence n'a pas pris le temps pour les ranger au palais francais à cause de la peste. Comme cela, si Monsieur Bertin et mon gracieux patron me encor vouloit quelques chose qui sont resté à Jassi, pour la perte de mon billet, comme un pere allorder (!), affin que je puisse vivre honnetement conversant (?) le monde, et, avec cela, avec le temps gagner, le gagne sera dédié pour, Monsieur, votre domage avec moy. Le Bon Dieu vous conserve et rembourse mille fois cela que je ne puis pas rembourser. Pour qu'il ainsi soit, j'élève mes mains pliées, priant toujours le Bon Dieu, comme je prens l'honneur de vous m'offrir,

Monsieur,
votre très-humble et très-obeissant valet et sclave:
Benedict Loffman [1], Edimbourg.

II.

Copie de la lettre que le nommé Loffman a écrite au sieur Peysonnel, avant son depart. Du Fanal de Constantinople, le 24 septembre 1743.

[1] Scrisoarea nefiind în original, e posibil ca numele să fie transcris greşit.

www.dacoromanica.ro

Monsieur,

Votre bonté est la cause que je prens la liberté de vous adresser une lettre pour Monsieur Bertin, dans laquelle luy marque l'accident facheuse *(sic)* avec les circonstances, comme il m'est arrivé, et de vous aussi notifier que j'ay laissé à M. Imbault, pour M. Bertin, une tabaquiere dans sa tasse, et une autre tasse pour prendre diverses liquers, une catethre (!) aux hommes et une aux femmes, avec une boursouffle tout d'argent et, d'avec la tabaquiere, un portrait de son Prince. Chez M. Kamerachi Riso seront à truver un coffre avec des habits et une avec des livres et autres divers choses, encor une taïne (?) avec des vaisselles de la cuisine, marquées à la marque de M. Bertin. J'ay l'honneur d'être, etc...

Signé: Benedict Loffman.

(Aff. Étr., Corresp. consulaire, Constantinople, vol. 45.)

III.

A Constantinople, le 28 septembre 1743.

Castellane au Ministre de la Marine.

Vous aviez approuvé, Monsieur, le parti qu'avait pris le Sieur Bertin, docteur en medecine, de se rendre auprès du Prince Constantin Mavrocordato et vous m'aviez fait l'honneur de me le recommander. Il a trouvé auprès de ce Prince tous les agremens et les avantages qu'il pouvoit desirer; il l'a suivi de Valachie en Moldavie lorsqu'il y a été transferé. Dans toutes les occurences qui se sont presentées, je luy ai rendu tous les bons offices qui ont dependu de moy et, en dernier lieu, lorsque je fus informé de la deposition du Prince Constantin, je precipitai le compliment que j'avais à faire au nouveau Prince Jean, son frère, pour avoir l'occasion de luy recommander la sûreté des biens et de la personne du Sieur Bertin et luy demander même la continuation de la confiance dont son frère l'avait honnoré. Le Prince Jean expedia sur le champ des lettres aussi favorables et aussi fortes que je pouvais le desirer, et je fis égallement recommander le Sieur Bertin par les Ministres de la Porte au Capidgi Bachi qui allait en Moldavie pour remener le Prince Constantin. Le Sieur Bertin m'a remercié de ces attentions et, ayant çu que le nouveau Prince avait pris pour medecin le docteur Scordily, son parent, il m'écrivit qu'il suivrait le Prince Constantin à Constantinople; il s'est mis effectivement en route avec luy dans une chaise à six chevaux, continuant de jouir de toute la sûreté et de tous les agremens qu'il avait trouvés auprès de ce Prince. Cependant vers le milieu de la route il fut frappé d'une

www.dacoromanica.ro

terreur panique dont il a été si peu le maître que, malgré tout ce que purent luy dire tant le Prince que le Capidgi Bachi pour l'engager à continuer sa route jusqu'à Constantinople, il partit presque incognito, sans congé ny passeport du Prince, prennant à ce qu'on croit la route de la Transilvanie pour retourner en France par l'Allemagne.

Avant de partir il avait envoyé de Galas[1], par la Mer Noire, des coffres qui renferment à ce qu'on dit ses livres et ses pelisses et autres habits à la levantine, ayant pris son linge avec luy et probablement son argent et ses plus precieux effets et, étant sur le point de se separer du Prince Constantin, il se confia à une espece de garçon apotiquaire bohemien appellé Benoit Loffman, frère d'un ami intime du Sieur Bertin établi à Paris, à la prière duquel ce dernier l'avait emmené en Moldavie comme ayant quelque connaissance de la pharmacie et pouvant l'aider dans la composition des remedes qu'il seroit dans le cas de distribuer.

On dit même qu'il s'en rapportait à luy pour le detail de ses affaires, et c'est par une suite de cette confiance qu'il le chargea de venir à Constantinople pour y poursuivre le payement de deux billets: l'un de 4.000 piastres dont le Prince Constantin luy est debiteur, l'autre de 1.200 piastres, pretés au Sieur Rizzo, camerache du Prince, sur le gage d'une boite garnie de diamans, qu'il luy confia egallement pour la rendre lors du payement du billet, et enfin il luy remit aussi des billets appartenant au Sieur Imbault, François, auquel il les renvoyait, n'en ayant pu retirer le montant des debiteurs qui sont en Moldavie. Ce depôt fait à Loffman était accompagné de lettres tant pour moy que pour le Sieur Peyssonnel, auquel Loffman était chargé de remettre un cheval sur lequel il avait fait son voyage. Mais, à une journée de Bazargik, le dit Loffman s'étant endormi plus profondement qu'à l'ordinaire, apparemment par la suitte d'une boisson trop copieuse, on luy enleva tous les billets que le Sieur Bertin luy avait confiés, de même que le gage et les lettres missives: il portait tout cela dans les poches d'un caffetan ou jupon à la turque, qui luy fut enlevé, l'usage étant effectivement aux gens du pays de mettre ce qu'ils ont de plus precieux dans leur sein, au moyen des poches qu'on menage dans ces jupons, en sorte que tout ce qu'on y met appuye sur la ceinture et ne fatigue aucunnement le voyageur.

Loffman, par le recit duquel j'ay appris toutes ces circonstances, assure qu'il avait cent sequins épargnés de ses gages, qui luy furent volés en cette occasion, de même qu'une montre et un étuy d'argent et un portrait en émail du Prince Constantin. Ces bagatelles étaient dans une petite valise que Loffman avait sur

[1] Galaţi.

www.dacoromanica.ro

un chariot: il les a remises au Sieur Peyssonnel, auquel il presenta egellement en ma presence le cheval que le Sieur Bertin l'avait chargé de luy [re]mettre avec une selle à la turque et des harnois de cuivre doré.

Cette aventure, restituée(?) sur tout des lettres du Sieur Bertin, qui avaient pu me donner quelque éclaircissement, me parut assez extraordinaire; je renvoyai Loffman chez le Prince Constantin avec lequel il était venu et le Sieur Peyssonnel ne voulut pas recevoir le cheval dans ces circonstances, disant que, si Loffman était reconnu honnete homme et malheureux dans cette affaire, il était bien plus naturel que le cheval luy restat comme une ressource pour se tirer de ce pays. Loffman pria en grace qu'on le dispensat de retourner sur son cheval, parce qu'il était vicieux et l'avait mis vingt fois en danger de perir. Le Sieur Fornetti, mon Drogman, s'en chargea et on convint qu'il seroit vendu pour compte de Loffman quand cette affaire seroit éclaircie.

J'ay envoyé depuis un de mes drogmans au Prince Constantin, qui ne nie pas sa dette et fait esperer qu'il la payera, non obstant l'égarement de ses billets, pourvu qu'on luy procure une decharge valable du Sieur Bertin, dont il se plaint beaucoup de l'avoir abandonné et sa famille en route.

Quand au billet de 1.200 piastres, le gage étant perdu, le Sieur Bertin sera heureux si on ne luy demande pas le surplus de la valeur, étant à presumer qu'un gage excede la dette. Le Sieur Jmbault ne paroit pas fort inquiet de ses billets, disant qu'il croit avoir à faire à des debiteurs qui ne nieront pas leurs engagemens. Il n'a rien resulté d'ailleurs par toutes les recherches que j'ay faites qui puisse charger Loffman; au contraire j'ay reconnu dans tous les discours beaucoup d'uniformité et de simplicité.

Comme il se trouve vis-à-vis de rien par ce desastre, il a sollicité la permission de retourner en Moldavie pour y vivoter auprès de quelque medecin comme garçon chirurgien et apotiquaire. Je n'ay pas voulu cependant luy donner de passeport, tant pour ne pas paroître donner une absolue approbation à sa conduite que parce qu'en toute manière il n'est pas sujet du roy. C'est M. Penkler qui luy a expedié le passeport à la priere du Prince Constantin et il a suivi le Prince Jean en Moldavie sur le cheval que le Sieur Jmbault luy a donné en troc de celui que le Sieur Peyssonnel n'a pas voulu recevoir.

Pour ce qui est des coffres du Sieur Bertin qui sont venus par mer avec les hardes du Prince Constantin, je n'ay pas trouvé convenable de m'en charger, dans la crainte de quelque avanie de la part des Turcs, qui, voyant porter des coffres de chez le prince Constantin au palais de France, auroient pu me taxer de m'être rendu depositaire de ses thresors. J'ay cependant chargé le Sieur Jmbault de veiller à la conservation de ces effets et de

www.dacoromanica.ro

les faire retirer indirectement s'il est possible de le faire sans compromettre personne.

J'ay cru, Monsieur, devoir entrer dans ce detail afin que, si vous avez quelque nouvelle du Sieur Bertin, vous puissiez le mettre à portée de prendre les mesures qu'il trouvera les plus convenables à reparer, s'il est possible, le malheur qui luy est survenu et que je n'ose pas attribuer à sa faute, n'ayant aucun titre de luy qui m'informe des raisons secrettes qu'il peut avoir eues de quitter le Prince Constantin et d'avanturer son bien aussi legérement qu'il l'a fait.

Je suis, avec un respect infini, Monsieur, votre très humble et très obeissant serviteur. Je joins ici la copie des lettres que le dit Loffman a laissées avant son départ pour l'éclaircissement de son aventure.

Castellane.

(Aff. Étr., Corresp. Consulaire, Constantinople, vol. 45.)

IV.

Versailles, le 8 mars 1744.

Maurepas à Castellane.

Le Sieur Bertin étant arrivé à Paris, Monsieur, où il a repris avec succès le cours de ses leçons d'anatomie, m'a instamment prié de vous recommander ses intérêts auprès du Prince Constantin de Moldavie pour luy procurer le payement des 12 mille livres que ce Prince avouë luy devoir et de le justifier dans son esprit des impressions peu favorables que son départ precipité pourroit lui avoir laissé sur son compte. Quoyque cette demarche et les circonstances qui l'ont accompagné ne soient pas entierement excusables, je vous prie cependant d'employer vos bons offices pour lui procurer la satisfaction qu'il a lieu d'attendre du Prince de Moldavie, les malheurs qui lui sont arrivés depuis méritant qu'on ait quelque égard à sa situation.

J'ai l'honneur, etc.

(Archives Nationales, B 7 180, Marine, fol. 77.)

V.

Le C-te de Castellane
au
Ministre de la Marine.

A Constantinople, le 18 avril 1744.

....Je rendrai au Sieur Bertin tous les bons offices qui pourront dependre de moy auprès le Prince Constantin de Moldavie, mais je dois vous prevenir qu'il sera probablement aussi difficile à payer sa dette qu'il a été facile à l'avouer.

(Aff. Étr., Corresp. Consulaire, Constantinople, vol. 46.)

www.dacoromanica.ro

VI.

Le C-te de Castellane
au
Ministre de la Marine.

A Constantinople, ce 14 mai 1744.

(le 14, à midy.)

...Dans le moment j'apprens que le Prince Constantin Mavrocordato a eu la principauté de Valachie et qu'il vient d'être revêtu du caffetan à la Porte; c'est une nouvelle qui doit être agreable au Sieur Bertin.

Le paquet de M. Amelot est fermé, et le capitaine prend de sitost son depart pour profiter du vent, que je ne scay si j'aurai le temps de l'ouvrir pour lui donner cette nouvelle.

(Aff. Étr., Corresp. Consulaire, Constantinople, vol. 46.)

VII.

Maurepas
à
Castellane.

Versailles, le 2 août 1744.

....Je vous remercie des nouvelles dont vous avez bien voulu me faire part et des mouvemens que vous vous êtes donnés auprès du Prince Constantin de Moldavie pour faire payer le Sieur Bertin de ce qui luy est deu. Je ne vois aucun inconvenient d'accorder à ce Prince la quitance qu'il demande pour sa seureté...

(Archives Nationales, B[7] 180, Marine, fol. 217.)

V. Mihordea.

Informaţii nouă privitoare la „protectorii Unirii" din Transilvania

– Culese din Arhivele Primăriei Sighişoara –

de **Emilian Stoica**, protopop.

În vasta monografie scrisă de d. profesor universitar Silviu Dragomir despre *Istoria desrobirii religioase a Romînilor din Ardeal în secolul al XVIII-lea* sînt arătate motivele care au îndemnat pe Maria-Teresa să numească patru comisari speciali, obligîndu-i să iea toate măsurile necesare pentru a salva „Unirea" amenin-

[1] Amelot de Chaillou, ministru al Afacerilor Străine de la 22 Februar 1737 până la 18 Novembre 1744.

www.dacoromanica.ro

ţată cu surpare de către puternica reacţiune ortodoxă ce s'a deslănţuit după anul 1744 în toate regiunile Transilvaniei. Acestor comisari li s'a dat titlul de *protectori ai Unirii*. Ei au fost aleşi dintre cei mai zeloşi sau hiperzeloşi catolici în persoana cancelariului Gheorghe Pongrácz, a baronului Ignatie Bornemisza şi a funcţionarilor superiori: David Mariafi de Maxa şi Petru Dobra; aceşti doi din urmă erau de origine românească.

Rolul lor era destul de bine cunoscut din cartea d-lui profesor Dragomir. Dar nu se ştia precis cum a fost repartisat între ei teritoriul Transilvaniei.

În dosarele păstrate în Archivele Primăriei Sighişoara, cu privire la tulburările religioase de pe la mijlocul secolului al XVIII-lea am găsit două acte importante, care lămuresc deplin chestiunea aceasta.

Cel d'întâiu e un rescript semnat la 4 Iulie 1746 în Sibiiu de contele Haller, guvernatorul Transilvaniei, care comunică magistratului din Sighişoara tabloul protectorilor instituiţi de Maria-Teresa pentru apărarea uniţilor, arătînd ce regiuni au fost repartisate fiecăruia dintre ei şi îndrumînd magistratul a li da tot ajutorul de trebuinţă, ocrotind şi din partea sa pe uniţi, de cîte ori se va ivi casul.

Iar al doilea act este însuşi *tabloul de repartisare* (Partitio Districtuum), cuprinzînd numele protectorilor şi al regiunilor asupra cărora se întindeau atribuţiile fiecăruia dintre ei.

I.

Textul original maghiar al rescriptului semnat de contele Haller este următorul:

> Sacrae Caesareae Regiaeque Maiestatis Archi-Ducissae Austriae, Principis Transilvaniae et Siculorum Comitis, dominae, dominae nostrae clementissimae nomine.
>
> Prudentes ac Circumspecti nobis benevoli. Salutem et gratiae Caesareo-Regiae incrementum. A Romai Catholica Annya Szent-Egyházhoz Uniált Görög Rituson lévö Oláh Clerusnak Privilegialiter conferált Immunitások védelmezésére méltoztatott Felséges Asszonyunk Kégyelmessen önnön maga Protectorokot denominálni és azoknaka véfre, hogi illy Kegyelmes parancsolattya nagyobb elömenetettel telyesednék,

www.dacoromanica.ro

bizonyos Circulusokat assignáltatni, melly szerént kglmetek Helységében kifog potegálni, itten accludált Particio ki mutattya. Melly kézyelmes positivum Mandatumat eö Felségének igy értvén kglmetekis, ha mi occurálna in negotio Unitorum, magát ahoz tarcsa, helységében is minél hamarébb és olly formán publicáltassa, hogy mindeneknek értésére légyen, s-ha kinek az Unitusok közül valamely meg. bántodása vólna, Protectorához reccurálhasson, nem külömben, ha valamiben kglmetek Assistentiája Kivántatnék, azoknak illendöképpen assistálni is el ne mulassa. Melly authoritate Guberniali demándáltatik sic facturis altefata Sua Mattas Caesareo-Ra. benigne propensa manet. E Regio Principatus Transylvaniae Gubernio. Cibinii, 4-ta Iulii 1746.

C. Haller gub. Stephanus Boér, secr. gub.

În traducere românească:

În numele prea-milostivei noastre Doamne, al M. Sale Sfinte Chesaro-Crăiasca Arhiducesă a Austriei, Principesă a Transilvaniei și Contesă a Secuilor, etc.

Înțelepților și prevăzătorilor noștri binevoitori li dorim sănătate și sporirea milostivirii chesaro-crăiești. Pentru apărarea imunităților conferite în chip de privilegii clerului valah de rit grecesc unit cu Sfînta Maică Biserică romano-catolică s'a milostivit Preamărita Noastră Doamnă a numi din propria ei voință protectori și a li asemna acestora anumite circumscripții cu scop de a se împlini cu mai mare spor porunca aceasta milostivă. Din repartisarea aici alăturată puteți vedea cine va fi protectorul în localitatea Măriilor Voastre. Acest milostiv mandat positiv înțelegîndu-l astfel și Măriile Voastre, dacă s'ar ivi ceva în treaba uniților, să vă țineți de îndrumarea aceasta, pe care să o publicați și în localitate cît mai răpede, ca astfel să poată ajunge la cunoștința tuturor, și, dacă s'ar întîmpla să aibă careva dintre uniți vre-o supărare, să poată recurge la protectorul său; tot astfel, dacă în vre un lucru s'ar cere ajutorul Măriilor Voastre, să nu lipsiți a li da lor acest ajutor în modul cuvenit. Ceia ce vi se poruncește prin autoritatea guvernului. Celor ce vor face așa, mai sus lăudata Maiestate Chesaro-Crăiască li rămîne voitoare de bine. Din guberniul regesc al Principatului Transilvaniei. Sibiiu, 4 Iulie 1746.

C. Haller, guv. Stephanus Boér, secr. gub.

www.dacoromanica.ro

II.

Iată și tabloul, intitulat *Partitio Districtuum*, din care se vede că regiunea din Sudul Transilvaniei a fost încredințată lui Petru Dobra, a cărui activitate de protector al Unirii e tratată pe larg în cartea d-lui Dragomir (vol. I, pp. 183-90).

Partitio Districtuum.

Illustrissimus D. B. Georgius Pongratz sub sua protectione

Cottus { Albensem / Hunyadiensem.

Sedem Sicul. Aranyos.

Illmus D. B. Ignatius Bornemissza.

Cottus { Thordensem / de Kükülló.

Sedes Sicul. Udvarhely.

Sepsi, Kézdi, Orbaj, Miklosvár.

Csik, Gyergyő, Kászon.

Marus.

Saxonicalem Distr. Bistricziensem.

Tit. Dnus David Mariaffi.

Cottus Colosiensem

Dobocensem

Szolnok utrumque

Kraszna.

Distr. Kővár.

Titf. Dnus Petrus Dobra Director.

Distr. Fagaras.

Sedes Saxon. Cibiniensem.

Schaesburgensem

Coronensem.

Mediensem.

Rupensem.

Nagy Sinkensem.

Ujegyhaziensem.

Sabesiensem.

Mercuriensem.

Szászvarosiensem.

www.dacoromanica.ro

O mențiune neobservată a Romînilor la Bizantini

În poemul lui Ioan Diaconul către Ioan al VIII-lea Paleologul sînt pomeniți pe la 1439 Romînii în pasagiul unde se spune că nu „Scitul, nu Misul, nu Tribalul, nu Panonianul" — adecă Tatarul, Bulgarul, Sîrbul, Ungurul — și nici Latinii, nici „puternicul neam al Vlahilor" au răspins pe „Necredincioșii" (Turci), ci lacrimile și rugăciunile:

Οὐ Σκύθης γάρ, οὐδὲ Μυσός, οὐ Τριβαλός, οὐ Παίων
Ἐτρέψαντο τοὺς δυσσεβεῖς, οὐ δὲ Λατίνων σμῆνος,
Οὐ δέ γε πάλιν κραταιὸν ἄλλο τῶν Βλάχων γένος,
Ἀλλὰ δακρύων οἱ κρουνοί, καὶ τῶν εὐχῶν τὸ πλήθος.

(Migne, *Patrologia Graeca*, CLVIII, c. 970.)

Tot acolo se dă scrisoarea lui Bartolomeiu de Genova (12 Decembre 1438, Constantinopol), cunoscut prin scrisoarea publicată în ediția lui Wavrin de d-ra Dupont, despre cruzimile Turcilor: e vorba de supărarea „Valahiei" și de prada de opt zile în lung, trei în lat, în „patria fidelium populorum, qui Saxones nuncupantur, in patria transylvana", povestită de un frate răscumpărat de la ei (c. 1057-8). De la ei s'ar fi luat 30.000 de robi (c. 1061). În Septembre capete se rostogoliau înaintea Sultanului. Cetatea-Albă e pomenită ca tîrg de robi: „tanta quotidie mala inferunt in Russia quod nullus est annus quin triginta et plures naves Sclavis plenae Constantinopolim non veniant, qui a Tartaris venumdantur ut pecora in Moncastro, in Tana et in civitate Cafae". În Cafa, în acest an se dădea omul cu patru, șase, zece florini, și erau mii de tineri. „Et, ut magis de christianorum gloria gaudeas et exultes, noveris quod de Cayro, de Alexandria et ex aliis partibus Orientis saraceni mercatores adveniunt quolibet anno, quandoque a Sultano directi, ad Cafam, ad Tanam et Moncastrum et ad alias christianorum terras et ibi a christianis christianos emunt pretio magno superque christianorum naves portant, quia ipsi non habent ad patriam suam, ut non modo sclavos habeant, sed ut libentius faciant Saracenos christianorum postmodum inimicos" (c. 1063).

N. Iorga.

www.dacoromanica.ro

Noi scrisori ale lui Tudor Vladimirescu

D. dr. Samarian, cercetînd hîrtiile rămase de la d-rul Nicolae Mavros, bunicul d-lui dr. I. Cantacuzino, a găsit — şi le-a publicat în ziarul *Pămîntul* din Călăraşi, cu data de 4 Iunie, — trei acte de la Tudor Vladimirescu care sînt de o extraordinară importanţă.

Unul din ele, datat 28 Februar 1821, se îndreaptă către un celebì („cu dreptate d. Samarian crede că e Samurcaş) cu plîngerea că Hagì-Prodan, cu voia lui Pini, ar fi vroit să-l omoare. Al doilea, care tratează foarte politicos pe acelaşi Caimacam, obiectînd numai că Arnăuţii se poartă rău faţă de oastea lui, trebuie să fie anterior celuilalt. Un foarte caracteristic memoriu cuprinde „cererile norodului rumînesc" în aceiaşi vreme cînd Tudor era încă în Oltenia.

Actul represintă prima formă a ideilor revoltatului: înlăturarea Grecilor din jurul Domnului, afară de Postelnic, Cămăraş, Portar şi grămătic, tot aşa şi a arhiereilor şi egumenilor, potrivit cu hatişeriful din 1802, suprimarea a două din dăjdile decretate de Carageà, revenirea la normele acestuia în ce priveşte străinii, companiile de comerţ, dijmele, întoarcerea la vama de graniţă a lui Alexandru Ipsilanti, cu desfiinţarea vămilor şi „havaeturilor" interne, oprindu-se, în ce priveşte privilegiaţii, la rînduiala aceluiaşi, renunţarea la plata pentru dregătorii şi pentru preoţie, precum şi la caftanele de boierie titulară plătită, un singur zapciu pe plasă, pămîntean şi cu garanţie, anularea poslušnicilor şi a întregii Spătării, crearea unei oştiri de 4.000 de panduri şi 200 plătiţi dintr'un imposit pe negustori; „toate lefurile străinilor să lipsească cu totul"; împuţinarea funcţionarilor judecătoreşti şi administrativi şi a cheltuielilor de judecată; „pravilniceasca condică a Domnului Carageà să lipsească cu totul, nefiind făcută cu voinţa a tot norodul, iar a Domnului Ipsilante să rămîie bună şi să se urmeze", alegerea altui Mitropolit, acesta „nefiind orînduit cu alegerea şi voinţa a tot norodul", care *el* să aleagă pe urmaş (se simte influenţa episcopului de Argeş, Ilarion); interzicerea precupeţiei la pîne şi carne, negustorii avînd dreptul de a adăugi numai zece la sută peste preţul de cumpărare; „toată familia şi toţi oamenii răposatului Domn Şuţu să se ridice din ţară, ca unii ce au fost numai nişte ucigaşi ai acestei ţeri", şi tot aşa marele negustor craiovean Hagi Enuş,

www.dacoromanica.ro

care „s'au întovărășit cu jăfuitorii" iar doi hoți să fie puși la ocnă sau și uciși „în fața norodului, pentru pildă".

La punctul optsprezece se cere exilul și pentru Căminarul Bibescu și Stoica Viișoreanu [1], cari „au îndrăznit de au ucis norodul cu arme de moarte fără a-i întreba ce le este cererea". Aceasta fixează data [2].

Reproducem aici toate trele aceste acte, așa cum au fost publicate.

I.

„Cu multă plecăciune sărut cinstită mîna dumitale.

Slavă prea bunului Dumnezeu a tot țiitorul, celuia ce n'au voit pierzarea norodului său celui nevinovat de către mîinele cele sîngerate ale tiranilor boeri, ci, prin graiul unui iubitor de Dumnezeu și de drept Sîrb, carele de multă vreme s'au hrănit din cășcioara mea, mi-au descoperit mie vicleșugul cel sîngeros care ai umblat dumneata a-l face, prin dare de bani asupra mea și asupra ticălosului norodului rumînesc, dintr'al căruia sînge o sută de ani sînt de cînd se hrănește tot neamul boeresc fanarioțesc, iar acum, în loc de mulțămire, umblați dumneavoastră ca să-i pierdeți cu totul după fața pămîntului. Numai mila lui Dumnezeu nu ne-au lăsat. Ci, după ce au sosit dumnealui Hagiul Prodan aici, cu cuvînt că au fugit de la dumneavoastră, și eu l-am primit ca pe un creștin, apoi s'au apucat de au împărțit noaptea întru ascuns la 270 de Sîrbi, cari sînt cu mine, bani cîte tl. 250 și cîte 260 de tot omul și la căpeteniile lor cîte cinci și cîte șase sute de tot omul, și alte multe făgăduieli făgăduindu-li, cu cuvînt ca să-i tragă de la mine și să-i aducă la dumneavoastră. Bun lucru au făcut dumnealui Hagiul pentru dumneavoastră, ci prea bunul Dumnezeu n'au voit precum voiesc tiranii, ci l-au dat în mîinile norodului, pe care căutîndu-l, am găsit la dumnealui și contractul dumneavoastră cel cu multe făgăduieli făcut, precum și o scrisoare a Escelenții Sale domnul gheneral și cavaler Pini, făgăduindu-i că pentru uciderea mea de la amîndouă prea-puternicele Împărății va fi mîngîiat cu multe mili.

Aceasta o cred și eu că așa va fi, fiindcă pe atîta au rămas prea-puternicile Împărății: pe o asta a dumnealui Hagiului, iar altă putere nu mai au. Ah, cilebì, dar pe semne că numai dumneavoastră știți ce este în lume, iar alții nu mai știu nimic. Numai eu voi ține această scrisoare pănă cînd se vor face cunoscute prea-puternicilor Împărății, și atunci vom vedea cine va merge la Sibir. Iar pe dumnealui Hagiul, carele pentru lăcomia și iubirea

[1] V. Aricescu, *Istoria revoluției* de la 1821, I, p. 93.

[2] *Ibid.*, II, p. 36 (lupta de la mănăstirea Motrului).

www.dacoromanica.ro

de arginți s'au îndrăznit a face o nelegiuire ca aceasta, era ca să-l facă norodul multe bucăți, ci deocamdată îl scăpară boerii cu mii de rugăciuni, iar mai la urmă, după ce se va aduna mai mult norod, își va lua răsplătirea. Și, de vreme că dumneata cel ce totdeauna îmi ziceai că la sînge nu te amestici, iar acum umbli ca să pierzi o țară întreagă pentru hatîrul jăfuitorilor, de aceia, de acum înainte, pentru orice rău se va întîmpla a face norodul tiranilor boeri, tot dumneata să dai sama la Dumnezeu, fiindcă norodul dintr'această pricină s'au înfocat mai groaznic, cum și pentru aducerea Turcilor, care, împotriva sfintelor legături, i-ați băgat aici în țară, tot dumneavoastră va să dați răspuns, fiindcă norodul niciun fel de împotrivire către prea-puternica Împărăție n'au arătat, nici nu arată, ci totdeauna au fost și este prea credincios și supus prea-puternicei Împărății întru tot.

Și, măcar că ai tins dumneata mîinile și la sîngele mieu cel nevinovat de nimic, iar eu, cît voi mai avea viață, niciun fel de răutate nu voiu avea asupra dumitale, ci las toată plata lui Dumnezeu. Și, cu multă plecăciune, al dumitale prea plecată slugă:

Teodor.

Ah, boierilor, boierilor, ce netemere de Dumnezeu! Pe de o parte, m'ai încredințat prin jurămînt ca să viu la Craiova, și, pe de altă parte, împotrivă ai făcut dumneata de ai trimes pe Hagiul ca să mă omoare. Apoi de acum înainte cine din lumea aceasta va mai crede pe dumneavoastră, pe niște oameni cari nu aveți lucru de nimic a pierde o țară întreagă și mai vîrtos pe un norod nevinovat și care v'au hrănit și vă hrănește? Ci drept este Dumnezeu și drept va judeca.

Actul II vorbește de misiunea încredințată lui „sinior Machedonschi". E vorba de Pavel Machedonschi trimes de Caimacamii din București la Tudor, pe la 15 Februar st. n. (v. Aricescu, *Istoria revoluției de la 1821*, II, pp. 126-7 și no. CXLVI; Iorga, în Hurmuzaki, X, pp. 108-9, n-le. CXLV-VI). Vestea, falsă, a întrării Turcilor e și în raportul prusian de la 23 Mart, *ibid.*, p. 118. E vremea cînd Ghenciu și Iordachi se retrăgeau înaintea lui Tudor, pe care, desavuat de Țarul, Pini ar fi vrut să-l distrugă *(ibid.)*. Samurcaș, care trebuia să cumpere pe Tudor, raporta la București că, din suma ce i se încredințase, a „cheltuit" 60.000 de lei, iar pentru restul de 35.000 dă chitanță *(ibid.*, p. 122).

Cu multă plecăciune sărut cinstită mîna d-tale.

Am primit cu multă plecăciune cinstita scrisoarea d-tale și am înțeles toate cele poruncite.

www.dacoromanica.ro

Celebì, văd că d-ta şi slăvitul Consulat unele scrie, şi Arnăuţii cari sînt aici în partea locului altele urmează. Pentru care, atît pentru a lor urmare, cît şi pentru toate altele, prin graiu va arăta dumitale sinior Macedonschi.

Ci, de sînt adevărate scrisele, să se tragă şi Arnăuţii unde am zis, de loc.

Celebì, eu sînt tot cel adevărat robul d-tale, şi în toată vremea mă rog lui Dumnezeu ca să vă dea d-tale norocire. Şi acum este vremea cînd să-mi faci d-ta norocire şi sufleteşte şi în viaţă, de vei pofti binele obştei şi al celor ce se trudesc pentru dreptate. Trimisei şi cererile norodului şi ale celor ce se ostenesc şi se trudesc, şi mă rog să am în grab prea-cinstit răspunsul dumitale, ca să ştie şi norodul ce se urmează. Şi, cu multă plecăciune, al d-tale prea plecată slugă : Teodor.

Cugetarea încă nelămurită a energicului om simplu care a fost Tudor se vede bine din aceste cereri, în care mari reforme şi îndreptări de abusuri se unesc cu năcazuri personale şi interese ale celor cari-l sfătuiau :

Cererile norodului rumînesc:

1. Domnul ţerii să nu aducă cu Înălţimea [Lui] mai mulţi boieri greci decât patru, adecă un Postelnic Mare, i un Cămăraş, i un Portar şi un Grămătic Mare.

2. Toate scaunele arhiereşti şi toate mănăstirile ţării să fie apărate cu totul de către călugării greci, rămîind pe sama ţării, precum sînt legate şi precum se cuprind în haţişeriful răposatului întru fericire Împăratul Sultan Selim, din anul 1802.

3. Din şase dăjdii, care s'au întocmit de către Măria Sa Domnul Carageà, două să lipsească cu totul, iar patru să rămîie cu urmare după aceiaşi legătură, socotindu-se pe trei luni una.

4. Toate cîte s'au întocmit şi s'au făcut de către răposatul întru fericire Domnul Alexandru Şuţu, se strică cu totul şi să rămîe toţi străinii şi toate cumpaniile precum s'au întocmit de către Măria Sa Domnul Carageà, cum şi toate ludele cîte s'au mai adăugat pe la judeţe de către numitul Domn Şuţu, să [se] scază, iar anaforalele şi întăririle ce s'au făcut de către Domn asupra arătatelor vadèle, în faţa norodului să se arză toate. Precum şi oieritul şi dijmăritul şi vinăriciul să nu fie slobod a se mai adăuga măcar un bănuţ peste legătura ce s'a făcut de către Domnul Carageà.

5. Havaietul tuturor vitelor şi al mărfurilor, care de la o vreme încoace s'a obişnuit a se lua cu nume de havaiet al Vistieriei şi al altora, precum şi vama de prin oraşe şi sate, să lipsească cu totul, rămîind ca să [se] iea vamă numai la margenea ţerii de la toţi cari întră şi iasă cu mărfuri, şi fiindcă dintr'această pricină a grăitelor havaieturi şi a vămilor neguţătoria a încetat cu totul,

www.dacoromanica.ro

ajungînd țara în cea desăvîrșită lipsă a banilor, căci această țară de Dumnezeu păzită altă tarapană nu are, decît numai cu neguțătoria trăiește. Precum și vama ce se va lua la margeni să fie ușoară, precum s'a urmat în Domnia răposatului Alexandru-Vodă Ipsilant.

6. Toate dregătoriile țerii, atît cele politicești, cît și cele bisericești, de la cea mare pănă la cea mai mică, să nu se mai orînduiască prin dare de bani, pentru ca să poată lipsi jafurile din țară. Asemenea și toate dările preoțești să se scază, rămîind după cuviință, și preoții cu dare de bani să nu se mai facă, ci numai care va fi destoinic și unde face trebuința. Zapcii prin plăși să nu fie slobod a se orîndui cîte doi, ci numai cîte unul, și acela să fie pămîntean și prin chezășie că nu va face jaf.

7. Caftane cu bani să înceteze cu totul de a se mai face, ci numai după slujbă.

8. Havaietul înnoirii tuturor sineturilor privilegiaților să se scază, rămîind după cum s'au întocmit de către răposatul Domn Alexandru Ipsilante, și nici popreli, nici scăderi; ajutoare să nu fie slobod a se mai scoate nici de către..., numai cînd va fi vre-o mare trebuință a țerii și cunoscută de tot poporul.

9. Poslușnici să lipsească cu totul, fiindcă-i numai un catahrisis al țerii și folos al jăfuitorilor, precum și toți supușii străinilor să lipsească cu totul.

10. Dregătoriile Spătăriei cei Mari, d'impreună cu toți dregătorii și toți slujbașii spătărești, să lipsească cu totul, fiindcă sînt de mare stricăciune țerii de spre partea jafurilor, cu căpiteniile lor cele spătărești.

11. Țara să fie volnică a-și face și a ținea patru mii de ostași panduri cu căpiteniile lor și două sute Arnăuți scutiți de toate dările și cu leafă ușoară, a cărora leafă să se iconomisească din veniturile negustorilor.

12. Toate lefile străinilor să lipsească cu totul.

13. Toți dregătorii judecătoriilor și ai calemurilor să se împuțineze, rămîind numai precum au fost în vechime, și lefile să li fie ușoare. Asemenea și havaietul jălbilor și cărților de judecată să se scază.

14. Pravilnicească condică a Domnului Carageà să lipsească cu totul, nefiind făcută cu voința a tot norodul, iar a Domnului Ipsilante să rămîie bună și să se urmeze.

15. Mitropolitul cel de acum să lipsească, nefiind orînduit cu alegerea și voința a tot norodul, și să se orînduiască altul pe care va hotărî norodul.

16. Pînea și carnea și toate cele de mîncare, cît este dintr'această țară, să se întocmească a se vinde prin orașe, lăsîndu-se cîștig brutarilor i casapilor și băcanilor numai la zece unul peste prețul ce se va cumpăra de la locuitori, și toți precupeții de prin orașe să lipsească cu totul.

17. Toată familia și toți oamenii răposatului Domn Șuțu să se

www.dacoromanica.ro

ridice din ţară, ca unii ce au fost numai nişte ucigaşi ai acestei ţeri.

18. Dumnealui Căminar Bibescu şi dumnealui Stoica Viişoreanu să se izgonească din ţară, ca unii ce au îndrăznit de au ucis norodul cu arme de moarte fără a-i întreba ce li este cererea.

19. Hagi Enuş, carele nu s'a purtat ca un neguţător, ci s'a întovărăşit cu jefuitorii, din care pricină s'a făcut mare pradă ţerii, cu totul să se izgonească din ţară afară, vînzînd şi ridicînd toate cîte are în ţară.

20. [Scris de Tudor:] Doi hoţi prădalnici, anume Ion[iţă] Rogovei(?) şi Ghiţă hoţul, cu ceata lui, cari s'au predat într'acest an şi nu s'au ţinut, ci şi acum s'au mestecat la fapte tîlhăreşti, să se puie la ocnă pentru toată viaţa lor, sau să se omoare în faţa norodului, pentru pildă.

Actele au fost copiate mai tărziu pentru Banul Mihai Ghica. Niciunul nu e adresat lui Mavru, care, la 1821, secretar la Afacerile Străine, om foarte capabil, era socotit ca „plin de complimente viclene", fără simţ pentru „dreptate şi echitate", purtînd pe costumul oriental decoraţia rusească a Sf. Vladimir şi capabil de a servi şi pe Chinesi cum serveşte pe Ruşi (Iorga, în Hurmuzaki, X, p. 105, no. CXXXVII).

N. Iorga.

Un oaspete elveţian în Basarabia.

În *Mémoires de l'évêque Fr.-L. Bugnion ou les paragraphes d'un sacerdoce de trente ans, 6 novembre 1875*, Genève 1876, sînt, nu numai acele ştiri despre Brăila, administrată de un colonel Iacobson, pe care le-am dat la sfîrşitul unui memoriu recent la Academia Romînă, dar şi alte însemnări despre ţerile noastre.

El ni spune că „locuia în Basarabia în momentul cînd a sosit vremea consacrării sale la sfîntul ministeriu în 1845" (p. 7). Arată ca locuri unde a predicat calvinismul său divergent „Alexandria în Egipt, Smirna, Dardanelele, Constantinopol, Varna, Silistra şi Călăraşii" (p. 14): ar fi cîştigat şi „doi călugări din mănăstirea *San Sava (sic)*, în Bucovina" *(ibid.)*. Iată-l la Silistra şi la Călăraşi: „La Silistra, Paşa voia să mă facă a mă întoarce pănă la Constantinopol, pentru că pasaportul mieu turcesc nu fusese vizat acolo. La Călăraşi autoritatea valahă voia să mă facă a reveni în Turcia pentru că legea opria să fie lăsat a trece un preot străin fără permisie specială; la urmă m'au făcut să sufăr o

www.dacoromanica.ro

carantină, pe cînd autoritatea musulmană din Varna mă scutise de carantină tocmai în puterea principiului că eram preot. Ce contrazicere! Autoritatea musulmană mai tolerantă pentru un preot creștin decît o autoritate creștină (p. 16)!". Acel care-l oprise și nu voia să creadă că un preot poate fi fără barbă, administratorul Ialomiței, care spunea că ar fi trebuit să-l trimeată la București, „pentru a fi pus la dispoziția consulului rusesc", dar n'o făcuse „pentru că Elveția n'are consul acolo", lăsîndu-l deci să treacă spre Brăila, era un Grădișteanu (p. 17).

Pe la Brăila merge Bugnion la Șaba, lîngă Cetatea-Albă, în acea Basarabie „de proaspătă anexiune, unde fondul populației, moldo-valahă de origine, era ostil Rușilor" (p. 19). Ajunge în acest loc, unde mai fusese, la 6 April st. v. 1846. Îl chemaseră Louis Gander, secretarul coloniei elvețiene, și alții, cari-i spuneau duios că de la plecarea lui „nici clopotul bisericuții noastre n'are același sunet", iar, cînd privesc lăcașul de închinare, e „ca și cum am fi îngropat acolo pe cineva care ni-ar fi fost scump" (p. 20).

Arată cum a clădit biserica nouă, încăpătoare pentru trei, patru sute de persoane, pe care o inaugura la 3 Octombre din anul următor. Lemnul întrebuințat fusese acela din codrii Moldovei, găsit pe un vas turcesc care se înecase chiar lîngă Șaba (p. 21). Cum unii din credincioși, luterani sau prieteni ai ortodocșilor, voiau crucea pe turn, iar Elvețienii romanzi cocoșul, ambele simbole fură reunite acolo sus. Se adaugă că în aceiași zi s'au făcut trei nunți, trei botezuri, cu trei străbunici, la 3 ale lunii, în sunetul a trei clopote (p. 22).

La douăzeci și cinci de ani superintendentul rus îl consacră pe Bugnion, dar el nu se supune acestui Fletnitzer, ci rămîne independent, cu același rang. La 1848 publică o broșură asupra Predestinației (p. 29). Sfințește o capelă la Gabalat, pe golful Acumbet, „cîteva mile la Vest de Șaba", unde se formase de curînd o colonioară germană, „cu adăugirea cîtorva familii ungurești" (p. 31): acolo crede că găsește Turnul lui Neoptolem, de care vorbesc și cronicarii noștri. La 1850 e chemat la Odesa (p. 33). De acolo venia, nu fără primejdie, iarna, printre hoți și asasini ascunși în cîrciumile evreiești, ca să-și mai vadă vechii păstoriți (pp. 34-5).

Și la Odesa face biserica (pp. 36-7). O excursie în Crimeia pentru ca să adune bani (p. 38 și urm.). La Voznesensc vede trupele ce fuseseră în Ungaria și pe generalul Lüders, care

www.dacoromanica.ro

comandase în Bucureşti, cu nepoata lui, d-na Gardeiev. Aici alege pentru d-na Iacobson, văduva colonelului, devenită conducătoarea „Institutului de fete nobile din Muntenia" ca directoare pe o doamnă Arseniev-Isleniev, recomandată de consilierul imperial Leon Potocki şi de familia Voronţov (pp. 40-1). Aceasta „şi din causa siguranţei că Romănia va cădea cîndva în mîna Ruşilor şi că era preferabil, ţinînd samă de rolul pe care femeile romînce îl joacă în societate, ca educaţia lor să se facă supt influenţa unei doamne rusoaice. Iată cum se exprimă în această privinţă princesa Ghica, vară a celei pe care am cunoscut-o în Rusia şi al cării soţ era dăunăzi ambasador la Washington : În Muntenia frumuseţa femeii are încă graţia timidităţii. Femeile noastre sînt mai pasive şi cam respectoase chiar faţă de acela pe care-l iubesc, şi, ca să mă servesc de o axiomă celebră, ele nu guvernează poate, dar de sigur *domnesc*. Două lucruri fac pe doamna mare : neprevederea în viaţa materială şi dreptul de opinie. Astăzi eşti silit să ţii samă de această putere a societăţilor moderne. Opinia, în Muntenia, nu e încă decît indiscreţie. Se respectă puţin reputaţia femeilor, dar sînt totuşi bine văzute, ori dacă stîrnesc ori nu clevetirea. Acest colţişor de Europă e ultima icoană a vechii societăţi. Valahul e ultimul dintre marii seniori, al căror port şi a căror strălucitoare uşurinţă o are. El expune bucuros o fatuitate indiscretă, pe care o compensează cu un devotament real. Cît despre femei, ele fac multe concesii temerii de scandal, dar sînt sigure de atotputernicia lor. O doamnă munteană e superioară uneia din Paris prin aceia că nu e niciodată amestecată cu mulţimea ; ea străbate toate noroaiele, toate păturile inferioare în trăsura ei, stropind *(éclaboussant)* fără să fie stropită ea însăşi. E adevărat că n'are despăgubirea admiraţiilor străzii" (p. 41).

Dar un „ginere al Domnului muntean", stînd în Odesa, scrie socrului, şi acesta înştiinţează pe d-na Iacobson că „institutul pe care ea îl întemeia nu va avea caracter oficial" (pp. 41-2), ci se vor da numai pensiuni pentru cîteva fete de funcţionari. Bugnion pune faţă în faţă această decisie cu cealaltă înaintea unei doamne Chiriacov. D-na Iacobson însăşi scrie : „Înţelegi că teama Domnului ca Sultanul să nu ajungă a afla aceste lucruri şi a-şi închipui că Guvernul muntean patronează o pepinieră pentru a răspîndi influenţa slavă în Statele sale a dictat scrisoarea a doua".

www.dacoromanica.ro

El o sfătuiește a merge înainte și, dacă nu reușește, să scoată la iveală primul act, arătînd a cui e vina. Institutul a reușit.

D-na Arseniev a plecat la sosirea Austriecilor, dar pastorul crede că supt noul regim al lui Carol I-iu, pregătit poate de Richthofen, delegatul Prusiei la comisiunea din 1856, lucrurile se vor fi consolidat. Și se citează aprecierea d-nei Ghica despre acest diplomat bun de inimă și vesel, și aceste rînduri, în englezește, de la „unul din prietenii miei care trecea la București în August 1869“: „Prințul Carol de Hohenzollern devine tot mai popular din an în an. Se arată tot mai dispus să lase Ministeriul a guverna țara și a-i îndeplini nevoile reale după metode constituționale. Presa e privită ca liberă. Opt ziare luminează poporul bucureștean“. Dar el crede că „starea României e încă precară și ultimul cuvînt nu se va rosti decît la foarte apropiata deslegare a chestiei Orientului“ (pp. 42-3).

In capitolul XVI se descrie Achermanul, care ar fi vechea „Iulia Alba a Romanilor“. Are 30.000 de locuitori, „amestec de Moldoveni, Ruși, Greci, Bulgari, Armeni și Evrei“. I se oferă pentru serviciul divin casa unui Singeisen, care credea să o scape astfel de impozit. Aici cunoaște „un condiscipol al reverenzilor Jayeb și Rochat, d. I. Dantz, care poseda dincolo de Acherman o mare proprietate, fundată cu beneficiile cîștigate în Turcia, pe vremea lui Mahmud al IV-lea, cu care fusese în relații de afaceri: știa să povestească multe și le povestia bine“, dar tot în răgazul pe care și-l acorda principial. Între prieteni citează familia catolică Hotoveț, Grecii Motafogliu, generalul de Cazaci Șostac, „om de omenie“, Evreul cult Moșca, „Azvadurovii și alți Armeni, căror li furișam din cînd în cînd cărți sfinte“, familiile Bielicovici și Șchiarevschi, din care două fete de colonel scapă pe un Iesuit închis pentru pîri ale șefului poliției din Ismail. La Purcari, „loc esențial moldovenesc“, el face serviciul la Lütscher, familie din Ardeal, și la familia Monge, din care o fată se mărită cu căpitanul Haidamovici (pp. 44-5).

Merge și la Leontiev, lîngă Bender, unde stă binefăcătoarea văduvă a generalului Poncet, crescută la Hamburg (p. 45). Cîteva incidente neplăcute sînt descrise cu privire la aceste drumuri. Pe acolo se mărită o d-ră Dogny cu tînărul Klotz (pp. 46-8).

De și chemat în Alger, Bugnion se însoară cu Wilhelmina von

www.dacoromanica.ro

Erbach şi rămîne la Şaba (1853). Aici află intrigi urîte împotriva lui. Dar obţine cu dibăcie aşezarea acolo a „d-lui Cavallo, conte italian pe care împrejurări penibile îl siliseră să părăsească Apusul şi care avu dibăcia de a mi se recomanda el însuşi supt pseudonimul de d. de Lantigny" (p. 55). Dă princesei Ipsilanti un interpret de germană, franceză şi italiană pentru o călătorie în Occident, pe numitul Röthlisberger (p. 56).

Cînd izbucneşte războiul Crimeii, el demisionează la Odesa (p. 63) pentru a merge în Caucas. Acolo se mută deci şi povestirea fostului supus rusesc în Basarabia.

La 2 Novembre 1857, spune el, îi veni paşaportul de la consulul engles la Galaţi, Cunningham, pentru a putea merge pe un alt cîmp de activitate, „la tropice". „Prinţul Cuza, atunci simplu pîrcălab de Galaţi, îşi va pune numele pe paşaportul mieu, ceia ce simplifică formalităţile" (p. 108).

De la Odesa, din mahalaua Moldovanca, lăsîndu-şi acolo soţia, care era să fie apoi internată, el pleacă spre Ovidiopol, de unde un Evreu îl trece pe furiş la Acherman, unde-l chema contele Lanscoi. Aici întîlneşte Armeni cunoscuţi, un Motafogliu. Se găseşte cine să-l treacă noua graniţă a tratatului de Paris în Moldova (pp. 109-12).

Se suie la Galaţi pe vasul *Arpad*, află pe „boierul Vieron (= dr. Veron), nobil bulgar, al cărui văr, Vogoridi, era atunci caimacam al Moldovei, şi care (Vieron) suspina după emanciparea Bulgariei şi liberarea ei de jugul turcesc şi de influenţa rusească" (pp. 111-2). „Să ne înţelegem a forma un plan, uşurat atunci de căderea prinţului Caragheorghevici, fu lucru răpede făcut; ne învoirăm ca eu să încerc la Londra o sforţare în acest scop. Iată care era planul mieu: *a forma cu Principatele dunărene şi Bulgaria un Stat independent, al cărui Suveran ar fi protejat de Marea Britanie, pentru a pune o barieră puternică între Turcia şi Rusia, luînd astfel acesteia din urmă pretextul de a interveni în afacerile acestor Principate şi şansa de a ajunge la Constantinopol pe acest drum*, măcar cîtva timp, căci convingerea mea este că aceste ţeri vor fi mai curînd sau mai tărziu rusificate" (pp. 111-2). E curios şi ce se adaugă: „Am vorbit deocamdată de acest plan cu sir Gordon, atunci ministru britanic la Berna, şi-l găsi excelent. Sir Gordon era gata să-l sprijine la Foreign-Office, dar lord Clarendon, atunci şeful acestui Oficiu, era mai fricos, judecînd după convorbirea mea cu nepotul său, care

www.dacoromanica.ro

conducea Ministeriul, și după cele două scrisori ce am primit în această privință, una la Londra chiar și alta la Malta. E probabil că lord Redcliffe, atunci încă atît de influent pentru chestiile Orientului, era opus la orice desmembrare a Imperiului Otoman, crezînd că era cel mai bun sistem de a se împotrivi Rușilor, pe cari, de altfel, îi detesta" (p. 112).

La sfîrșit îl vedem chemînd pe Basarabenii lui într'un Ținut australian pe care-l alesese pentru dînșii, capabil de a cuprinde 40.000 de oameni (pp. 435-6). N. Iorga.

O mai veche confederație dunăreană [1]

Titulatura cel puțin, de *Confederație dunăreană*, pe care d. Tardieu a preconisat-o, nu de mult, pentru strîngerea unor anumite rînduri de popoare întru salvgardarea intereselor economice nu este nouă. S'a mai produs în cursul istoriei, de cîteva ori — *în ordinea politică*. Una din aceste dăți are chiar, de curînd, o aniversare de optzeci și cinci de ani. Desfășurarea ei, în timp și spațiu, nu este lipsită de însemnătate, conținînd, în liniile generale, ori de detaliu, puncte de consolare pentru o actualitate îndoielnică.

I.

„Cred că sînt în stare să vă asigur cum că, în mînile noului Guvern, linia de politică democratică nu se va schimba întru nimic", așa se adresa Lamartine Guvernului provisoriu al Țerii-Românești, cîteva zile de la depunerea portofoliului său. Și, în adevăr, dacă Bastide nu lua, este drept, angajamente în chip prea deschis, nici prea puțin hotărît nu dovedia a fi.

Între altele, Bastide făgăduia 5.000 de pușți pentru echiparea unei garde naționale la București, un militar atașat pe lîngă consulat — „în fața Rușilor este avantagios", scria doctorul Mandl, — specialiști pentru organisarea serviciului de contribuții directe, pentru înființarea unei Bănci Naționale și a unui birou de statistică, în sfîrșit ofițeri pentru organisarea armatei. Erau ofițeri chiar cari se oferiau direct pentru acest sfîrșit. Un colonel Lavelain Maubeuge, din Rue St. Lazare, 119, care servise și beiului din Tunis, se arăta nerăbdător de a merge în Muntenia, iar Théophile Gauthier recomanda lui Nicolae Bălcescu pe Aristide Tavernier: „Dacă aveți trebuință de un om pentru instruire de trupe, ridi-

[1] Interesantul articol mi-a ajuns fără arătarea izvoarelor.

www.dacoromanica.ro

cări de oameni și așa mai încolo, el poate să vă facă treabă".

Este interesantă scrisoarea prin care acesta din urmă se recomanda, la rîndu-i, lui Nicolae Bălcescu: „Fondul educației mele a fost făcut la Școala Militară din Hermannstadt(?); după asta, am fost scriitor în Valahia(?), apoi timp de șapte ani dragoman-cancelar al consulatului Franciei la Belgrad. De aici, avînd mereu relații cu agenții mai multor societăți slave și italiene, am părăsit acest serviciu pentru a merge în Austria, potrivit angajamentului ce făcusem de a secunda insurecția Sîrbilor".

Apoi: „În Austria, am executat expedițiile cele mai periculoase; eu sînt cel care am comandat avangarda și am început focul la Karlowitz contra garnizoanei din Peterwardein, și, în urmă, la Alì-Bunar, împotriva a trei escadroane de lăncieri austriaci, cu care prilej am fost comandant-șef".

Se întorsese, în urma acestor fapte de arme, la Belgrad, și de aici trebuia să plece în Africa pentru aceleași isprăvi, în spiritul cărora fusese format „din cea mai fragedă tinereță". Trecuse, deci, înapoi Dunărea, se oprise la Craiova, unde avea un prieten, pe Nicolae Greceanu, ajutor „à l'administration de Craiova", în așteptarea răspunsului lui Bălcescu: „Dacă credeți că un atare om precum m'am descris, de sigur într'un fel adevărat și sincer, vă poate fi folositor, aveți bunătatea de a onora scrisoarea mea cu un răspuns prin curierul următor. În cas contrariu, voi ști că serviciile mele vă sînt indiferente". Este probabil că, deocamdată, Tavernier se îndreptă spre Africa; mult mai tărziu, numele de Tavernier se întîlnește, este drept, pomenit în analele oștirii romîne.

Însărcina, încă, Bastide pe Lafayette să iea în examinare causa românească și dădea lui Aupick, la Constantinopol, instrucții favorabile, și acesta era mult mai întreprinzător, în mersul lucrurilor, decît predecesorul său, baronul de Bourqueney, pe care îl înlocuise în April. Mai făgăduia Bastide intervenția sa, „sau oficială, sau oficioasă", pentru realisarea cît mai grabnică și cît mai trainică a unei confederații a națiilor din Orient cu pecetea de Confederație Dunăreană.

Ridicîndu-se împotriva „marii greșeli în diplomație de a voi să se pornească la o lucrare *de viitor*, presentul singur trebuind să servească drept punct de plecare", *Journal des Débats*, spectator reservat al actelor revoluției care răsturnase o monarhie pe care el o susținuse, ataca pe Lherbette, care, apărînd de la tribună ideia Confederației Dunărene, redeschidea o rană abia închisă, ba

www.dacoromanica.ro

ataca pe toți cei cari, după vederile sale, puteau provoca urmări funeste pentru politica Franciei, producînd enervare Angliei, mînie Rusiei. Într'o atmosferă încărcată, vechii aliați ar putea să se regăsească. Lherbette era un visător, și, din nenorocire pentru prestigiul Franciei, ca el mai erau mulți, din categoria acelor visători ai Parisului, care, zi de zi, prin ei, pierdea din legendara-i strălucire.

Dar, în definitiv, unde era această Confederație? Care erau elementele ce-o compuneau? Unde era Confederația Dunăreană? Aproape pretutindeni, în toate inimile celor cari compuneau națiunile subjugate din Orient, în toată suflarea: plutia în aier. Era una dintre ideile nobile, dar nu avea, din păcate, o bază solid materială: îi lipsia puterea de concretisare durabilă a acelor legături. Dacă evenimentele revoluționare nu se precipitau, dacă Rusia, angajată în numele „fericirii popoarelor de aceiași religie", și-ar ar fi amînat invasia, dacă Turcia nu și-ar fi manifestat slăbiciunea și nu s'ar fi înfricoșat în fața Rusiei, Confederația s'ar fi înfăptuit totuși, ridicînd un puternic zid împotriva Rusiei, apoi împotriva Austriei, zid folositor chiar pentru zilele de mai pe urmă.

II.

În 1846, la Constantinopol, ca sediu principal, găsim un început de întocmire de lucrări supt forma unei simpatice și înălțătoare acțiuni, acțiunea polonă, care, oricît de străină în aparență, ar fi putut prea bine să fie originea Confederației, în ziua cînd aceasta ar fi devenit realitate.

În adevăr, un nume întîlnit cu asiduitate în corespondența timpului este cel al lui Czaika Czaikowsky, agentul general, la Constantinopol, al prințului Czartoryski.

Cabinetul Angliei, al acelei Anglii temute, și al Franciei dăduseră prințului, pretendent la tronul Iagellonilor, petrecîndu-și viața mai mult la Paris, adesiunea, chiar formală, de a crea în Turcia o „acțiune polonă". Franța, cu deosebire, simpatisa o asemenea acțiune generoasă. Alexandru Dumas, scria, bunăoară: „Salutare, blonzi copii ai Nordului; voi sînteți, negreșit, fiii lui Arminius, noi sîntem, negreșit, fiii lui Vercingetorix; noi am luptat contra cohortelor lui Cesar, voi ați devorat legiunile lui August. Noi sîntem frați!"

Dumas întitula manifestul său, „Leii de marmoră".

În Polonia, afacerile mergeau destul de rău. Un memoriu anonim al timpului ne lămurește și el asupra politicei pe care o întreprindea Rusia.

www.dacoromanica.ro

Jocul acestei Puteri era totdeauna dublu și chiar triplu. Astfel, se știa că oamenii din Petersburg sprijinesc, în Galiția, pe de o parte, mișcarea democraților poloni, atițînd pe țerani împotriva marilor proprietari și autorităților, pe cînd, pe de altă parte, căutau să convingă pe proprietari că nu există altă scăpare pentru ei decît punîndu-se supt ocrotirea trupelor rusești și Împăratului respectiv. Rusia lucra astfel asupra acelor două clase de locuitori din Galiția, în timp ce aceiași oameni ai ei, ca Nesselrode, oferiau Austriei sprijinul întreg, bani și soldați, pentru reprimarea agitației din această provincie, de unde Rușii urmau să nu mai iasă, odată întrați. Și doar Austria era buna aliată a Rusiei; atunci cînd se vorbia, cu oarecare șoapte și la oarecare urechi, despre desrobirea Rusiei, se spunea că mai înainte trebuie să fie zdrobită Austria, acest instrument docil pe care Rusia îl mînuia cu dibăcie, mai ales cînd intrau în joc interese în ordinea populațiilor slave și „moldo-valahe".

Aceiași operație, cu oarecare variații, era urmată de Rusia și în marele Ducat de Posen, unde Germanii erau în întregime supuși înrîuririi rusești.

Pentru că Rusia rîvnia Polonia întreagă, și dorința ei nu părea lipsită de perspectiva dorită. Se temea, cu adevărat, că, hărțuiți de toate părțile, primiți cu indiferență de unii, cu mînie de alții, Polonii erau gata să se arunce în brațele Rusiei, pentru puținul îndemn ce li se acorda din partea Țarului. Aceasta cât privește pe Polonii din Galiția și Posen. Cei din Lituania, din Polonia rusească se arătau potrivnici oricărei apropieri.

Acțiunea prințului Czartoryski își propunea să contrabalanțeze tocmai înfluența rusească exercitată asupra Polonilor, cît și asupra populațiilor din Orientul European.

Odată cîștigat acordul Franciei și Angliei, prințul se așternu pe lucru. Trimesese la Constantinopol pe Czaikowsky ca agent general al întreprinderii sale. Cu consimțimîntul Cabinetului otoman, reușise să formeze o rețea largă de propagandă, o bună instituție, bine susținută, cu un aparat bogat de agenți speciali, de funcționari și curieri confidențiali.

Se știa cu certitudine la Constantinopol că trimesul polon parvenise să exercite o însemnată influență asupra Cabinetului otoman, întru cît „calitatea sa de om al partidului conservator — de două ori: omul unui pretendent de tron, și, apoi, agent al acțiunii polone, susținător al ideii după care poporul polon, ca

www.dacoromanica.ro

și celelalte populații slave, ca și populația moldo-valahă, urmau să fie supuse „suzeranității Porții, cu asigurarea complectei independențe interioare", dorind, deci, întărirea Turciei, și, prin aceasta, reducerea forței Rusiei, —, „inspiră multă încredere Turcilor, cari, trebuie să spun", observă Ion Ghica, „detestă grozav ideile democratice". Se mai știa că o înrîurire la fel reușise să exercite Czaikowsky asupra tuturor cercurilor diplomatice, că, bună oară, „generalul Aupick nu face nimic fără a-l consulta în prealabil și se servește de d. Czaika drept intermediar în relațiile pe care vrea să le stabilească între Republică și Cabinetul Otoman". De altfel, toată lumea era convinsă că Czaikowsky, acest suflet al acțiunii polone în Orient, era „un om de o capacitate superioară, de un talent politic transcendent".

Caracteristic este faptul că agentul luă supt ocrotirea sa pe trimesul romîn de îndată ce acesta sosi la Constantinopol, la 29 Maiu 1848, „cu plină putere de a trata cu Poarta asupra capitulațiilor noastre și a o îndemna contra Rusiei de concert cu noi, în cas de revoluție". „D. Czaika mă ajută cu sfaturile sale și mă susține pretutindeni", scria Ion Ghica; „îi sînt mult obligat." Și, apoi: „Excelența sa Riza-Pașa mi-a acordat, prin intermediul său, o audiență. D. Jean Saik, dragomanul d-lui Czaika, mi-a servit ca interpret pe lîngă seraskir".

Altă dată, Ion Ghica scria: „D. Czaika, agentul prințului Czartoryski, se bucură de cea mai mare influență și ni-a adus serviciile cele mai însemnate".

Și, totdeauna, aceleași cuvinte de mărturisire: „Czaikowsky mi-a fost de mare folos".

* * *

Nu este de mirare că oamenii celor două națiuni găsiră în propriile suferințe pe care le vădiau și în cadrul în care era închisă chestiunea orientală în acel timp o strînsă comunitate de interese. Un memoriu întocmit de Ion Ghica explică pe deplin acest lucru.

Se stabiliseră principiile, sau, mai precis, sentimentele fuseseră fixate în formele cuvenite, și se trecu, astfel, la experimentare. Aici fu mai greu. Cîmpul care se deschidea înainte era prea vast, reclamînd mijloace corespunzătoare, mijloace multiple de experiență, un complex de lucruri, sprijin mare de bani și risipă de oameni. Se făcuse ceva, chiar mult, nu însă cît era necesar. Pentru o causă atît de importantă, atît de vastă, atît de complicată, toate fură picături pe fața unui ocean.

www.dacoromanica.ro

Pentru aceasta, resultatele fură mici, neinsemnate, trecătoare. Oamenii se opriră în lumea sentimentelor frumoase; victoria lipsi. Dacă prințul Czartoryski lupta din răsputeri la Paris și pretutindeni, prin oameni devotați — acel Czaikowsky la Constantinopol, un conte Rystizonowsky la Berlin —, dacă Dumas scria articole, și lansa manifeste în *La Liberté*, dacă generalul Aupick, a cărui numire la Constantinopol se bănuia că era datorită influenței contelui Zamoyski, nepotul și mîna dreaptă, la Paris, a prințului, se arăta îndatorat cu sufletul său causei polone, dovedind multă bunăvoință și causei romîne și a celorlalte populații din Orient, dacă tot Aupick trimetea la București, în scop de a culege pe teren informații sigure, pe căpitanii Dessaint și Sabatier, iar la Belgrad și apoi la Sofia pe căpitanul Le Français, toate aceste frămîntări rămaseră fără urmări durabile. Nu avu un resultat salutar nici numirea în gradul de colonel în statul-major al Țerii-Românești, a lui Zablonsky — decretul No. 302 din 17 și ordinul de zi din 19 Iulie 1848 —, venirea la București a unui Bodner spre a colabora la organisarea oștirii romîne, graba lui Czaikowsky de a întocmi, în calitatea sa și de general, un plan pentru organisarea temeinică a acelei oștiri, grija lui de a supraveghia, prin agenții săi, uneltirile lui Aristarchi, omul vechiului regim în Muntenia, care căuta, nu fără succes, să cumpere pe oamenii Turciei, preocuparea lui Faustain, însărcinatul la Iași al „Departamentului Afacerilor Străine al Comitetului Național Polon", de a înarma într'ascuns, ajutat de avocatul Winkler, pe Polonii aflați în Moldova și Muntenia, de a alcătui cu pricepere un plan regulat de luptă împotriva Rușilor, de a sămăna conrupția și a provoca desertări în rîndurile armatei rusești.

Semne nu lipsiau. Un raport din 22 Septembre 1848 arată cum că o „bandă de Poloni și alți vagabonzi, în înțelegere cu revoluționarii din Principat, s'a ivit în partea locului (Buzău), primblîndu-se prin munți și avînd sediul principal la mănăstirea Vintilă-Vodă și, în urmă, în tîrgul Rîmnicului, avînd grija de a prinde, a cerceta și prigoni pe curieri și alți trecători cari ar avea poruncă sau însărcinare contrarie causei lor". Un alt raport, din 8 Octombre, vorbia despre „o trupă de Leși care, prin munți, ar fi trecut în acest Principat", iar alte rapoarte pomeniau de „Leși călări și pe jos" cari își făcură într'o zi apariția prin ținutul Putnei, reclamîndu-se de aici intervenția generalului Lüders.

Semnele, de și evidente, nu luară o formă de trăinicie.

www.dacoromanica.ro

Acțiunea polonă trecea și mai departe. Anume, la înțelegerea, statornicită de prințul Czartoryski cu generalul Bem în serviciul Ungariei, apărată de Nicolae Bălcescu și Cesar Boliac — conferința de la Paris din 18 Maiu 1849 —, în sensul unei apropieri romîno-maghiare, înțelegere care a fost realisată, în parte, prin convenția din 14 Iulie al aceluiași an, de la Seghedin, între cei doi mai sus numiți, de o parte, și Kossuth, de altă parte. Prin convenția amintită se prevedea formarea de legiuni românești în Transilvania, cu participarea, potrivit unui acord încheiat la 1-iu Iulie cu Czaikowsky, a unui număr însemnat de ofițeri poloni.

Printr'un memoriu cu data de 26 Decembre din același an, contele Zamoyski trimetea Guvernelor Franciei și Angliei amănunte cu privire la doleanțele Romînilor.

* * *

Urmele acțiunii romîno-polone le găsim și mai tărziu. O scrisoare din 1856, adresată de vestitul Proudhon d-nei Maria Rosetti, la Sceaux, amintește de Charles Edmond, colaborator la *Le Peuple*, Polon de origine, pe adevăratul nume Koecki, care se găsia în acea vreme la Constantinopol, interesîndu-se de causa Romînilor.

Totul rămase, și în acest timp, un vis frumos.

Causa principală care a făcut să nu aibă succesul dorit acțiunea polono-romînă a fost, credem, fundamentala deosebire care marchează situațiile respective. Polonii erau divisați: *în interior*, lupte de partide; *în exterior*, întreita dominație, puternică, stăruitoare. La Romîni, găsim poate o unitate de cugetare mai accentuată, iar, la exterior, o dominație vremelnică prin natura sa, cît și ca valoare relativă, alternînd în formele turcească și rusească, totdeauna în cumpănă, deci anihilabile. Profitînd de prilej, într'o zi, se aflară chiar alături de Ruși, în războiul de neatîrnare, care fu unul de onoare pentru Ruși. Pactul polono-romîn se rupse, nu însă și firul sentimentelor.

Cu toate acestea, în 1848, toată lumea avea încredere în izbînda înfrățirii polono-romîne. Turcia o ajuta, neapărat în felul ei: lăsînd să se facă totul și, spălîndu-și mînile în fața consecințelor.

Ideia Confederație Dunărene se cufundă astfel.

D. Theodorescu.

---

www.dacoromanica.ro

Note de Istorie literară cehoslovacă

de Traian Ionescu.

Sborník Prácé, *Sjezdu slovanschych filologie v Praze 1929, svazek II. Prjednóšky. Usporjadali J. Horák, M. Murko, Milos Weingart a Stanislav Petira.* (Recueil des Travaux du I-er congrès des philologues slaves à Praha en 1929, tome II, conférences.) Praga 1932.

Cu prilejul împlinirii a o sută de ani de la moartea lui Iosif Dobrowski a avut loc la Praga un congres al filologilor slavi, între 6 și 13 Octombre 1929. Motivarea științifică a congresului era: de a se intensifica și organisa cugetările în domeniul acestei discipline, a se crea noi legături și a se menținea acea atmosferă de simpatie ce trebuie să existe între membrii aceleiași comunități științifice. În fine, a se sistematisa predarea studiilor slave în învățămîntul de toate gradele. Interesul fiind mare și problemele puse în chip abundent, congresul a fost nevoit să se împartă în trei secții: istorico-literară, lingvistică și pedagogico-didactică. Pentru prima s'au anunțat patruzeci de conferențiari, pentru a doua patruzeci și trei și pentru a treia, trei; nu s'au ținut însă decît șaptezeci de comunicări. Cu ale celor cari n'au luat parte la congres volumul conține în total optzeci și șase de conferințe.

În cele peste o mie o sută de pagini sînt desbătute numeroase și importante probleme de slavistică, publicate în limbile slave, franceză și germană.

Voiu aminti numai cîteva:

N. Cartojan, *Livres populaires roumains traduits du slave,* pp. 37-44.

Un resumat a o parte din cercetările sale științifice de pănă acum. E vorba de literatura profană slavă, împrumutată din Bizanț și desfășurată în țerile romîne, din preajma căreia apar cele d'intăiu încercări de literatură națională. Autorul amintește apoi cărțile de ritual traduse supt influența mișcării husite (Evangheliі, Psalmi, Faptele Apostolilor), alături de care s'au tradus și pus în circulație diferite apocalipse și apocrife: al Sf. Ioan Teologul, al Sf. Paul, călătoria Maicii Domnului la Iad, ș. a.

Păstrate în copii (Codex Sturdzanus 1580-1620), ele au ușurat cercetările pentru a se putea trece la legendele apocrife din Vechiul și Noul Testament, la literatura astrologică, hagiografică și în fine la scrierile profane. Prima dintre acestea a fost *Fiore di*

www.dacoromanica.ro

Virtù, celebră antologie de sentinţe şi istorioare morale atribuită călugărului Tommaso Gozzadini (sec. XIII).

Vine apoi la rînd romanul lui Alexandru-cel-Mare, tradus în Transilvania după o versiune sîrbească şi păstrat în diferite còpii, dintre care cea mai veche aparţine lui Ion Romînul din Sîmpetru (1620). Urmează în fine romanul mistic „Varlaam şi Ioasaf", tradus de Udrişte Năsturel, şi „Archirie şi Anadam", păstrat într'o copie din 1717, datorită stareţului de la mănăstirea Aninoasa. Comunicarea d-lui Cartojan se opreşte aici.

*

Ilie Bărbulescu, *L'esprit tchèque et les premiers essais scientifiques modernes en Roumanie*, p. 3-9. D. Bărbulescu încearcă să arăte că toate evenimentele culturale ale Iaşului de după 1825 — data stabilirii în Iaşi a lui Iacob Cihac —, ca: apariţia „Albinei", şcoala de la Trei Ierarhi, Academia Mihăileană şi chiar înfiinţarea Universităţii, din 1860, se datoresc în mare parte activităţii şi preocupărilor ştiinţifice ale acestuia. Aserţiunea are nevoie de atîtea verificări, pentru că se uită rolul literar al lui Asachi, precum şi cele ce le realisa Eliad în Muntenia.

*

P. P. Panaitescu, *La littérature slavo-roumaine (XV-XVII-e siècles) et son importance pour l'histoire des littératures slaves*, pp. 206-217.

O scurtă expunere a capitolelor de influenţă slavă asupra Romînilor, începînd din secolele X-XI şi mergînd pănă la cele din urmă traduceri ale lui Udrişte Năsturel, formează obiectul acestei comunicări.

Autorul aminteşte originea influenţei slavoneşti, literatura religioasă, istorică, juridică şi dă cîteva date despre teascurile lui Macarie, Dimitrie Liubavici şi Coresi.

*

M. Lascaris, *Tommaseo traducteur de chants populaires serbes en grec*, pp. 141-159.

Profesorul Lascaris publică patrusprezece cîntece sîrbeşti traduse în greceşte de către Dalmatinul Niccolò Tommaseo în vremea exilului său la Corfù (1849-54). Traduse în graiul poporului grecesc (δημοτικὴ), pentru care Tommaseo era un partisan convins,

www.dacoromanica.ro

ele au apărut pentru prima oară în revista ateniană Χρυσαλλίς din 1864-5. Toate sînt din colecția lui Vuc Caragici (1841, ed. III)

*

Nikolai Derjavin, *Perun v slavianskom folklore*, pp. 45-8.

Autorul amintește o serie de trei povestiri populare în care e vorba de trei frați: cel mai mic, considerat de toți ca prostuț și nătăfleț, săvîrșește isprăvi mari, în vreme ce acasă e numit — în povestirile ucrainiene —, „popeljuh" pentru că trăiește tot deauna pe vatră (Literatura noastră populară posedă motivul acesta al celor trei frați, dintre cari cel mai mic, „Prîsnea", se dovedește cel mai isteț. Mai departe autorul crede că tema „pel-pel" (pepel = rusă; popel = cehă; popiól = polonesă) s'a format din aceleași elemente ca și „per-un", urmînd evoluția semantică a cuvîntului grecesc πέπλος.

*

Antonin Stránsky, *Pamatky vytvarného umeni v lidové srbské epice* (Monumentele artei sîrbești din evul mediu în epica poporană), pp. 361-7.

Poesia populară sîrbească conține adese ori amănunte referitoare la monumentele de artă de pe teritoriul Serbiei. Sînt detalii în legătură cu mănăstirile, bisericile și fortărețele în preajma cărora au trăit cîntăreții populari și pe care istoria artelor le poate oricînd folosi pentru descrierea arhitecturii, picturii, costumelor, armelor, ș. m. d.

Suggestia profesorului Stránky e interesantă pentru că dă loc la interpretări și cercetări pasionante, ca, de pildă: se poate urmări cuprinsul unei balade? Pănă la ce punct descrierea unui astfel de monument este demnă de crezut? Și în ce chip s'a formulat entusiasmul cîntărețului în proporție cu importanța monumentului? Teme pe care le cred valabile și pentru epica românească.

*

Filaret Kolessa, *Karpats'kii țicl narodnih pisen' (spil'nih, ucrainți̯am, slovacam, ceham i poliacam).* (Un ciclu carpatic de cîntece populare care cuprinde Lemchii, Slovacii, Cehii din Moravia și Polonii), pp. 93-114.

Lemchii, o ramură a Ucrainienilor, situați pe cele două laturi

www.dacoromanica.ro

ale Carpaților nordici, la Nord de izvoarele Nistrului, între Sian și Poprad, ape ce izvorăsc din Carpați și se varsă în Vistula, posedă interesante motive de balade și cîntece populare, care au circulat și prin regiunile menționate de titlul acestei comunicări. Iată cîteva din motivele acestui ciclu: căsătoria dintre frate și soră; fiul văduvei pleacă la război; fata care-și farmecă iubitul; frații regăsesc sora răpită; amantul rănit se întoarce de la luptă; amantul la mormîntul iubitei; fiica transformată în cuc vine să-și vadă mama; femeia însărcinată vrăjitoare ș. a. Ele pot fi întîlnite și în cîmpul literaturii noastre populare, răspîndite prin fenomenul migrațiilor păstorești.

*

J. Rypka, *Dalși prjispěrek ke korespondenci Vysoké Porty s Bohdanem Chmelnickym* (din corespondența Înaltei Porți cu Bogdan Hmilnițchi, „Ciasopis Národního Musea", CV, Praga.

Autorul publică trei scrisori ale Înaltei Porți către Bogdan Hmilnițchi, din 20 Iulie 1651 și pănă la 3 August 1655.

De asemeni amintește și despre alte două, una către Hanul Crîmului și alta către regele Poloniei. În cea d'intăiu către Hmilnițchi, din 20-9 Iulie 1651, se amintește de „vojvodum Multanska a Valașska", care trebuie să fie în orice moment gata; a doua e din 23 Decembre 1652, iar a treia din 24 Iulie—3 August 1655: în ea se vorbește iarăși de cei doi Voevozi.

*

Karel Cernshorsky, *Ceskoslovenská lidova keramika (Ceramică populară cehoslovacă), Narodopisny Věstník ceskoslovansky,* XXIV, n-le. 3-4, pp. 163-202.

Studiul, început din numărul precedent (1-2, pp. 92-132), e continuat aici prin înșirarea numelor maeștrilor olari începînd din 1764 și pănă la 1844.

*

V. Tille, *Pohadky polskych Țikanu (Povestiri de Țigani poloni), Narodopisny vestnik ceskoslovensky,* XXIV, 3-4, 202-211.

Profesorul Tille publică în resumat treizeci de povestiri de ale Țiganilor polonesi, culese de Isidor Kopernitzky și publicate de Academia Polonă, secția de orientalistică. Povestirile sînt grupate pe motive și cu trimetere la variantele fraților Grimm *(An-*

www.dacoromanica.ro

merkungen zu den Kinder- u. Hausmärchen der Brüder Grimm, neu bearbeitet von J. Bolte und Georg Polivka, I (1913), II, III, 1915, Leipzig). Citez cîteva din aceste motive: Călătoria la Roma, Princesa furată; Prinţul care caută leac pentru tată-său; Femeia credincioasă; Mărul de aur; Fata şireată, ş. a. Socot că n'ar fi lipsită de interes o apropiere între povestirile ţigăneşti cu prinţi şi princese şi poema comică a lui Budai Deleanu.

*

Drah. Stranska, *Lidove obyceje hospodárjske (Obiceiuri rituale în legătură cu agricultura), Narodopisny Věstník ceskoslovanky*, XXIV, 3-4, 253-5. Un foarte documentat studiu de folklore comparat. Autorul se ocupă, în continuare (1-2; 41-91), de practicile rituale înainte de sămănat şi în preajma secerişului, urmărindu-le aproape în toate ţerile agricole ale Europei. Materialul românesc e mai puţin utilisat, sau aproape de loc, dat fiind că niciuna din colecţiile noastre de folklore n'a cunoscut o traducere străină. O singură dată e amintit, — din Pamfile, „Agricultura", — obiceiul pe care îl au unii sămănători de a-şi unge, în semn de rod, mînile cu unt sau slănină.

*

Karel Stloukal, *Ceska kantelárj dvorská, 1599-1608 (Cancelaria Curţii cehe de la 1599 la 1608)*, Praga 1931. Lucrul cancelariei imperiale din epoca lui Rudolf al II-lea, care-şi împărţia timpul între Viena şi Praga.

*

Jaroslav Vlček, *Dejiy ceské literatury* (Istoria literaturii cehe), Praga 1931, ed. a 2-a, revăzută şi complectată, I-IV.

Literatura cehă s'a bucurat de întinse cercetări, începute încă din 1792 cu „Geschichte der böhmischen Sprache u. Literatur" a lui J. Dobrovski şi continuate rînd pe rînd de J. Jungmann, P. J. Safarjik, J. Jireček, Václav Flajshans, J. Jakubeţ, Arne Novák, H. Jelinek şi autorul de care ne ocupăm. Fără îndoială că între toţi aceşti cercetători sînt diferenţe de concepţie care îi situiază pe poziţii diferite în faţa materialului de istorie literară.

Jaroslav Vlček a rămas în toată vremea cercetărilor sale partisanul şcolii lui H. Hettner, din care volumul III, apărut acum, aduce ca motto următoarele: „Bibliographische Vollständigkeit ist

www.dacoromanica.ro

nirgends beabsichtigt. Die Litteraturgeschichte ist nicht Geschichte der Bücher, sondern die Geschichte der Ideen u. ihrer wissenschaftlichen u. künstlerischen Formen". Deci o Istorie a ideilor şi formelor artistice puse oricînd în serviciul unei sintese a civilisaţiei umane. Cele patru volume cu peste o mie de pagini împart istoria literaturii cehe după o normă pe care în general au adoptat-o toţi istoricii literari: volumul I, apărut întăia oară în 1897, se ocupă de cele mai vechi monumente literare (1086 = Codex Vychradensis; cronicarul Cosma = 1045-1125) până după „secolul de aur" (1550); vol. II, ediţia întăiu în 1921, cuprinde evenimentele literare de la „secolul de aur" şi până în secolul al XVIII-lea; volumul III, — prima ediţie în 1898 —, e plin de literatura secolului al XIII-lea, iar volumul IV, tipărit în 1914, continuă până la 1840.

Vlček are pagini frumoase şi întraripate. Frasa plină de sinuosităţi şi imagini captivează şi uşurează lectura secolelor de literatură cehă, pe care alţi autori le-au încărcat cu date, împărţiri şi subîmpărţiri epocale, după o tainică matematică a istoriei.

*

R. P. Masani, *Le Folklore des Puits dans l'Inde et spécialement à Bombay,* traducere din engleseşte (Folklore of Wells, being a Study of Water-Worship in East and West), Bombay, 1918, de M-me Louise Marin, publicată în *Revue de l'histoire des Religions,* CIV, 4-5, 931, pp. 221-71.

În 1908 Municipalitatea din Bombay întreprinse o campanie de curăţire a puţurilor pline de anofelul malariei. Autorul (R. P. Masani) era atunci secretarul edilităţii oraşului, prin mîna căruia trecură o serie întreagă de dosare pline cu credinţe şi superstiţii practicate de populaţia din Bombay. El le-a adunat cu grijă, comparîndu-le cu practicele din culegerile occidentale, şi le-a publicat într'un volum cu titlul de mai sus. Traducătoarea a lăsat la o parte materialul comparativ şi a tălmăcit numai faptele din folklorul indian, ca presintînd un mai mare interes pentru cercetătorii de folklore comparat. Sînt pagini pline de ceremonii religioase desfăşurate în preajma fîntînilor cu apă „sfîntă" sau lacurilor miraculoase.

*

www.dacoromanica.ro

M. Jouval, *Les chansons mythologiques lettonnes, publiées avec une traduction française*, Paris, 1929, 239 pagini.

Publicînd aceste cîntece cu conținut mitologic și presintîndu-le de-odată și în traducere francesă (textul leton în stînga și traducerea în dreapta), autorul a adus o contribuție importantă pentru studiul comparat al miturilor și legendelor religioase. Mai întăiu, cîntecele acestea probează odată mai mult că și în domeniul literaturii populare au avut loc simultaneități în compoziție și în fenomenul de creștere și răspîndire al unui motiv. Astfel, elementele păgîne și creștine se împletesc de așa natură, încît Dumnezeu apare cînd creștin, cînd păgîn; și pasagii din poesiile pioase sînt impregnate de superstițiile și credințile duhurilor rele. Divinitatea se amestecă printre zeitățile păgîne cu Isus și Fecioara Maria, pe căile colindelor noastre [1].

DĂRI DE SAMĂ

Al. Bocănețu, *Mănăstirea Moldovița*, Cernăuți 1933.

D. Bocănețu dă o bogată expunere și din punctul de vedere artistic asupra fundației lui Alexandru-cel-Bun, înlocuită prin a lui Petru Rareș, la Moldovița (frescele de la cea d'intăiu zidire, despre care pomenește și autorul, ar trebui fotografiate, copiate chiar în colori, cît mai este vreme). Turnul de la intrare (v. p. 6) e de *sigur* din veacul al XVII-lea: aceasta o dovedește felul cum se presintă în margenea sculptată stema Moldovei, curiosul leu încoronat tot de acolo, plăcile înflorite care sînt adause pe dînsa și chiar colacul împletit pe care se sprijină acest tighel. După d. Henry se dă o largă parte descrierii iconografice a unei picturi care e cu desăvîrșire superioară. În scena batjocuririi lui Hristos (p. 33), Irod are costumul și coroana unui Domn moldovean contemporan. Tot așa și șeful ostașilor la pagina 35.

Capitolul al II-lea cuprinde partea istorică, care trebuia pusă, poate, la început. Ea constă mai mult, cum era și firesc, din înșirarea daniilor. La pagina 32: „Tătărița" e, românește, Tătărca.

Într'o a treia parte e vorba de cultura desvoltată înăuntrul și în jurul frumosului lăcaș.

[1] S'a mai notat în această revistă.

www.dacoromanica.ro

O listă complectă a egumenilor şi o bogată bibliografie (dar nealfabetică) termină preţioasa lucrare.

* * *

Nicolae Ţimiraş, *Ioan Creangă, după documente vechi, însemnări şi mărturii inedite,* Bucureşti 1933.

Pe basa şi a unor documente aflate la nora marelui povestitor popular, d. N. Ţimiraş dă o nouă biografie, foarte bogată şi bine scrisă, a lui Ion Creangă. Bine face autorul că înlătură legenda omului neîngrijit şi soios pe care au creat-o aceia cari n'au cunoscut pe adevăratul dascăl şi scriitor.

* * *

Ion I. Nistor, *Alexandru-cel-Bun, cu ocasiunea aniversării de 500 de ani de la moartea lui; Locul lui Alexandru-cel-Bun în istoria civilisaţiei creştine, discurs comemorativ,* Cernăuţi 1932; 2 broşuri.

În cea d'intăiu publicaţie comemorativă a d-lui I. Nistor despre Alexandru-cel-Bun, forma de vulgarisare are totuşi o deosebită distincţie literară. Scurta expunere e sprijinită pe izvoare, citate în note. Interesant în deosebi capitolul intitulat pitoresc „Paratalasia moldovenească" (v. Paradunavia bizantină). La p. 34 Marina, în loc de Maria. Huşul n'are, de sigur, a face cu Husiţii (p. 40). „Cosial" îmi pare a fi Suceava, cetită pe paşaportul slavon. Stana să fi fost soţia cu cununie a lui Alexandru?

În a doua se află o remarcabilă sintesă istorică, în aceiaşi formă literară îngrijită. Dar de ce încă (p. 7) „Lituon" în loc de Litovoiu? Şi comparaţiile de la sfîrşit cu alte personalităţi istorice sînt bine alese.

* * *

M. Guignebert, *Jésus* (în colecţia „Bibliothèque de synthèse historique, L'évolution de l'humanité"), Paris 1933.

D. Guignebert tratează subiectul, pasional, peste măsură de delicat, ca un filolog care examinează critic izvoarele. În introducere d. Berr vorbeşte clar şi dur, refăcînd în parte textul d-lui G. (v. p. 209): „De son physique on ne sait rien. Sa simplicité d'homme du peuple et même son inculture n'excluent pas une intelligence naturelle". Autorul însuşi, care se ridică împotriva „ortodocşilor", e mai puţin categoric. Creştinismul e „în logica evoluţiei religioase a Orientului grec", deci nu „un fenomen neaşteptat, singuratec,

www.dacoromanica.ro

escepțional, miraculos, care ar fi schimbat cu totul mersul spiritual al omenirii". Se vede în „Nazarineanul", nu un original din Nazaret, ci un titlu alipit persoanei lui Isus (Sfîntul lui Dumnezeu"). Mărturiile evangheliștilor sînt scrise după douăzeci, patruzeci, cinzeci de ani (p. 41), deci „tradiție foarte alterată", cu scopuri de propagandă pentru „menitul mîntuirii"; forma actuală e nesigură. Nașterea miraculoasă e presentată ca „mituri căzute în domeniul public și povești de folklore" (p. 113. Se pune alături cu povestea lui Perseu și a Danaei, etc.). Se încearcă o restituire de mediu și precisarea raporturilor cu Ioan Botezătorul. Este un capitol care se chiamă „la face psychologique" (asămănare cu Socrate, p. 209). Și predicația e redusă aproape la neant: „une poussière de sentences" (p. 281), unită cu „une sorte d'effusion" (p. 297). Abia scapă unele parabole (p. 303). Nici titlul de „fiu al lui Dumnezeu" n'ar fi autentic și contemporan (p. 319). Se tăgăduiește și „universalismul" lui Isus (p. 385). Lungi discuții asupra sensului „Împărăției" lui, asupra „Tatălui" și a vieții de veci. Se recunoaște totuși noutatea noțiunii morale a „iubirii". Conclusii: nu Isus, ci ucenicii lui ar fi creat creștinismul. Cartea, judecată chiar în afară de orice sentiment de pietate și de orice credință religioasă, e aspră, seacă și tristă, — sufletește săracă.

* * *

I. Lupaș, *Documente istorice privitoare la moșiile brîncovenești din Transilvania și Oltenia,* 1654-1823, Cluj 1933.

Păr. I. Lupaș dă o colecție de documente păstrate în Museul Bruckenthal de la Sibiiu, întovărășindu-le de o prefață care le explică.

Avem întăiu actul prin care văduva lui Gheorghe Rákóczy, Susana Lorántfi, cedează, după cererea lui Matei Basarab, moșia Sîmbăta-de-sus lui Preda Brîncoveanu, nepotul acestui Domn (28 Maiu 1654). Se trece apoi la legăturile Mariei, văduva lui Constantin-Vodă Brâncoveanu, cu această moșie. Se începe cu reproducerea cererii făcute de cunoscutul Dindar pentru ca stăpînul său, Domnul, să poată cumpăra avere imobiliară în Ardeal (pp. 30-1, no. 3), el însuși, Dindar, dorind să se așeze la Sibiiu (no. 4). N-le următoare privesc soarta acestei petiții. La 24 Maiu Împăratul satisface dorința Domnului vecin (n-le. 6, 7, 8). Pentru a se putea lucra la cetatea din Alba-Iulia se primesc 100.000 de florini de la

www.dacoromanica.ro

Brîncoveanu în schimb pentru „unele sate ardelenești“ (p. 40). Urmează o listă, redactată la 1722, a posesiunilor rămase după Constantin-Vodă în Oltenia (no. 10): unele din ele sînt stăpînite de ofițerul imperial Pivoda, de alți ofițeri (și un „Moscovit“) și de deosebiți boieri. Doamna Maria presintase o reclamație în numele nepotului de fiu (no. 11). Plenipotentul ei, Gheorghe din Trapezunt, reclamă, și în numele ortodocșilor din Brașov și Făgăraș, biserica din această din urmă localitate, pe care o ocupase episcopul unit Patachi (no. 12). Consiliul de Războiu se declară contra hrăpirii (n-le 13, 14, 15, 16). Și Constantin Brîncoveanu va cere aceasta (1761) (no. 21).

La 1744 găsim o plîngere a cunoscutului conte Nicolae Roset că se caută a se atinge la Viena averea unui nepot al său, fiul fiicei Elisabeta și al locotenentului von Jenson (no. 17). Și Constantin Brîncoveanu intervine în această afacere (n-le 18 și 20).

Relații bănești între acesta și Samuel Dobosi și urmașii lui se cuprind în n-le 22 și urm.: erau amanetate pentru o sumă de 7.000 de florini moșiile familiei, Sîmbăta-de-sus, Poiana Mărului și Berivoiu. La 1766 și Nicolae Brîncoveanu discută, printr'o scrisoare românească la care se adaugă altele în latinește și italienește, aceste interese (no. 24). Scrisoare românească, transcrisă în litere latine cu ortografia ungurească, de la Manolachi Brîncoveanu, 19 Maiu 1768, no. 29 (zice: „siniori“ moștenitorilor, ginerii lui Dobosi): tatăl său, „taica“, murise, și el se socotia cu fratele. „Nu vom lăsa pe nimene mîhniți măcar de un ban.“ Acum „s'a căsătorit și el din vrerea lui Dumnezeu“ și cere împărțirea averii părintești. Dar pe urmă are îndoieli și vrea să i se arăte sinetul (p. 93). La 1771 cere, de la Brașov, uneia din fetele lui Dobosi să zăbovească execuția asupra moșiilor (no. 43), ceia ce nu se face, și moșiile sînt ocupate. Berivoiul e însă reluat cu sila (no. 60). Se recapătă și Sîmbăta-de-sus pe la 1803 (no. 1803). La 1823 și această moșie și Poiana Mărului sînt dăruite de Grigore Brîncoveanu bisericii grecești din Brașov (no. 74). V. și Actele Companiei grecești, tipărite de mine.

* * *

Henri Hubert, *Les Celtes et l'expansion celtique jusqu'à l'époque de la Tène. Les Celtes depuis l'époque de la Tène et la civilisation celtique* (în „Bibliothèque de synthèse historique, L'évolution de l'humanité“), Paris 1932, 2 vol.

www.dacoromanica.ro

E o operă postumă, puțintel aranjată de prieteni. Lucrarea, așa de meritorie, începe, în introducere, cu mărturiile grecești asupra Celților și cu fixarea moștenirii celtice la Galo-Romani (Statul, nu). Se explică numele și se definește rasa (ea e una singură la Celți și la Gali). Mai pe larg, firește, despre limbă. Urmează note arheologice despre epoca La Tène (ilustrații) (în legătură cu această artă, aceia a miniaturilor irlandese din secolul al VI-lea, în care ar fi și elemente germanice, p. 133; veche influență greacă a „vrîstei de aur", p. 155, visibilă în scenele de luptă de la p. 142; influențe orientale prin vecinătatea cu Sciții, p. 156).

„Mișcările" formează a doua parte, începînd cu despărțirea între grupul din Irlanda și cel brito-galic. Multe observații de detalii interesante și asupra multor subiecte neceltice: păstrarea velarelor la Veneții iliri (Aquileia) față de labialisarea de Balcanici. Dar și aici ușoara explicație a migrațiilor de popoare (p. 165). Asupra numelor geografice luate de Germani de la Celți, p. 178 și urm. *În Irlandeză dana înseamnă: răpede. Ister* e numele iliric și oriental al rîului (p. 180). Dacă Lauterbach vine de la celticul * *lautron*, ne putem gîndi la Lotrul nostru (v. p. 180). În schimb, în Franța nume de rîuri și munți ligure sau „de și mai departe" (p. 183). Hubert crede că și Sarmații au putut fi Slavi (pp. 190-1). Un capitol despre venirea Celților în Insulele Britanice. Belgii sînt „oamenii cu sace" (p. 279). Se urmează apoi cu expansiunea celtică pe continent. În Elveția se întîlnește de năvălitori civilisația din palafite, de caracter hallstattian, în Italia o alta. Celții ajung în Stiria (p. 335), foarte larg în Spania.

Volumul al II-lea se ocupă de „marea invasie celtică în Italia". Pentru înaintarea până la Marea Neagră, pp. 40-5. Antariații ilirici sînt arătați pe rîul Tara (p. 41, nota 3). Dar această pătrundere e reluată pe larg în capitolul II (p. 46 și urm.). Scordiscii ar fi rămas de pe urma acestui val, în jurul Singidunului-Belgrad (p. 51). Până la 193 în Balcani Statul celt al regelui Kavaros (p. 52). La p. 52 Ratiaria, nu „Ratraria". Linia nu e oprită de autor la Isaccea, al cării predecesor, Noviodunum, îi pare dubios (p. 52). El vorbește de „Britolagii" lui Ptolemeu, de Aliobrix și de Camodunum pe „locul" actualului Zalesczyk, de Kabarii gali ai lui Pausanias. Celții atacă și Olbia. Ar fi mers până la Marea de Azov (p. 54). De cei din Asia Mică e vorba pe urmă (p. 54 și urm.). Se semnalează și mercenarii gali în Egipt, dar cu nume

www.dacoromanica.ro

greceşti (pp. 61, 63). Comparaţia repetată cu ienicerii e falsă: aceştia nu erau o bandă militară liberă. „Celticei danubiene“ i se dă un întreg paragraf (p. 69 şi urm.). Tauriscii sînt cei de la Tauern, cum Scordiscii au a face cu muntele Scar (Şardag) (p. 69). Pe Drava, de ambele părţi, *Ambidravii* lui Pliniu, pe Isonzo, *Ambisontes (ibid.)*. În Panonia, *Osii*, *Araviscii* (v. *Boerevista)*. Şi Noricul, de la oraşul Noreia, are nume celtic (p. 70). Se dă liste de nume celte, între care Capedunum, Viminacium (pp. 70-1). Şi nume de persoane (p. 71). Şi Iapozii ar fi fost amestecaţi cu Celţi *(ibid.)*. Influenţa asupra Dacilor, pp. 72-3 (de două ori: Apatrida pentru Apahida). Celţii ar fi făcut pe valea Dunării ce au făcut Grecii pe Mare (pp. 75-6). Imitarea monedei macedonene pp. 77-8.

Apoi întoarcere la Vest, în Italia şi Spania — aici sîntem în plină istorie romană —, în Germania şi Galia: Cimbrii şi Teutonii îşi au, firește, locul. Despre rolul Dacilor puţin, şi nu totdeauna cu totul exact (pp. 137-8).

Capitolul V dă „tabloul Galiei Celtice“.

Partea a doua din vol. II arată căderea ansamblului celtic. Două pagini şi despre aceia a coloniei dunărene (pp. 186-8). Se trece apoi la cucerirea romană în Britania. De ce „Carausien“ în loc de Carausius, la pagina 195? Invasiile germane şi normande acolo p. 198 şi urm.; pe larg situaţia contemporană în Irlanda.

Partea din urmă dă „sociologia“ celtică.

* * *

I. E. Torouţiu, *Studii şi documente literare,* III, *Junimea,* Bucureşti 1932.

Acest al treilea volum nu are bogăţia şi varietatea celorlalte.

Întăiu corespondenţa lui Czihak filologul, care se vede că se interesa mult şi de mişcarea literară de la noi şi scria destul de bine româneşte (v. no. XIV, în care se ocupă de chestia evreiască la noi).

N. Xenopol, trimes ca bursier al „Junimii“ la Paris, arată ocupaţiile colegilor săi, Lambrior, Panu, Volenti, Mincu (care a făcut şi versuri; p. 51). Interesante asprele critici (şi ale lui Volenti) asupra poesiei de război a lui Alecsandri, p. 52. Xenopol e pentru Germani şi contra Francesilor (p. 54, no. II).

Scrisorile lui Ion Ghica sînt banale. O scrisoare de la Guber-

www.dacoromanica.ro

natis, fost coleg la Berlin, în 1863, al lui D. A. Sturdza (p. 64), de la care scrisori fără conținut cultural. Scurte răvașe de colaborator la „Convorbiri" ale lui Iosif; două ale lui Delavrancea, cu același rost. Eminescu se supără (pp. 144-5) de amestecul lui N. Basarabescu la *Timpul*. Știri despre el într'o scrisoare a lui I. G. Sbiera, pp. 116-7. Două scrisori ale lui Creangă adresate lui Slavici (pp. 119-21) și una lui N. Gane (p. 123). Două ale lui Vlahuță despre Eminescu în 1884 (pp. 124-5). Eminescu către Slavici (1877), pp. 126-7.

Scrisorile lui Maiorescu către Slavici nu răspund de loc înălțimii și noblețe i de cugetare ce s'ar putea atribui unui om de reputația și de situația lui. Se fac glume pe socoteala titlului Doamnei României. Se tratează bietul Lugoșianu de „netrebnic", D. Ollănescu de „secătură de caracter". În ce privește lupta Ardelenilor, „știi că nu sînt partisan al martiriului de prisos" (p. 172). Se arată mîndru că a vorbit cu regele de „500 de ori". Cu privire la meritosul Brote: „am vorbit cu Brote de cinci ori în viață și prin urmare nu-l cunosc". Și ce siguranță în ce privește viitorul junimist! Critica de cuvinte față de Gane (pp. 177-81) e meschină. E contra publicării în „Convorbiri" a lui „Moș Nichifor Harabagiul" (și cu ce glume!) (p. 180). Dar recunoaște „suflarea măreață" la Eminescu *(ibid.)*. Traducerea din Hurmuzaki de care se vorbește la pagina 180 nu privește „Documentele", ci volumul I din povestire *(Fragmente)*: aflăm deci cui îi e datorită acea frumoasă formă românească. O dragoste a lui Eminescu pentru „cam corpulenta" d-nă Poenaru-Lecca, p. 183. Se vede că așa de sigur era în 1876 Carp că Turcii vor veni la București, că i-a propus lui Maiorescu să-l ascundă la Țibănești; acesta a judecat lucrurile mai calm (p. 181).

Scrisori ale lui Iacob Negruzzi către Slavici despre literatura acestuia (și despre o poveste „Ioan a Maicăi", care nu s'a publicat; p. 199). Eminescu făgăduise, la 1877 „poemul călugărului"; p. 201. O corespondență a lui Coșbuc cu Slavici, p 214 și urm.: „d-ta mi-ai dat primul impuls de a păși în lume", 1886; student bursier al fondurilor grănicerești, el se gîndia a trece la Seminariul din Gherla, pp. 214, 216: „mama, și în deosebi tata, vrea cu orice preț numai popă să fiu"; „după trei ani de facultate, îmi cată să mă călugăresc"; „m'aș duce și pandur de temniță, numai să scap de necazurile toate ce le poartă ei (părinții) pentru mine

www.dacoromanica.ro

și eu pentru ei"; e și bolnav în tot timpul; dar gătise 480 de bucăți ale unei „Antologii grecești"; se adauge hazlia poveste „Dric de teleguță", p. 218 și urm. Scrisori de la Vlahuță, din războiu și de după războiu. Una, neînsemnată, a lui M. Kogălniceanu. Pentru formarea „Junimii" o scrisoare a lui Iacob Negruzzi din 1865, p. 347 și urm. Pentru „Convorbiri", p. 351 și urm. Scrisoare a lui Negruzzi către A. D. Xenopol, cu propunerea de lucrări, pp. 364-5 (Mart 1868). Atac contra lui Alecsandri, p. 376. De la Jarník scrisori cu privire la editarea unei cărți (stilul românesc e curios). Scrisori ale lui Slavici către dînsul. Scrisoarea „d-nei Maiorescu" e a celei d'intăiu, de origine germană.

* * *

În *Mem. Ac. Rom.* d. Sextil Pușcariu publică pagini judicioase despre „B. P. Hasdeu ca lingvist".

* * *

D. Lucian Predescu tipărește pentru doctorat un studiu asupra lui Coresi *(Diaconul Coresi*, București 1933).

Coresi nu mai e socotit de mine ca un nume de familie și un nume grec: Koressios (cf. p. 7): de aceia nu se pot lega toți cei cari se chiamă așa într'o singură genealogie. N'am confundat pe Coresi diaconul cu un altul, fiul Logofătului Bunea *(ibid.*, p. 7, nota 2). A schimba o părere veche cu una nouă nu e „a se contrazice". Am putut avea o părere în *Sate și preoți din Ardeal* la 1902, dar în *Istoria literaturii romîne*, I, p. 176, am spus atîta că *numele* e grec, iar nu diaconul („Coresi era aiurea un nume de familie... Dar acest nume grecesc se prefăcu la noi în nume de botez"). Coresii străini sînt urmăriți cu atenție. La p. 9, nota 26 nu rectific 1595 pentru 1596: data de 1595 e pentru prima parte: volumul e XXIII, nu XXII. Încercarea de a aduce pe Coresi din Chios prin cucerirea insulei Chios de Venețieni la 1494 e imposibilă. Chios a fost genovesă fără întrerupere și nu se poate vorbi de cucerirea venețiană și prigonirea „groaznică" a Grecilor. Cantemir, citat de d. Predescu, inventează pe de-a 'ntregul, și nimeni nu se adresează la dînsul pentru informații despre Istoria Imperiului otoman. Nu înțeleg iarăși de ce, devenind catolici Grecii, ar trebui să „lepede pe *os*". Toată argumentarea de la pagina 11 se sprijină pe necunoașterea împrejurărilor în provinciile tur-

www.dacoromanica.ro

cești pline de catolici. Despoiarea documentelor pentru a găsi pe diaconul Coresi și omonimi merită toată lauda: nu se poate mai multă răbdare și precisiune. Trimeterea la p. 30 a *Bibliografiei* Bianu-Hodoș în nota 72 nu corespunde. Mențiunea călătoriei lui Coresi la Brașov se dă din nou în vol. XI din Hurmuzaki, tipărit de mine, la pp. 809-10. Foarte amănunțit se descriu cărțile tipărite de diacon. Judicioase observațiile asupra Evangheliei lui Radu Mănicescul, care nu a copiat după tipar. La p. 25 cred că trebuie cetit Anderco în loc de Ardenco.

D. Predescu crede că „istorici" pun moartea lui Petrașcu-Vodă și (nu „Ion Petrașcu") în 1557. Dar socotelile Brașovului (Hurmuzaki, XI, p. 797) spun limpede că la 3 Ianuar 1558 a venit vestea la Sibiiu. Semnalarea, după revista *Slavia* din 1926, p. 190, a unei noi ediții a Evangheliei slavone a lui Coresi, cu mențiunea ca tipograf a lui Călin diacul (pp. 51-2). Tipăritura din 1493 la păr. Ursăcescu nu se poate admite (v. p. 55, nota 3). N'aș crede nici în calitatea de traducător a lui Coresi (p. 65).

Curios e presintat începutul Reformei, cu „reformanții" ei, începînd cu „Giovanni de Medici, un nobil ambițios și doritor de lux", care vrea să termine Sf. Petru din Roma, „în acord cu Papa Leon X", și cu Luther „proscris" și „ieșind din tagma clericală", pp. 71-2. Calvinismul n'a ieșit din „desbinarea luteranismului", ca o „ramură", pe „chestia pîinei și apei cari ar ieși din trupul și sîngele lui Hristos" (p 72). Păcat că o lucrare așa de muncită[1] să cuprindă asemenea rînduri! Nota despre catehismul românesc din Sibiiu nu e o „adresă", p. 73. La p. 79, nu trebuie îndreptarea „confecisset" pentru „defecisset": „deficere" e „a muri". Toate documentele citate la p. 83 sînt reluate în Hurmuzaki, XV.

Urmează o bogată bibliografie.

* * *

Traian Popa, *Monografia orașului Tîrgu-Mureș*, Tîrgul-Murășului 1932.

Această lucrare asupra Tîrgului-Murășului e redactată și după documente inedite. O parte cuprinde geografia și statistica. Istoria

[1] V. totuși amănunțita critică, foarte sinceră, a d-lui Dan Simonescu, *Diaconul Coresi* (București 1933). Răspunsul d-lui Predescu e neîndreptățit și injurios.

www.dacoromanica.ro

e presintată și în capitole răzlețe înainte de acela care se ocupă de „istoria politică". Partea privitoare la Secui se pierde prea mult în analisa vechilor păreri: nu se poate pleca decît numai de la documentele autentice, iar acestea, cum o recunoaște și autorul (p. 52), sînt numai din veacul al XIII-lea. Știri nouă din Archivele locale se dau mai ales pentru epoca lui Mihai Viteazul. Nouă e și partea despre împrejurările de la 1848. Pagini prețioase despre evenimentele din timpul marelui războiu. Un capitol special cuprinde situația culturală. Pentru protopopul Nicolae Panovici știri și în Documentele Companiei Orientale din Brașov, publicate de mine. Și cîte ceva nou despre Șincai (p. 272 și urm.). Se arată că Petru Maior nu s'a putut naște la Căpușul-de-Cîmpie, unde tatăl său a trecut mai tărziu numai, ci la Tîrgul-Murășului chiar (p. 277). Era dintr'o familie de „zileri" (p. 278). La 1795, inspector școlar (p. 279). Cîteva pagini și despre viața economică.

* * *

Mihail Gr. Romașcanu, *Banca Națională a Moldovei*, București 1932.

Eleganta broșură a d-lui Mihail Gr. Romașcanu, autorul unor cercetări economice cu privire la monedele românești, nu cuprinde numai încercarea de a întemeia în Moldova d'inaintea Unirii, supt Grigore-Vodă Ghica, o Bancă Națională, dar și o introducere de un larg orizont în care se cercetează condițiile sociale ale principatului, și chiar ale Munteniei în prima jumătate a veacului al XIX-lea, după tratatul de la Adrianopol (la partea privitoare la Evrei era de întrebuințat și studiul mieu despre breasla blănarilor din Botoșani, în „Memoriile Academiei Romîne"; la p. 25: Lefèvre, Haute*ri*ve; în general studiul nostru în aceleași Memorii, și separat, despre Evrei în țerile noastre — autorul se informează de la N. A. Bogdan). Poate că trebuiau utilisate direct publicațiile mele privitoare la Domnia lui Vodă-Știrbei. Între datornicii întreprinderii, care a dat faliment, și V. Alecsandri (p. 93) și M. Kogălniceanu (p. 144), și chiar Victor Place (p. 115). Se întrebuințează pe alocuri și inedite. Se recunoaște ca autor al unui plan de „Bancă Românească" Place însuși (p. 129, nota 1). Cîteva planșe necunoscute.

Tot d. Romașcanu dă, în broșura *Însemnări* (București 1932), biletul de împrumut al guvernului revoluționar din București, cu

www.dacoromanica.ro

lupoaica şi vulturul, iar în medalion „Rumănia una singură şi nedespărţită"; ca scop „independenţa şi libertatea Romîniei". Iscălesc D. Brătianu, Ştefan Golescu şi Rosetti. Tot acolo despre o încercare de „Bank-Port-bills" la 1865.

* * *

I. C. Atanasiu, *Pagini din istoria contimporană a Romîniei, 1881-1916, vol. I, Mişcarea socialistă, 1881-1900*, Bucureşti [1933].

D. I. C. Atanasiu îşi propune să dea la lumină în mai multe volume, nu „memoriile", căci răspinge acest termin, ci amintirile sale şi, fost socialist, începe cu acelea care privesc o mişcare odată condusă de intelectuali cu milă de cei mici şi săraci, iar pe urmă căzută în mînile unor vulgari profesionişti, oameni de clasă, cari au dus-o unde e astăzi. Promite a da pretutindeni o basă documentară afirmaţiilor sale.

Răzimat şi pe informaţia dată de d-na Sofia Nădejde, d. Atanasiu presintă întăiu acţiunea din Iaşi, „ştiinţifică" pănă la pedantism şi indigenă pănă la grosolănie. Nici acum figura iniţiatorului, dr. Russell, nu iese din umbra legendei. Aflăm că apărarea fraţilor Nădejde, daţi în judecată şi pedepsiţi ca profesori pentru încercarea unei demonstraţii supt acoperemînt, a fost luată, în „Timpul", de Eminescu el însuşi (p. 20). Foarte *omenească* scrisoarea din 1880 a lui Ion Nădejde, totuşi aşa de fioros la înfăţişare şi rebarbativ la orice tentativă de a întra în legătură cu dînsul. Vorbia de cutare plătit ca „să facă scandal pentru Roşi" — şi el însuşi era să moară în partidul liberal. În cronologia propagandei şi în a „Contemporanului", la care prin 1890 se putea colabora şi fără a fi socialist (era epoca lui V. G. Morţun şi a lui D. A. Teodoru) sînt multe nesiguranţe. Lipseşte partea fraţilor Mayer, din Păcurari, blondul şi bunul Carol, mai iutele Eduard, mai tărziu doctor în medicină, cari aveau legături cu liceele şi în casa cărora se făceau conferinţi (eu, elev în clasa a VI-a, am căutat să deslușesc „Capitalul" lui Karl Marx).

Dar d. Atanasiu, Gălăţean format la Bucureşti, ştie mai bine ce s'a făcut aici, la „Drepturile Omului" (aflăm că şi G. D. Palade a făcut parte din acest cerc). Aici nu se face cultură, ştiinţă şi literatură, ci militantism socialist de sistem belgian (cel frances a venit *pe urmă* cu Gh. Diamandy). Admiraţia pentru vechiul revoluţionar C. A. Rosetti dădea o înfăţişare de radicalism burghes

www.dacoromanica.ro

curentului. Fiul lui Rosetti, Mircea, era un vecin de ideal. Radicalismul lui Panu, descălecat din Iași, a și prins pe d. C. C. Bacalbașa. Ziarul era foarte bine redactat, dar destul de puțin cetit.

Impresii personale se dau asupra congresului studențesc de la Botoșani, cu ceartă și bătaie în jurul chestiei evreiești (G. Costin Vellea, profesor de geografie la liceu, nu era socialist și poate nici poet; p. 43). Ele continuă cu presintarea lui Anton Bacalbașa și a lui Gherea. Partea aceasta e mișcată și deosebit de vioaie. Frumos portretul prietenesc al lui Ion Nădejde. E vremea ziarului „Lumea Nouă", cu un caracter ruso-romînesc. Pe această linie se urmărește de acum întinderea socialismului în România. Firește se face un larg loc organisației din Galați.

Presintată în capitole care cuprind fiecare una din chestiunile agitate, istoria partidului socialist unificat cuprinde multe lucruri care fac parte în adevăr din istoria țerii.

Partea cea mai interesantă din carte e poate seria, ilustrată, a „figurilor socialiste". Aici pagini foarte frumoase ale d-nei Isabela Sadoveanu despre d-na Sofia Nădejde.

N. Iorga.

CRONICA

În bogatul nr. pe April-Septembre din *Siebenbürgische Vierteljahrschrift,* Sibiiu 1933, se cuprinde un studiu al d-lui Andreas Scheiner despre Țipseri, un articol întins al d-lui Richard Husz despre forma germană, găsită de d. Górka, a Cronicei slavone moldovenești. Aserțiunea editorului polon că e o legătură între Cronică și solia lui Ștefan la Nürnberg pentru a i se aduce de acolo un medic (actul în ale mele *Acte și fragmente,* III, pp. 73-4) nu se poate susținea. Tot așa de puțin că unul dintre trimeși, Anton, ar fi fost șoltuz la Vasluiu, oraș fără colonie germană. Curioasă și afirmarea unor legături între cronicarul Hermann Schedel și Ștefan-cel-Mare, care de aceia s'ar fi adresat tocmai la Nürnberg. Ștefan suferia de podagră, nu de paralisie (p. 122). Nu e nicio dovadă că ar fi o lucrare a boierului „Hermann"; Hrăman, Hărman sau Hîrman e un nume de țară; toate legăturile lui sînt cu Romîni. Toate relațiile cu cronicile slavone sînt fals interpretate. Lucrurile acestea le-am arătat, de altfel, în

www.dacoromanica.ro

„Buletinul Comisiei Istorice". Cercetarea d-lui Husz arată că limba e corespunzătoare dialectului actual din Bistrița. Dar de aici nu urmează că autorul ar fi Hărman, localisat la Bistrița. — D. Karl Kurt Klein, conducătorul de fapt al revistei, revine asupra chestiei originilor săsești, contra d-lui Kisch. E o lucrare foarte erudită.—D. D. Găzdaru presintă „Școala de filologie românească din Iași", decretînd pe greoiul și confusul șef al ei, d. Al. Philippide, ca „întâiul" în domeniul lui, un *Altmeister*, „cel mai învățat", avînd „imparțialitate" (se cunoaște brutalitatea manifestărilor sale), bogăție de informație, împărțire metodică precisă și chiar „adîncime filosofică", apoi, în altă serie: „neobișnuită putere de lucru, puternică inteligență, bogăție de cunoștinți pe terenul filologic și adîncime de gîndire, însușiri care-l fac un cugetător *von Rang*" (p. 236). Ce scrie e „ironic și plin de humor" (mai ales!). Voluminoasele sale volume sînt „o operă gigantică", „cea mai mare operă a științii românești" (urmează zece rînduri de epitete). D. G. Pascu, așa cum îl știm, e „cel mai rodnic din filologii romîni", „un spirit inventiv, îndrăzneț în presentare și suggestii", „unul dintre cei mai pricepuți cercetători pe terenul etimologic"; are „metodă, străduință și cunoștințile filologice necesare pentru oricine cercetează primele timpuri ale unei literaturi". Și d. Pascu are o lucrare monumentală, consacrată istoriei literaturii romîne. E păcat că după d. Pascu iea loc un cercetător așa de serios, oricît i-ar fi rămas din formele „maestrului", ca d. Iorgu Iordan, care însă n'ar admite singur că e „cel mai bun cunoscător al filologiei romanice în România". Modest, d. Găzdaru termină așa: „Autorul acestor rînduri aparține și el prin studii și activitate școlii filologice din Iași" și-și adauge o bibliografie în care nu lipsesc lucrări de merit și de folos.—Dînd o largă bibliografie, de la Jerney încoace, păr. Hans Petri reproduce pietrele de mormînt săsești de la Baia pe care le-am dat în „Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice", Ianuar-Mart 1931. O peçete mai veche a Băii pare să aibă data de 12.... Pentru rosturile Sașilor de acolo v. ale mele *Studii și documente*, V, p. 69, no. 1. Se pare în adevăr că unele pietre sînt din Cotnari. „Carnifex" de pe cea publicată de d. Drăghiceanu înseamnă: măcelar.

Darea de samă, foarte întinsă, a d-lui Karl Kurt Klein despre *Contribuțiuni la istoria Transilvaniei în secolele XII și XIII* a

www.dacoromanica.ro

d-lui Iosif Șchiopul, care ni-a fost trimeasă și nouă, dar a cării factură ne-a împiedecat de a vorbi de dînsa, e dispusă a admite neautenticități și interpolații, care ni se par imposibile. Pentru partea a doua, chestia cu Tatarii i se pare autorului recensiei prea simplă; la grosolănii ca acelea ale „recensiei" pe care d. Klein o pomenește nu mă pot coborî să răspund. — Interesantă darea de samă despre lucrarea nouă a d-lui Carol Műller, *Beiträge zur Wirtschaftsgeschichte der deutschen Siedlungen bei Sathmar in Rumänien*, Stuttgart 1932 (dar se ieau în serios închipuirile d-lui Diculescu: „jedenfalls haben die gepidischen Germanen in Dazien eine mehr hundertjährige Staatsbildung gezeitigt und sind daselbst durch 6 Jahrhunderte hindurch erwiesen (!!)". (Și Voevozii din Anonim sînt tot Gepizi...) Pentru Sătmar s'a propus „flamandul Zoutmarkt". Autorul recensiei e d. Albin Fr. Scherhaufer. Și d. Arnold Pancratz aduce omagiile sale d-lui Philippide.

*

În *Arhivele Olteniei*, XII, 65-6 se reproduce un articol de N. Iorga despre „Craiova și Unirea". Un studiu mai întins al d-lui Al. Bărcăcilă despre trecutul, și medieval, al Severinului. Pentru prima oară se dau teracotele smălțuite cu chipuri de păsări ciudate care s'au aflat pe locul vechii Drubete (pp. 30-1). Cîteva texte de superstiție populară. Ceva, de d. Ioan Iósza, despre ordinul călugărilor profesori piariști la Craiova. Despre Manolachi și Nicolae Brîncoveanu note precise de d. Ilie Chiriță. „Sarcofagii de piatră de la Romula" de d. D. Tudor. Alte note arheologice de d. D. Berciu. Documente mai nouă. D. Ioan C. Filitti dă o erată, acceptabilă în parte, la lucrările mele și ale altora. Reproduc din documente ce mă interesează; că le-a publicat și altcineva nu mă poate hotărî totdeauna. Întărirea lui Mihai-Vodă Suțu avea în fotografia d-lui Romanescu foarte neted 1822: am verificat-o de mai multe ori; de aici ipotesa mea. A mă trimete la propriile mele liste cronologice aparține unei metode noi, care e regretabil că se întinde. Cine ar putea crede că după tot ce am scris puteam să confund pe cei doi Domni cu acest nume și că trebuie să mi se arăte că unul e Mihail *Grigore?* Argumentul că a treia Domnie e din 1801-2, acela însă hotărăște contra ipotesei mele, presintată și în această revistă.

*

www.dacoromanica.ro

În *Boabe de grîu* pe Martie se descrie, de d. Ludovic Kelemen, frumoasa biserică Sf. Mihail din Cluj, gotică, dar cu o splendidă ușă în stilul Renașterii la sacristie, adăugindu-se și un portal baroc. Începuturile sînt de pe vremea Angevinilor. Nu cred să fi fost așa de greu să se „deslege" o indulgență papală din 1349. De d. Iuliu Teutsch o presintare a Muzeului Săsesc din Brașov. Era preferabil să se înfățișeze separat obiectele mai importante, și ele nu lipsesc, în loc de a se da vederi de ansamblu. D. Henri H. Stahl descrie satul făgărășean Drăguș (interesantă biserică de lemn) într'o foarte frumoasă bucată literară (pentru o solidă biserică „brîncovenească" nu e nicio dovadă; v. cartea mea *Studii și documente,* XIII, pp. 92-3). Note asupra sculptorului Carol Storck (alături, ciudate dihănii moderne).

*

În *Analele Brăilei,* IV, 2-3, o prețioasă catagrafie a Ținutului brăilean, scoasă de d. Mihail Popescu din Archivele Statului. Se vede buna stare a locuitorilor supt Turci. Sînt sămănate și știri culturale. Caracterul pur românesc al regiunii se învederează. — D. Gh. Mihăilescu urmează studiile sale de geografie istorică, în două articole de o potrivă de folositoare (la pagina 116: la 1540, nu 1550 Brăila a fost ocupată de Turci). 21 de familii evreiești la 1828. D. I. R. Bounegru adauge notițe de pe cărți bisericești. D. S. Senilian analisează broșura lui Ion C. Lerescu și a lui Gr. H. Grandea, poetul, pe atunci, la 1866, studenți la Liège, pentru viitorul României, pentru dinastia străină și o confederație a Sud-Estului european. Foarte important documentul din 1664 al „mazililor din județul Rămnicului Sărat și a Brăilii", pe care-l publică d. I. C. Filitti. Acești mazili, cu funcțiuni ostășești, își află originea în Banatul, întemeiat de Mihai Viteazul, al „Buzăului și Brăilei". La 11 Iulie 1598, acesta vorbește în adevăr de „Banus noster Bozavariensis et Brailensis" (Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 373, no. DLXVIII). „Scăniani" trebuie să fie Scăuiani. „Bardușani" pare curios. „Varnicul" e firește „Vornicul". „Mazilschioi" e cu totul imposibil. „Neamuri" nu înseamnă totdeauna urmași de boieri mari. (Așa de ușor se poate face o listă de „greșeli" și la o singură pagină de tipar...)

*

www.dacoromanica.ro

În *Țara Bîrsei*, V, 3, d. G. Maxim-Burdujanu termină duioasa amintire a lui St. O. Iosif. D. Candid Mușlea continuă studiul său despre protopopul Eustatie Grid, tatăl gramaticului Dimitrie Eustatievici. D. Iosif Șchiopul revine cu polemica sa contra autenticității diplomelor și actelor de basă pentru prezența Sașilor în Țara Bîrsei. *Ne quid nimis*... Dar optimismul autorului e de nezguduit. Darea de samă a d-lui A. A. Mureșianu despre publicația mea asupra Companiei din Brașov aduce și multe lucruri nouă, din ineditele strînse de d-sa cu atîta rîvnă. Aflăm astfel (p. 269) că între „Grecii" de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea erau Romîni din Cîmpina, din Sălișteˌ din Vlașca, din Craiova, din Banat *(ibid.)*. D. Axente Berciu tipărește ceva din scrisori adresate lui Avram Iancu.

*

În *„Neamul Românesc pentru popor*, de la 1-iu Maiu, o foarte frumoasă variantă din Ghiță Cătănuță, „cu doisprezece catîrași încărcați de gălbinași" și lupta lui cu „lotrețul" (înseamnă micul hoț; nu e nume propriu).

*

În cartea de schițe a d-lui Ioan M. Paltea, *Din trecutul românesc: ce scriau străinii despre noi* (București 1933), la pagina 35 se dă o curioasă scrisoare pe care „prințul Grigore Ghica" o trimetea din Brașov, la 26 Iulie „1828", croitorului său parisian Schwartz, din Paris:

„Am primit scrisoarea dv. din 20 Iunie, la care aș fi răspuns imediat dacă nu mi-ar fi fost trimeasă întăiu la București și apoi de acolo în Ardeal.

Din nenorocire pentru mine și pentru dv. nu vă pot achita datoriile din causa condițiilor care bîntuie toată lumea. După cum cred că ați cetit din ziare, în țară la noi am avut holeră, ceia ce ne-a făcut să fugim. După holeră am avut revoluție, care ne-a trimes în exil. În momentul de față vă scriu dintr'o țară străină. Vedeți dar bine că nu mă pot gîndi să vă plătesc.

Fiți însă fără nicio grijă și vă rog să nu acusați cinstea mea."

Originalul frances mi l-a dat d. Pantea.

Fiind vorba de holeră și revoluție am constatat că nu poate fi decît 1848 și deci Grigore Ghica nu poate fi Domnul de la 1828, care nici nu scria franțuzește.

*

www.dacoromanica.ro

In *Cercetări istorice,* VIII-IX (1932-3), no. 1, d. N. Corivan presintă misiunea lui Ioan Bălăceanu la Napoleon al III-lea după alegerea lui Cuza-Vodă: se învederează pentru întâia oară antagonismul dintre conservatori, cari cereau cît mai iute, din invidie, prinţul străin, şi radicalii, cărora li trebuia înainte de toate Unirea înfăptuită; era şi chestia legăturii cu Ungurii, în faţa căreia I. C. Brătianu ridica problema Ardealului. Studiul, sprijinit pe documente din Archivele Ministeriului de Externe din Paris, pare a face parte dintr'o lucrare mai întinsă. În anexă se dă scrisoarea din 17/29 Maiu 1859 a Domnului romîn către Împăratul Francesilor: el cere asentimentul acestuia ca „să facă Unirea" „direct şi personal", fără „puterile constituite" şi fără „mulţime". — De d. Mihail Galan un lung studiu despre „dificultăţile aplicării Regulamentului Organic în Moldova (după inedite în Archivele din Iaşi; astfel de lucrări ar trebui încurajate cît mai mult în loc de a reveni asupra unui trecut care e une ori definitiv fixat). În ce priveşte partea judecătorească, am un vast material care aşteaptă numai posibilitatea de tipar. — D. Ilie Minea mîntuie publicarea pomelnicului de la Bistriţa, căruia-i adauge un larg comentariu. Interesantă rubrica de la pagina 51: „Ceşti boiari în războiu de Turci au perit". Se relevează creşterea interesului lui Ştefancel-Mare pentru Bistriţa, după ce, la 1484, arsese Putna (de aceia şi îngroparea aici a fiului Alexandru) (v. pp. 65-6). Plausibilă şi explicaţia că actualul caracter al mormîntului ctitorului e datorit refacerii de Alexandru Lăpuşneanu (p. 65, nota 6). Tot aşa şi observaţia că Alexandru-cel-Bun înţelegea să se lege direct cu Roman (p. 67). Costea apare şi aici: deci el ar fi în adevăr soţul Muşatei; e, după nume, un Grec. D. Minea ar vedea încă o problemă, de şi mi se pare că azi avem resultate cîştigate (p. 68). E imposibil a schimba (în şi mai imposibila formă Mearea) numele, adeverit şi aiurea, al Doamnei Marina şi a confunda pe o Ana, fata ei, cu Chiajna (v. pp. 68-9 şi notele). Stana-Stanca nu pare a fi fost soţie a lui Alexandru (v. p. 68, nota 4). Nici în Margareta Doamna nu putem crede, cu toată legenda în legătură cu descoperirea, de d. Minea, a bisericii lui Alexandru din 1401 pe moşia ei din Secuime; *Cercetări,* IV[1], p. 126, nota 2) (v. VIII-IX, p. 69, nota 2). Rudele din Chiev ale Doamnei Evdochia, p. 71. Tot acolo cele, verificabile în parte prin documente, ale Mariei din Mangup. Pentru cele nedomneşti ale lui Ştefan însuşi, p. 72.

www.dacoromanica.ro

Pentru fiii lui Bogdan Orbul: Ioan, Ştefan, Pătraşcu, Petru, p. 73 (nu i-aş reuni în două singure persoane). Nume nouă la Lăpuşneni, p. 74. „Miloşa" trebuie să fie Miloş, fratele lui Petru Şchiopul" (v. p. 75). Ştefan e fiul acestui din urmă *(ibid.)*. Vlad „fecior Mihnii-Vodă" e de îndreptat în „frate" *(ibid.)*. Rudele moschiceşti ale lui Ştefan-cel-Mare, pp. 75-6. D. Minea încearcă a introduce lumină şi în genealogiile boiereşti, cu privire la care se va mai discuta încă multă vreme. — Am vorbit aiurea de studiul d-lui Vasile Lungu despre Mihăilaş-Vodă Movilă. — Întinsa lucrare a d-lui Minea despre Aron-Vodă dovedeşte până în ce amănunţimi se poate scrie, pe basa materialului cu atîta trudă strîns împreună, şi istoria unui Domn de a treia mînă. La pagina 115, nota 3, răspund că Azarie e un nume prea rar ca să-l poarte doi călugări, cărturari şi în legătură cu istoria, în acelaşi moment. Cred că Evreul Manuil ca pretendent la tronul Moldovei (v. p. 144) n'ar mai trebui păstrat. Nouă, ar fi menţiunea căsătoriei lui Alexandru-cel-Rău cu văduva lui Petru Cercel, după *Auraria* lui Kőleseri, cap. 2, § 4 (v. p. 147, nota 4), dar citaţia nu corespunde.— D. Paul Mihailovici dă cele opt documente moldoveneşti pe care d. Marcel Romanescu le semnala ca fiind în Biblioteca Mitocului Sf. Mormînt din Constantinopol. Trei sînt de la Alexandru-cel-Bun (cel din 11 Iulie 1428 e scris în mănăstirea Bistriţa). Celelalte merg până la Petru Aron. La 1415 un Vlad de la Valea Albă, p. 198.

D. Minea şi colaboratorii săi dau o sumă de adausuri şi rectificări cu privire la evenimente din istoria Moldovei. O scrisoare a lui Mircea Ciobanul (1548) la pagina 229. Una a lui Radu Mihnea, pp. 230-1. Planul cu privire la căsătoria lui Sigismund Báthory cu fata lui Mihai Viteazul nu e serios (v. pp. 231-2). Multe recensii.

*

În revista „Raze de lumină", V, 1, un studiu al d-lui Gh. I. Moisescu despre „cei d'intăiu bursieri ai lui Eufrosin Poteca la Colegiul Naţional din Bucureşti". El se razimă pe şaisprezece scrisori ale meritosului cleric, descoperite la Archivele Statului (altele publicate de d. Nicolaiasa în „Convorbiri literare", XLVIII). Cu acest prilej se reiea biografia lui Poteca (n. 1785 la Nucşoara pe Teleajen; botezat Radu; destinat negoţului; călugăr la Neamţ

www.dacoromanica.ro

pe la 1886; elev al lui Neofit Duca, apoi profesor la școala grecească, trecînd la a lui Lazăr; † 10 Dec. 1858), întrebuințîndu-se și notele secretarului lui, Radu Popescu, tatăl d-lui C. Rădulescu-Motru. În scrisorile acum întâiu utilisate se vede cum Poteca-și amintia spre bătrînețe de studiile de la Pisa și de Marele Duce de Toscana, Leopold, „unul dintre cei mai rîvnitori“ (la învățătură dintre Suverani).

*

Istoria Egiptului din cele mai vechi timpuri până azi, care se începe din inițiativa și supt patronagiul regelui Fuad I-iu, cuprinde până acum două splendide volume ilustrate, ieșite la Paris (Gabriel Hanotaux, *Histoire de la nation égyptienne*, Paris, f. an).

Cel d'întâiu are o luminoasă introducere de d. Gabriel Hanotaux (dar războinicul de la pagina LXII nu e „califul“, ci un simplu Ienicer, zugrăvit, cum spune, de altfel, explicația, de Bellini). D. de la Roncière a dat geografia istorică a țerii.

Al doilea e o frumoasă istorie a Vechiului Egipt de d. Alexandre Moret. Pentru întâia oară perioadele preistorice sînt presintate în detaliu, cu o foarte bună ilustrație desemnată. În materie de artă înfățișarea „paletelor“ cu scene animalice sau și umane. Mîneca de ivoriu a cuțitului de sidef de la Gebel-el-Araq (p. 50) samănă perfect cu o stelă haldeo-asiriană, deci e evidența prioritații civilisației mesopotamiene. Și în această lucrare se face un mare loc totemismului. Se dă o deosebită importanță stărilor culturale. Hicsoșii sînt considerați ca o populație amestecată, în care numele și sistemul de luptă vădesc și un amestec arian. Pe figuri din Creta se vede catrința caracteristică (p. 368).

*

Despre trecerea lui Cipariu în Muntenia la 1849 d. Lupeanu-Melin, în *Unirea* de la Blaj, 11 Mart 1933.

*

În *Entretiens sur Goethe à l'occasion du centenaire de sa mort*, Paris 1932, cîteva observații sînt datorite d-rei Elena Văcărescu și d-lui G. Oprescu. „Conversațiile“ au avut loc la Frankfurt, în cadrul comitetului Comisiunii de cooperație intelectuală.

*

www.dacoromanica.ro

În *La Rassegna italo-romena*, XII, 11, d. M. Ruffini termină studiul său despre Constantin Brîncoveanu.

*

În *Mem. Ac. Rom.*, d. Carlo Tagliavini cercetează un Dicţionar latino-romîn de la Kalocsa, datorit unui Romîn care-l închină lui F. X. Rier, fost canonic la Orade. Şi aici modelul e opera lui Páriz Pápai. Textul românesc e în litere chirilice.

În aceleaşi „Memorii" se dă şi nota d-lui Marcu Beza cu privire la primele sale descoperiri la mănăstirea Sf. Sava de lîngă Ierusalim. V. articolul mieu din „Buletinul Comisiei Monumentelor istorice". D. Beza mai semnalează cîteva notiţe.

Una dă data de 26 Iunie 1606 a morţii lui Ieremia Movilă, alta pomeneşte pe călugărul Evloghie de la Putna, care scrie o Psaltire la 1558, o a treia notează la 22 Iunie 1801 (nu 1802) mazilirea lui Constantin Ipsilanti Domnul Moldovei înlocuit cu Alexandru Suţu, o a patra arată că mănăstirea Sf. Sava s'a deschis la 1533, cu „ajutorul Domnilor romîni". Un „Vlah" era atunci egumen la Sinai.

*

Semnalăm, de şi tărziu, excelenta lucrare a d-lui Simion Hîrnea, *Ţara Vrancii, cîteva note şi observaţiuni cu privire la trecutul istoric al regiunii*, Bucureşti 1930.

*

În *Giornale di politica e di letteratura*, septembre 1932, d. Alex. Marcu presintă figura lui Dinicu Golescu în călătoriile lui.

*

Din „Anuarul Liceului şi Şcoalei Comerciale superioare „Mihail Kogălniceanu", pe pp. 22-32, d. Gh. Ungureanu scoate un studiu, sprijinit pe inedite, cu privire la „înfiinţarea şi organisarea judecătoriilor în Moldova [la] anul 1832" (cu un portret al lui Conachi, cu instrucţiile acestuia către noii judecători: la 12 Ianuar 1832 se opreşte „şlicul, şapca sau cuşma" şi „tragerea de ciubuc" în instanţă).

*

www.dacoromanica.ro

În frumosul volum recent al d-lui G. Balş, *Bisericile moldoveneşti din veacurile al XVII-lea şi al XVIII-lea* (Bucureşti 1933) sînt cîteva inscripţii reproduse, dar necetite, pe care le presintăm aici:

La Leţcani, p. 281: ὁ ναὸς οὗτος ἱερᾷ πιστῶν σκέπῃ, ἐπωνυμίαν ἰσαποστόλων φέρων Κωνσταντίνου τε, φημί, καὶ τῆς Ἑλένης, ἤνυσται *(sic)* καλῶς ἀδροτάτῃ δαπάνῃ Κωνσταντίνου Λουπίδου Λογοθέτου Μεγάλου καὶ τῆς συζύγου, εὐλαβεστάτης Ἄννης, τοῦ μὲν ἄγοντος ἀπὸ Μπάλσα τὸ γένος, τῆς δ' ἐκ Καταρτζῆ, εὐγενῶν ἄμφω πάνυ, ὅπως πρεσβείαις ἱεραῖς τῶν ἁγίων ὀφτῶς πιστῶς δέξιοι παραστάται *(sic)*. (= Această biserică purtînd hramul supt sfînta pază al credincioşilor asemenea cu apostolii Constantin şi Elena s'a zidit frumos cu foarte bogata cheltuială a lui Constantin fiul lui Lupu Marele Logofăt şi a soţiei, prea-evlavioasa Ana, unul trăgîndu-şi neamul de la Balş, alta de la Catargiu, amîndoi foarte nobili, pentru ca prin sfintele mijlociri ale sfinţilor să primească o credincioasă ocrotire.)

Pe casele de la Rîşca:

† Aceste case din temelie sănt zidite şi făcute cu toată cheltuiala smeritului igumen al sfintei mănăstiri Răşca, Calistru Ene, în zilile prea-înnălţatului Domnŭ Io Grigorie Alexandru Ghica Voevod la anul 1766, Mai 1.

La schitul Hangu, întregind (v. p. 355): † Изволенїем wтца и поспѣшенїем сна и сѵвршенїем стго дха. Acesta zid pre-înpreğurul mănăstiri l-au zidit Io Alexandru Voevod i gospojda ego Aniţa snă Io Antonie Ruset Voevod, ginere lui Gheorghie Hatmanu, v leat 7184, msţa Iunie 15 dni. (E vorba de vre-un fiu de Domn ţinînd pe fata lui Antonie Ruset. El nu poate fi decît al lui Alexandru Iliaş. Foarte interesantă legătura de familie a lui Antonie Ruset cu fratele lui Vasile Lupu. Piatra de mormînt a Mariei, mama Aniţei, p. 544.)

La Bozieni (p. 563): сѵи камен сѵтвори и ѕкраси пан гєwргіє вел чашник своєм кнѣгинѣ Маріѣ (?) иже прѣстависє и погребен вѣ днь Iw Василє Ѥwєвwд в лѣт ѧѕрнз, wк. и. (Această piatră a făcut-o şi a împodobit-o Gheorghie Vel Ceaşnic jupănesei sale Maria, care s'a prestăvit şi a fost îngropată în zilele lui Io Vasilie Voevod, în anul 7157.)

La Dulceşti, p. 569: зде прѣстависѧ рабь вжїѧ сада вор-

www.dacoromanica.ro

нначаса шолдънкасѣ къ дни iw стефан петръ воевод к лѣт ѧзрпа, мца мартъ ка. (Aici s'a prestăvit roaba lui Dumnezeu Safta Vornicăsî Şoldăneasî, în zilele lui Io Stefan Petru Voevod, 7181, luna lui Mart 21).

*

În al patrulea volum al Operelor lui Stephan Ludwig Roth publicate de d. Otto Folberth *(Gesammelte Schriften und Briefe,* Sibiiu 1933) se întîlneşte opusculul din 1841 despre bresle (apărare pătrunzătoare a celor săseşti din Ardeal), studiul despre „lupta pentru limbă în Ardeal" (1842) (contra legii ungare de desnaţionalisare). Interesant e pentru noi capitolul VI, „Panslawismus oder Walachen und Adel" (p. 132 şi urm.). Aici e formula, cunoscută, că o „limbă a ţerii" *este,* şi e cea românească. E limba de „intercurs", limba tîrgului. „Românește ştie oricine." Cu această limbă începe. „Se învaţă pe stradă, în legăturile zilnice." „Acest popor formează aproape jumătate din populaţia totală. Azi rămîne un cuvînt, mîne altul şi după cîtăva vreme observi că ştii românește fără să fi învăţat în adevăr." A şti românește e „de o mie de ori de nevoie". Pentru a cîştiga pe Romîn, pentru a-l îndepărta de „panslavism" se cere: „satisfacerea nevoilor lui, stima demnităţii lui personale, respectul pentru creştinătatea lui, gospodăria lui independentă, mijloacele de educaţie". Urmează studii economice.

*

În *Convegno di scienze morali e storiche, 14–20 novembre 1932–XI (Tema: l'Europa;* 2 vol., Roma, 1933), observaţii istorico-geografice asupra sensului Europei de dd. Dainelli, Charles Petrie (nu e civilisaţie adevărată decît cea europeană, romană, de tradiţie latină: acum barbarii sînt în mijlocul nostru, în anarhia morală), Christopher Dawson (evul mediu e o sintesă, pe care în epoca modernă a rupt-o romantismul naţionalist şi cosmopolitismul liberal; o acţiune comună trebuie să restabilească basele culturii europene), Brandenburg (noţiunea Europei vine numai din colaborarea istorică), Carcopino (trebuie să refacem starea de spirit din Imperiul roman), Zielinski (formaţia morală a Europei prin geniul latin), Grzybowski (consideraţii asupra „cugetării politice polone de la 500 înainte": şi un proiect de ligă creştină din 1595), Coppolla (privire asupra tuturor curentelor vechi şi noi din Europa: vrea o nouă „înţelepciune" în locul desordinii de idei), Stephan Zweig (ar voi o înţelegere prin Universităţi,

www.dacoromanica.ro

care ar ținea samă fiecare de semestrele făcute aiurea, p. 405), Nallino (rolul islamului în civilisație), Turci (raporturile între Orient și Occident, primul în continuă înaintare), Danailov (ce au fost ca rasă, în Bulgaria de azi, Bulgarii și Turcii), Hanotaux („omul și societățile umane vor fi ce va fi conștiința umană"), P. Sessa (despre Rusia bolșevică: „s'au creat lucruri moarte, s'au distrus lucruri vii"; „Rusia trăiește în afară de vremea noastră și în afară de realitatea umană"), Arnold Svekke (același subiect), Vitelli (civilisația americană).

*

Cea mai bună istorie a Egiptului, din cele mai vechi timpuri până la cucerirea turcească e de sigur în volumele datorite mai multor scriitori care au apărut la 1932 în Cairo supt titlul *Précis de l'histoire d'Égypte par divers historiens et archéologues*. Preistoria e tratată, și după Scharff, Bovier-Lapierre (de fapt s'a găsit prea puțin până acuma). Epoca Faraonilor e datorită d-lui Henri Gauthier (și aici originea din Sud a civilisației, cu obiecția că de acolo sînt primele monumente, în Nord nefăcîndu-se cercetări; partea culturală e foarte largă și atrăgătoare: roata, inventată de Sumerieni, o aduc Hicsoșii—p. 123—, animalele nu se înjugă în ham). D. Pierre Jouguet dă istoria perioadei greco-romane. E în special nou capitolul VIII, despre „Egiptul supt Cesari". Lista vechilor regi e dată de d. Henri Gauthier, a prefecților și patriarhilor de dd. Jouguet și Henri Munier. În volumul II (va fi și un al treilea, un al patrulea poate), d. Munier insistă, pentru Egiptul bizantin, mai mult asupra fenomenelor religioase. Egiptul arab e înfățișat, cu multă originalitate, de d. Gaston Wiet (între mameluci, foști robi de toate națiile, e și un Genoves, Domenico Doria, și un Balt, fost Cavaler Teuton, care devine Sultanul egiptean Lagîn; p. 241). Încă o listă de stăpînitori a d-lui Munier. Bibliografia e de cel mai mare folos; tabla perfectă.

*

În *Contribuții privitoare la istoria literaturii romîne* (București 1928), d. Dan Simonescu tratează despre „Sibilele în literatura românească". E un studiu perfect lucrat, care face onoare autorului. Povestea „Savilei", publicată de Tudor Pamfile în revista *Ion Creangă*, IX (1916), și de d-ra Eufrosina Simionescu, *Monumente literare vechi, Codicele de la Cohalm 1592*, Iași 1925, ar fi fost tradusă de două ori, în a doua jumătate a secolului al XVI-lea și la începutul celui al XVII-lea. Într'una se vorbește de „Împă-

www.dacoromanica.ro

rățiia sărbiască", în alta de „rodul Bîlgarilor" (p. 10). Dar versiunea de la Cohalm, pomenind pe „Muscali", se așează prin aceasta în a doua jumătate a acelui secol, cum o arată și acea pomenire a Bulgarilor, cari, în vechea literatură, sînt numiți Sîrbi. Aceasta pentru originalul chiar. — Despre studiul d-lui D. Mazilu, care întră în aceiași broșură, am vorbit aiurea.

*

D. N. Gr. H. Dragomir expune cu claritate ideile mai multor cugetători italieni din evul mediu și epoca modernă, în *Concepția italiană în istoria doctrinelor economice-politice*, București [1933].

*

Idei sănătoase asupra spiritului care, cu voie sau fără voie, trebuie să însuflețească orice operă de istorie, restul nefiind decît exerciții de simplă și inferioară erudiție, le exprimă d. Ilie Minea, în lecția sa de deschidere, *Adevăr și neadevăr relativ la istoria Romînilor* (din „Cercetări Istorice", VIII [2]). Aceste cîteva pagini cuprind și o privire generală asupra istoriografiei la noi, în legătură cu firească nevoie de apărare, căreia concursul istoriei nu i se poate răpi numai pentru că spirite mărginite și pedante, inteligențe mediocre, lipsite de temperament ca și de orizont, cred în „obiectivități" imposibile, chiar cînd ele sînt cu mai multă hotărîre voite.

*

Într'un studiu adîncit în „Memoriile Academiei Romîne" (sec. III, tom. VI, mem. 8) d. D. R. Mazilu lămurește originile și caracterul vieții Sf. Filofteia din Argeș. Sfînta e din Pamfilia și a fost adusă de la Tîrnova la Vidin, iar de acolo în capitala Domnilor munteni.

Strămutarea e pusă cu dreptate în raport cu schimbările de stăpînire din Balcani (pp. 12-3). Lucrarea e îmbrăcată într'o formă literară frumoasă (v. pp. 15-6). Viața în românește, tipărită la 1811 încă, în culegerea de la Neamț (v. p. 37 și urm.), operă a lui Isac de la mănăstirea Neamțului (p. 54 și urm.), ar părea o traducere din grecește: dovadă acea *apichie* (p. 39; nu trebuia litera mare), deci: colonie (ἀποικία), care ar fi Romînii (cf. și p. 47, nota 4: nu „colonisare") dar autorul arată că „apichia" este și într'o prefață a Mineelor lui Chesarie (p. 50). În același timp pomenirea originii italiene ar trimete la un autor romîn sau la un Grec deosebit de înțelegător și de prielnic nouă. Dar mențiunea

www.dacoromanica.ro

Bulgarilor în loc de „Sîrbi“ arată aceiaşi epocă recentă. O viaţă a sfintei exista încă la 1746, cînd din ea îşi scoate, prin rostul călugărilor de la Argeş, căci manuscrisul îl luase un boier, *„cu mulţi ani inainte“*, care „fugise în Moldova“ (v. p. 33), Mitropolitul Nifon, în descrierea călătoriei sale, notele despre Sfîntă.

Textul evanghelic citat la pagina 50 ar trebui comparat cu al Bibliei din 1688. Îndoiala asupra identificării lui Radu-Vodă cu Negru-Vodă din Viaţa tipărită se potriveşte cu o epocă de critică istorică. Dar şi Pavel de Alep vorbeşte (v. p. 16) de un sixaxariu şi o primă formă care s'a corectat şi adăugit după epoca lui Matei Basarab.

N. Iorga.

NOTIŢE

Despre Paristrion.

La anul 6651, adecă la 1143, Roger, regele Siciliei, întreabă pe arhimandritul Nil Doxopatrios cu privire la cele cinci Patriarcate şi, vorbind de al Constantinopolei, se spune ce urmează: Ἀλλὰ καὶ πᾶσαι αἱ παρίστριοι πόλεις αὐτῷ ὑπόκεινται, ἤτοι αἱ τοῦ Δανουβίου ποταμοῦ (Migne, *Patrologia graeca*, CXXXII, c. 1105). Şi apoi: Ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν μεγάλην Ῥωσίαν ἀπὸ τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως στέλλεται Μητροπολίτης *(ibid.)*.

*

Sat-fossatum.

Pentru etimologia *sat*, întâiu *fsat*, ca la Albanesi, din *fossatum*, pledează şi un cas egiptean corespunzător.

Precum, acolo, *castrum* a dat *kasr*, tot aşa din *fossaton*, forma greco-bizantină a lui *fossatum*, derivă *Fostat* sau Fustat (al Fustat) localitatea modestă din care s'a desvoltat Cairul (v. Gaston Wiet, în *Précis de l'histoire d'Égypte par divers historiens et archéologues*, II, Cairo 1932, p. 85).

*

Evanghelia Ţarului bulgar Alexandru şi Alexandru Moldoveanul.

Vestita Evanghelie slavonă ilustrată din colecţia Curzon la British Museum are două însemnări pe care şi Şolvin, în *Archiv für slavische Philologie*, VII[1] (1883), p. 15, dîndu-le în facsimile, le declară în de ajuns de ilegibile. P. Sîrcu a încercat însă o lectură în care măcar un cuvînt nu e sigur.

www.dacoromanica.ro

Revenind asupra rîndurilor, pot să li fixez aproape cu siguranţă această lectură:

Τὸ παρὸν εὐαγγέλιον ἁγιοπαυλίτικο διὰ χιλίαδας εἰκόσια.

„† Scris-am eu Gavril erodeacon Sădova în Ţara Rumănască, fiindŭ aiča la Agheiepavel, şi cine va să zică: Dumneazeu să-lŭ iartă. Gavriil erodiacon.“

E evident că nu e o legătură între îngrijita linie grecească şi grosolanele rînduri în româneşte.

Însemnarea de pe fol. 5 este rău interpretată. Ea are acest cuprins: ІѠАНЪ АЛЄѲАНДРЪ СНЪ СТЄѲАНА ВОЄВОДЄ ВѢ ХСА БА ВѢРНЫІ ВОЄВОДА И ГСНЪ ВѢСЄИ ЗЄМЛИ МЛЬДОУСКОН (= МЛАДВСКОН) ѠТКОУПИ СЬІ ТЄТРОЄѴЛЪ ЦѠ Є[СТ] БЫЛЪ Ѯ ЗАЛОГЄ. Deci: „Io Alexandru Voevod, cu mila lui Hristos Voevod şi Domn a toată ţara Moldovei, am cumpărat acest Tetravanghel, care a fost în zălog.“

Nu poate fi vorba, cum cred toţi, de Alexandru-cel-Bun, ci de Alexandru Lăpuşneanu, singurul fiu al lui Bogdan. Deci cartea s'a luat de sigur la Constantinopol între cele două Domnii ale lui Alexandru, cînd era acolo pribeag.

*

În cartea bine înformată a lui Tadeu Gasztowtt, *La Pologne et l'Islam (notes historiques)*, Paris 1907, p. 75, se vorbeşte de agenţii Domnilor noştri de pe la 1760-80 în Polonia. Pierre de la Roche luă în căsătorie o Polonă, cu care avea, la 1769, un fiu Casimir, căruia, traducîndu-i-se numele, i se zicea Skalski: a fost secretar înrances în Polonia şi a întrat apoi în legiunea polonă a lui Dombrowski; a murit la Paris. Boskamp, trimes de regele Stanislav în Turcia la 1764 (p. 82 şi urm.), a fost însurat în Moldova, unde a avut o fată, Bălăşica, măritată cu un Arlaud (v. Hurmuzaki, X, tabla). Se citează (p. 92, nota 1) un articol al lui Bronislav Zaleski, în revista parisiană „Rocznik towarzystwa historyczno-literackiego“ din 1869. O scrisoare de mulţămită a Caimacamului Constantin Cantacuzino către generalul polon Sadic-Paşa şi răspunsul acestuia (August 1854), pp. 271-3. Îl găsim pe Sadic la Măxineni, Vădeni, Şerbăneşti, etc. (p. 270). Primeşte daruri de la Grigore-Vodă Ghica, de la Vogoridi, de la Teodor Balş, Gheorghe Ghica, Gherghel, Dimitrie Vlastò, Costachi Negri, Vasile Sturdza, Kogălniceanu (p. 277). Lupta de la Costangalia cu colonelul Milkowski, p. 301 şi urm.

N. I.

www.dacoromanica.ro

ABONAMENTUL: 120 de lei pe un an.

✣

Manuscriptele se trimet d-lui N. Iorga
✣ București, Șoseaua Bonaparte, 6. ✣

www.dacoromanica.ro